magazin istoric

ANUL · XXII NR. 3 (252) MARTIE 1988

magazin istoric

De la formarea de către Burebista, în secolul I înaintea erei noastre, a statului dacic centralizat, de la epoca înfloritoarei societăți dacice a lui Decebal și apoi de-a lungul a două milenii de existență, pînă în ziua de azi, poporul nostru a trebuit să ducă lupte grele pentru a-și constitui și apăra ființa proprie, entitatea națională.

NICOLAE CEAUȘESCU

MULTIMILENARĂ DĂINUIRE ISTORICĂ

Conf. univ. dr. DUMITRU PROTASE,
Universitatea din Cluj-Napoca

Îndelung dezbătută în istoriografia română și străină, permanența dacilor în Dacia, după transformarea unei părți a ei în provincie a Imperiului roman, prezintă o însemnătate fundamentală pentru istoria noastră. Importanța deosebită a persistenței masive a elementului etnic băștinaș pentru etnogeneza română, pentru continuitatea și unitatea poporului român în perioada 106-274/275, cît a durat prezența Daciei în Imperiul roman, a fost repede remarcată de adversarii continuității daco-romane și ai autohtoniei românești în ținuturile strămoșești. El s-au grăbit să o conteste cu vehemență, încă din a doua jumătate a secolului XVIII.

De fapt, un popor mare, capabil să creeze o civilizație înfloritoare și să întemeieze un stat întins și puternic, cum era cel al dacilor din vremea lui Burebista și Decebal, nu putea fi nimicit de romanii biruitori, care nici nu aveau asemenea interese și nu le-au înfăptuit nicăieri altundeva, în cuprinsul imperiului. Dacii autohtoni nu au fost exterminați, desființați și alungați din țara lor de baștină decît de condeiele unor pseudoistorici potrivnici autohtoniei poporului român la nordul Dunării și în ținuturile din arcul Carpaților.

Ce ne spune harta lui Ptolemeu?

Examinînd datele păstrate în scrierile autorilor antici, constatăm că din ele nu rezultă nicidecum nimicireadacilor ca popor. Chiar și celebra expresie a lui Eutropius că, în războaiele dintre Traian și Decebal, „Dacia... a fost secătuită de bărbați" *(Dacia... viris fuerat exhausta)* arată că dacii au suferit mari pierderi în rîndul bărbaților capabili să poarte armele, dar în nici un caz nu reiese de aici o „golire" a țării întregi de vechea ei populație, cum afirmă unii istorici de factură roesleriană[1]. Cît privește cuvintele despre „nimicirea neamului dacilor", pe care împăratul Iulian Apostatul (361-363) le-a pus în gura împăratului Traian, demult s-a arătat că avem de-a face cu o exagerare retorică, cu un decalc literar, care trebuie luat iarăși în accepțiunea victoriei și triumfului armatelor romane asupra rezistenței dîrze a poporului dac, hotărît să-și apere cu orice preț țara, independența.

Știrile literare se află în deplină consonanță cu datele furnizate de numeroase inscripții, în care se folosesc expresii ca: „victoria împăratului Traian asupra dacilor", „înfrîngerea lui Decebal și a neamului dacic" etc. Ele sînt confirmate, de asemenea, și de emisiunile monetare ale împăratului Traian care poartă legenda *Da[cia] Cap[ta]* sau *Vic[toria,-ta] Dac[ica, -ia]* și de personificarea Daciei, sub înfățișarea unei femei îndurerate, supusă prin forță armatelor romane.

Teza tendențioasă a nimicirii dacilor ca popor e contrazisă, de altfel, și de alte surse de informație. Între ele, Columna lui Traian, autentică cronică în piatră a celor două crîncene războaie daco-romane, ale cărei scene suscită și azi un interes deosebit, îndeosebi în urma operațiilor de conservare artistică la care a fost supusă de specialiștii italieni[2]. Mult dezbătute în cercurile științifice au fost scenele LXXVI (de la sfîrșitul primului război dacic) și CLIV/CLV (de la terminarea războiului al doilea), scene despre care unii istorici au spus că ar ilustra plecarea populației dacice din țara subjugată de romani, iar alții că, dimpotrivă, ar arăta întoarcerea dacilor acasă după terminarea ostilităților. Între posibilele interpretări trebuie să

[1-2] *Magazin istoric*, nr. 2/1975, 1/1976, 5,8/1937; 6/1987.

luăm în considerare şi ipoteza evacuării locuitorilor din regiunea Munţilor Orăştiei, din zonele strategico-militare, şi mutarea lor în alte regiuni ale Daciei romane, mai uşor de supravegheat, spre a preîntîmpina eventuale regrupări sau revolte ale băştinaşilor. Acest punct de vedere se dovedeşte din ce în ce mai solid sprijinit de rezultatele cercetărilor arheologice. Oricum, un lucru este cert: pe Columnă nu există scene de expulzare şi deportare ori de exterminare a populaţiei civile. Dimpotrivă, masa populaţiei dacice (nobili, oameni de rînd, bărbaţi şi femei, copii şi bătrîni) în nenumărate tablouri apare făcînd act de supunere în faţa împăratului şi a armatei romane victorioase. Tălmăcirea scenelor în discuţie în sensul alungării în masă a dacilor din ţara ocupată de romani nu corespunde realităţii istorice.

Toponimia şi hidronimia, ca şi unele nume de triburi, argumentează, de asemenea, dăinuirea elementului autohton sub romani. Cercetătorii sînt unanim de acord că perpetuarea — oriunde şi oricînd — a numelor de locuri şi de ape reflectă continuitatea etnică. Or, în Dacia romană se constată menţinerea unui mare număr de nume de sorginte dacică ale unor localităţi importante (*Apulum, Drobeta, Napoca, Sucidava, Tibiscum, Dierna, Potaissa, Germisara, Cumidava, Berzobis* etc.), de rîuri mari (*Marisus, Alutus, Samus, Tibiscus*), ca şi nume de munţi (*Carpates*), — fenomen care se poate explica numai prin persistenţa masivă a populaţiei locale.

De asemenea, menţiunile precise despre unele triburi sau populaţii geto-dacice vădesc persistenţa etniilor respective, căci altfel ar fi greu de demonstrat păstrarea lor în conştiinţa publică. Cum se ştie, pe la mijlocul secolului II e.n. Ptolemeu în *Geographia* sa pomeneşte, între altele, o serie de triburi

Scenă de pe Columna lui Traian din Roma, înfăţişînd familii dace adăpostindu-se din faţa armatei romane. Desen din sec. XVI, executat de cărturarul spaniol Alphonso Ciacconus, realizatorul unui album cu scenele Columnei

din Dacia: *Albocenses, Buridavenses, Costoboco, Potulatenses, Saldenses* şi altele. Acestora li se adaugă *Appuli*, în zona oraşului Apulum. În prima jumătate a secolului următor, avem atestate şi epigrafic două populaţii localnice: *Ans(amenses)* pe Someş (*Samus*), aproape de Dej, cu centrul în localitatea *Samum* şi *Cumidavenses*, care îşi trag numele de la localitatea Cumidava, situată la Rîşnov sau în vecinătate. Menţionarea acestor neamuri dacice, la decenii şi secole chiar după cucerirea Daciei, nu ar fi fost posibilă dacă respectivele populaţii nu ar fi dăinuit.

Peste 300 de aşezări

De multă vreme s-a remarcat că în inscripţiile provinciei Dacia se află antroponime (nume de persoane) traco-dace (vreo 64 la număr), care reprezintă aproape 3% din totalul numelor cuprinse în inscripţiile descoperite în Dacia. Comparativ cu celelalte antroponime (îndeosebi romane şi greco-orientale), onomastica traco-dacică ne apare redusă numeric. De aici, adversarii continuităţii au tras concluzia dispariţiei elementului autohton, afirmînd că marea majoritate a celor ce purtau numele respective nu erau daco-geţi, ci traci de la sudul Dunării, veniţi în Dacia ca militari sau civili în cadrul colonizării romane.

O asemenea susţinere este falsă, pentru că era firesc ca dacii, ca ramură nordică a tracilor, să poarte tot nume trace. Eminenţi tracologi au arătat că, în onomastică, nu se poate face o distincţie tranşantă între geto-daci şi traci. Totuşi, nu se poate contesta că multe astfel de nume (Mucapor, Mucatra, Mucatius, Prisosta, Zetzi etc.) au fost purtate de geto-daci. Raritatea elementelor onomastice dace se poate explica verosimil, pe de o parte, prin schimbarea vechilor nume dace cu nume romane, ca Ulpius, Aelius, Aurelius (vreo 650 la număr), iar, pe de altă parte, prin numărul mic de monumente sculpturale sau epigrafice pe care autohtonii, aflaţi într-o situaţie socială şi economică inferioară, le puteau ridica.

Dar continuitatea getodacică în vechea vatră este atestată mai cu seamă de rezultatele obţinute de arheologie. Cercetarea arheologică românească, mai cu seamă din ultimele decenii — cînd deosebita grijă acordată de partid şi de stat investigării trecutului s-a materializat într-un vast program de cercetare, cu obiective precise — a identificat pe teritoriul provinciei peste 300 locuri cu urme de aşezări rurale *(vicus, pagus)*: agropăstoreşti, centre de olărie, cimitire şi grupuri de morminte, precum şi altele aparţinînd lucrătorilor din minele metalifere, carierele de piatră sau ocnele de sare, vestigii care în mare parte aparţin băştinaşilor. În genere, satele — după componenţa populaţiei — sînt autohtone, populate de colonişti şi mixte. Din prima şi ultima categorie, au fost depistate şi, în parte, cercetate metodic peste 60 aşezări, care au în multe privinţe trăsături net deosebite de aşezările întemeiate prin colonizare.

Aşezările băştinaşilor sînt totdeauna neîntărite şi se găsesc nu numai în locuri retrase — cum se credea de obicei în trecut —, ci pe tot întinsul provinciei: în zonele centrale şi periferice, pe văile şi terasele rîurilor, în ţinuturile de deal şi de şes, pe teritoriul ce a aparţinut oraşelor şi unităţilor militare romane. Întinderea lor variază între 1-2 şi 10-16 hectare. Avem deci de-a face şi cu sate mari, aglomerate, cu populaţie numeroasă.

În general, dacii şi-au păstrat în perioada romană aceleaşi forme de locuinţe şi tipuri de aşezări din epoca premergătoare, cu unele schimbări impuse de progresul social, de starea materială a locuitorilor şi de alţi factori. Casele erau din lemn (cu una sau două-trei încăperi), simple colibe şi bordeie, variabil adîncite în pămînt. În interiorul locuinţelor au fost descoperite vetre sau cuptoare de foc (pentru încălzit şi prepararea hranei), toate făcute din lut sau dîn lut şi piatră. Materialele de construcţie, tipurile de locuinţe şi arhitectura lor au variat în funcţie de clima şi natura reliefului, de tradiţie şi starea materială a fiecărui sat în parte.

Nelipsite din satele autohtone au fost gropile de provizii, unele cu pereţii arşi sau lutuiţi — veritabile pivniţe sau depozite — plasate în imediata apropiere a locuinţelor, uneori chiar sub podina acestora. Dimensiunile şi frecvenţa mare a gropilor denotă caracterul agricol şi o bunăstare a aşezărilor respective.

În mai multe aşezări (Obreja, Boarta, Noşlac etc.) au fost găsite şi cuptoare de copt pîine, făcute integral din lut, cu calotă semisferică şi vatră orizontală, rotundă (circa 1 m în diametru), aşezate în apropierea locuinţelor.

Inventarul — care variază de la o aşezare la alta, în funcţie de o serie de factori — cuprinde ceramică (extrem de abundentă), fiare de plug, pietre de rîşniţă, seceri, coase, hîrleţe, ciocane, securi, sfredele, dălţi, greutăţi de lut de la războiul de ţesut, prisnele de la fusul de tors, ace, străpungătoare şi răzuitoare de os ori de metal pentru prelucrarea pieilor, fibule, inele, catarame, piepteni de os, vîrfuri şi călcîie de lance, cuţite de fier şi multe altele. Apar frecvent, de asemenea, oase de animale domestice sau sălbatice, fapt care demonstrează că autohtonii, pe lîngă agricultură, se îndeletniceau pe scară mare şi cu creşterea vitelor, practicînd ocazional vînatul sau pescuitul. Inscripţiile sau monumentele sculpturale durate în piatră, ca şi opaiţele de tip roman ori alte produse romane de factură superioară lipsesc din aceste sate băştinaşe din motivele arătate anterior: vreme îndelungată localnicii n-au avut posibilităţile materiale pentru a pune inscripţii ori a ridica monumente pretenţioase. Cultura materială a fost, în majoritatea ei zdrobitoare, de factură romană,

elementele dacice reducîndu-se la unele forme ceramice şi la caracterul habitatului.

Se cunosc în Dacia romană şi 12 necropole şi grupuri de morminte, care pot fi atribuite populaţiei autohtone dace din interiorul provinciei. Toate aceste complexe funerare încep cel mai devreme sub domnia lui Traian sau Hadrian şi continuă în cursul secolelor II şi III, pînă la retragerea aureliană şi chiar după aceea.

În covîrşitoarea lor majoritate, mormintele sînt de incineraţie, cu urnă şi fără urnă, în ambele cazuri incinerarea fiind făcută în altă parte, pe un rug individual sau familial, ori la un *ustrinum* al întregii aşezări. În urne au fost descoperite şi diverse obiecte, preponderent de factură romană: inele, brăţări, cercei, pandantive, fibule, articole de toaletă (oglinzi, pudriere) şi, în rare cazuri, monede de bronz, cu semnificaţia de „obolul lui Charon".

Concluzia se impune de la sine: persistenţa ritualului funerar geto-dacic nu ar fi avut sens dacă populaţia geto-dacică însăşi nu ar fi dăinuit în continuare şi sub stăpînirea romană.

Străvechiul port popular

În 25 castre (inclusiv în aşezările civile dependente de ele) s-a descoperit ceramică dacică. Prezenţa olăriei autohtone în mediul militar roman poate fi explicată prin: a) folosirea populaţiei locale la lucrările de construire sau reparare a castrelor şi la diferite munci de întreţinere a acestora; b) utilizarea produselor ceramice simple ale băştinaşilor de către soldaţi; c) prezenţa în aşezări civile a unor femei dace căsătorite cu militari romani; d) recrutarea, începînd din a doua jumătate a secolului II, a autohtonilor în corpurile de trupă respective. Indiferent de natura provenienţei lor, existenţa în locurile menţionate a acestor obiecte dovedeşte contactele şi legăturile băştinaşilor din zonă cu soldaţii formaţiilor

Efigii monetare romane pe care sînt figurate imagini din Dacia

auxiliare sau cu familiile acestora din aşezările civile dezvoltate pe lîngă castre. Faptul apare cît se poate de firesc, dacă avem în vedere că şi în celelalte provincii ale Imperiului roman populaţia din zona castrelor *(territorium militare)* era alcătuită în majoritate din autohtoni, obligaţi să presteze tot felul de munci şi corvezi pentru garnizoanele romane. De ce ar fi făcut, în această privinţă, Dacia o excepţie?

În primele decenii după cucerirea romană, dacii au folosit în continuare vechile lor unele agricole şi meşteşugăreşti. Cu timpul, uneltele de muncă romane, mai perfecţionate şi cu randament superior, au pătruns şi s-au generalizat în toate ramurile economiei. Astfel, în a doua jumătate a secolului II, repertoriul ustensilelor din diverse domenii de activitate era în întregime de factură romană. Cum atestă unele descoperiri (de pildă, la Vîrtopu în Oltenia şi Aţel lîngă Mediaş), dacii au menţinut şi vechiul gust pentru podoabele de argint (lanţuri împletite, coliere, brăţări etc.), lucrate după concepţia stilistică a podoabelor cunoscute din tezaurele dacice din epoca prcromană.

Sub stăpînirea romană, autohtonii şi-au păstrat, în bună parte, vechiul lor port, unele piese sau modele fiind preluate şi de coloniştii aşezaţi în Dacia. S-a observat încă mai demult că pe anumite monumente sculpturale din Dacia se întîlnesc elemente de port neromane, care seamănă însă cu portul localnicilor, bine cunoscut de pe Columna lui Traian şi de pe Trofeul de la Adamclisi. Pe o lespede funerară de la Căşeiu (lîngă Dej) sînt sugerate elemente de port, care nu se mai întîlnesc pe alte monumente romane. Situaţii similare ni se dezvăluie şi din elementele care se văd pe unele monumente descoperite la Drobeta, Lipova, Aiud şi Ilişua, atît în privinţa costumului pentru femei, cît şi al celui destinat bărbaţilor.

Sabia dacică pe monede romane

Studierea tezaurelor de monede romane descoperite în Dacia oferă, de asemenea, date de mare importanţă pentru evidenţierea continuităţii dacice.

Se cunosc peste 100 tezaure monetare, din care 16 pot fi atribuite unor familii autohtone mai înstărite. Tezaurele respective conţin un mare nucleu de monede republicane şi ale împăraţilor din secolul I e.n., deci anterioare cuceririi Daciei, la care se adaugă apoi denari din secolele II-III. Rezultă că procesul acumulării începuse înainte de cucerirea Daciei şi a continuat apoi în cursul secolului II e.n. — operaţie pe care nu o puteau face decît autohtonii.

Pe anumite monede de bronz din timpul împăratului Hadrian (117-138), Da-

cia apare reprezentată prin chipul unei femei întristate ţinînd în mînă *falx Dacica;* pe alte piese tot de bronz din timpul împăratului Antoninus Pius, ea poartă stindardul cu dragonul dacic. Aceste elemente figurative au fost, pe drept,. interpretate ca simbolizînd prezenţa şi încadrarea populaţiei dace învinse în noul curs al vieţii romane. În sec. III, Dacia este figurată din nou pe monedele de bronz, sub chipul unei femei în haină lungă şi cu boneta frigiană pe cap, avînd în mîna dreaptă sabia curbă dacică, iar în stînga spice sau cununa de grîu. Asocierea sabiei curbe dacice cu stindardele romane, prezentă şi pe monedele emise în timpul împăratului Hadrian, ar putea simboliza şi intenţia autorităţilor de a ilustra armonia, existentă sau dorită, dintre armata romană şi populaţia băştinaşă.

Persistenţa elementului geto-dac este pregnant ilustrată de marele număr de daci în armata romană. Din Dacia au fost recrutate de către romani 12 unităţi militare *(alae, cohortes, numeri)*, formate în întregime din daci. Aceste contingente *(auxilia Dacorum)* s-au constituit nu numai în timpul lui Traian, îndată după cucerire, ci în tot cursul secolului II şi în prima jumătate a celui următor. În privinţa numărului de auxilii cu care a contribuit la întărirea potenţialului militar roman, Dacia s-a situat pe primele locuri, alături de Syria (cu 13 unităţi), Belgica (cu 12) şi Africa (cu 9). Din motive uşor de înţeles, aceste formaţii nu au rămas în Dacia, ci au fost dispersate în tot imperiul: Cappadocia, Syria, Britannia[1], Pannonia, Moesia, unde apar atestate epigrafic. Recrutarea acestor trupe din Dacia traiană reprezintă o dovadă elocventă că aici exista o populaţie autohtonă numeroasă şi viguroasă, capabilă să furnizeze pentru armata română un număr de opt-nouă mii de soldaţi, ceea ce era mult pentru vremea de atunci.

Din diferite inscripţii, ştim că în afară de *auxilia Dacorum* au existat şi numeroşi civili şi militari de origine dacică, izolat sau în grupuri mici, în foarte multe părţi ale imperiului: Italia, Britannia, Noricum, Germania, Moesia, Pannonia, Dalmaţia, Mauritania şi chiar la Roma[2]. Ei erau sclavi şi liberţi, decurioni sau centurioni, în auxilii, soldaţi în legiuni, în unităţile de *equites singulares* ori în cohortele pretoriene, dar unii au ajuns şi la ranguri şi funcţii înalte. Au fost depistate pînă în prezent aproximativ 200 nume traco-dace ale celor plecaţi din Dacia traiană în lumea largă romană. Numărul lor este însă mult mai mare dacă ţinem seama de puţinătatea monumentelor ridicate de aceşti oameni, ca şi de schimbarea numelor traco-dace cu nume romane.

Un proces ireversibil

Contopirea dacilor şi romanilor a fost un proces istoric îndelungat şi de mari proporţii, o mutaţie social-politică şi organizatorică structurală. Adeseori adus în discuţie, acest proces înseamnă, de fapt, adoptarea limbii latine, preluarea civilizaţiei romane, proces real, rapid şi ireversibil, care s-a înfăptuit, în principal, în cei 170 ani de stăpînire romană efectivă şi neîntreruptă. Dar procesul — cum o probează atîtea dovezi şi cum o sugerează atîtea scrieri antice — a continuat şi s-a desăvîrşit şi în vremurile ulterioare lui Aurelian, pînă în secolul VI.

Cu toate că noii veniţi, în perioada celor 170 ani de stăpînire romană civili sau militari, aveau origine etnico-teritorială foarte variată — *ex toto orbe Romano*, cum spune Eutropius — latina a fost singurul mijloc de înţelegere între diferiţii colonişti, între aceştia şi localnici, constituind liantul puternic între toţi membrii societăţii, indiferent de originea etnică şi poziţia socială.

„România — sublinia tovarăşul Nicolae Ceauşescu, în interviul acordat la 1 septembrie 1987 publicaţiilor mexicane *El sol de Mexico* şi *Tiempo* — *este o ţară latină. Această latinitate s-a realizat într-un lung proces de dezvoltare a poporului român, printr-o simbioză între daci şi romani, încă la începutul primului mileniu al erei noastre, în urmă cu circa 2 000 de ani. Această contopire, într-o perioadă îndelungată, a dacilor cu romanii a dus la formarea poporului român şi la păstrarea de către poporul nostru a caracterului latin*".

S-a remarcat mai demult şi pe bună dreptate că romanizarea locuitorilor de la Carpaţi şi Dunăre nu se deosebeşte în esenţa ei de cea din alte provincii din centrul şi vestul imperiului. Aşa, bunăoară, mergînd pe linia devenirii etnice, constatăm fără putinţă de tăgadă că italo-romanii, ibero-romanii, gallo-romanii sînt, ca şi daco-romanii, produsul unei sinteze etnice şi culturale între autohtonii învinşi şi romanii învingători. Nicăieri băştinaşii nu au fost nimiciţi de romani. Pretutindeni, graiurile locale au fost înlocuite în timp de latina populară, absorbind însă din idiomul indigen un important fond lexical transmis pînă astăzi în limbile neolatine. Pretutindeni, vechea toponimie şi hidronimie a popoarelor subjugate a fost preluată cu fonetism modificat şi menţinută în cea mai mare parte şi de cuceritori.

Bogatul material documentar existent, graţie eforturilor făcute de cercetarea românească în climatul ştiinţific de abordare a istoriei din ultimii 23 ani, pune pregnant în evidenţă justeţea tezei continuităţii dacilor sub stăpînirea romană şi caracterul fals al teoriilor meşteşugite, propagate de unii istorici de peste hotare despre nimicirea dacilor ca popor de către romanii stăpînitori.

Altoirea romanităţii pe trunchiul viguros autohton a dus la formarea populaţiei daco-romane care, în vremurile postaureliene a rămas, masiv, s-a dezvoltat, consolidat şi extins în vechea Dacie. ■

[1-2] *Magazin istoric*, nr. 3/1978; 6/1982.

GAZETA DE TRANSILVANIA.

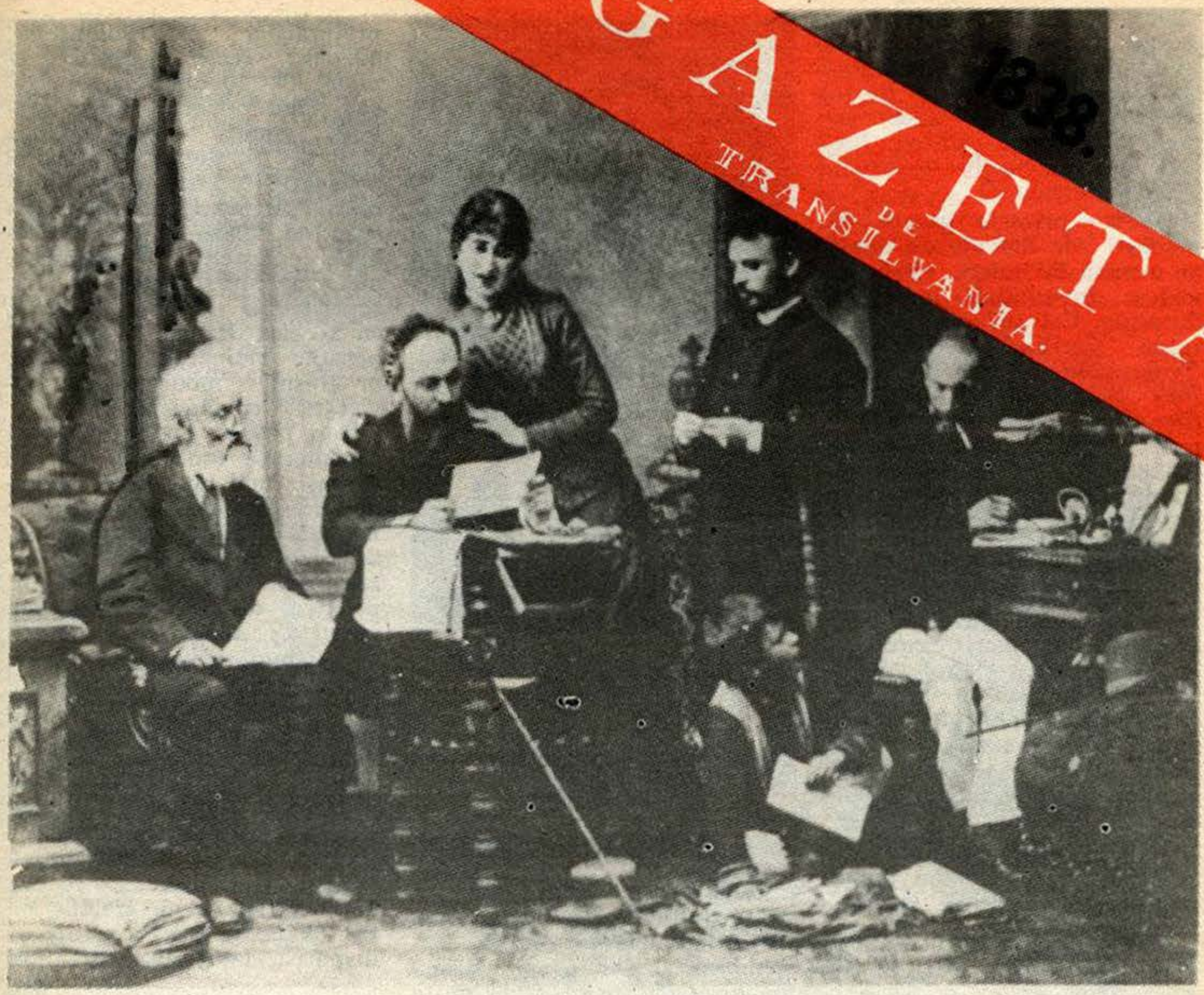

„IUBIREA DE DULCEA NOASTRĂ PATRIE"

PAUL CORNEA

Gazeta de Transilvania este una dintre cele mai însemnate publicaţii ale trecutului nostru. Acum 150 ani, cînd ea a luat fiinţă, se conturau pe termen lung unele perspective favorabile, lumea îşi căuta noi aşezări, ieşite din aplicarea principiului naţionalităţilor; o renaştere românească se schiţa, dar era încă precară: greutăţi imense barau drumul împlinirilor visate, adversari redutabili stăteau la pîndă.

În aceste împrejurări, întemeierea de gazete, concepute nu numai ca organe de informare, ci şi ca mijloace de instruire, de fortificare a conştiinţei de sine, de mobilizare în marea bătălie de făurire a unui viitor vrednic de aptitudinile şi de aspiraţiile naţiunii, devenea o necesitate stringentă. Aşa se explică faptul că primele ziare în limba română se nasc aproape concomitent. Prioritatea, cum era şi de aşteptat, date fiind resursele umane şi materiale mai mari, îi revine, în 1829, Bucureştiului, cu Curierul Românesc, al lui I. Heliade Rădulescu, apoi Iaşului, cu Albina Românească, a lui G. Asachi. Braşovul avea să urmeze, nouă ani mai tîrziu: după două încercări efemere, cu Foaia Duminicii a lui I. Barac, în 1837, şi Foaia Săptămînii, din care ies numai două numere, sub conducerea lui G. Bariţiu, acesta din urmă reuşeşte să editeze, în 1838, un ziar politic Gazeta de Transilvania, cu un supliment cultural şi artistic, Foaia pentru minte, inimă şi literatură.

Bariţiu, Heliade, Asachi, Kogălniceanu — cu toţii Impreună...

Dacă primele gazete românești de dincolo de munți au o mică întîrziere, ele se dovedesc, în schimb, mult mai durabile. Cei 107 ani de exîstență continuă ai *Gazetei de Transilvania* și cei 36 ani ai *Foii pentru minte, inimă și literatură* constituie adevărate recorduri în cultura românească. Într-o epocă de frămîntări, mari prefaceri și ardere a etapelor, cînd atîtea publicații remarcabile prin o ientarea programatică, valoarea colaboratorilor, uneori și prin succesul de public au pierit brutal ori și-au irosit elanul, dispărînd pe încetul în indiferență și uitare, longevitatea *Gazetei de Transilvania* este impresionantă. Cîteva explicații ne apar demne de semnalat.

Vor fi beneficiat oare gazetele brașovene de un climat mai prielnic? Pînă la 1848 pare, în adevăr, că regimul cenzurii a fost mai sever în Principate. Știm că *Dacia Literară* a fost suprimată după trei numere, *Propășirea* după circa zece luni, că o serie de autori au fost exilați, că Heliade, Alexandrescu și mulți alții au folosit nu o dată calea prin Brașov spre a-și face cunoscute ideile la București și Iași. De altfel, datorită tocmai acestor colaborări, pe care *Gazeta* și *Foaia* le-au adăpostit cu generozitate, prestigiul lor a crescut; ele au cîștigat o reprezentativitate nu doar locală, ci generală, pan-românească.

După 1848, a avut însă loc o schimbare, iar după 1867, cînd Transilvania a intrat în epoca de tristă memorie a dualismului austro-ungar, situația s-a inversat. Acum, presa se putea dezvolta nestingherită în Principatele Unite; dimpotrivă, în Transilvania cenzura a devenit brutală, supravegherea autorităților nemiloasă, sancțiuni drastice îi amenințau pe corifeii cauzei naționale. Între 17 martie și 1 decembrie 1849, *Gazeta* a fost suspendată din cauza poziției intransigente adoptate în timpul revoluției de la 1848. Între 13 februarie și 9 septembrie 1850 — o nouă suspendare, în urma unei suite de articole ale lui Bariţiu despre Avram Iancu. La 1864, urmașul lui Bariţiu la conducerea *Gazetei*, Iacob Mureșianu, a fost acuzat de agitație împotriva statului, la 1868 era dat din nou în judecată pentru vina de a fi publicat *Pronunciamentul* de la Blaj, o declarație solemnă, prin care românii protestau contra încorporării forțate a Transilvaniei la Ungaria, ilegal decretată de Austro-Ungaria. Alte procese împotriva gazetei au avut loc în 1888 și 1890. Persecuții și tracasări s-au abătut asupra *Gazetei* la 1892-1894, cu ocazia campaniei în favoarea *Memorandului* și mai apoi a deplorabilului proces intentat semnatarilor. După toate acestea, e evident că explicarea dăinuirii *Gazetei de Transilvania* prin „condiții" favorabile apare ca total lipsită de fundament.

George Bariţiu — istoric, gazetar și om politic român, întemeietorul publicației transilvane

În p. 7: *acasă la familia Mureșianu, unde se pregătea* Gazeta de Transilvania *în 1885*

Să fie la mijloc programul celor două publicații, realmente corespunzător împrejurărilor și trebuințelor, adecvat acelei răspîntii a anilor '30-'40 din veacul trecut, cînd poporul român trebuia smuls — cum spunea cîndva N. Iorga — „liniștei nepăsării"? Dar atunci toți marii cărturari, nu doar Bariţiu, ci, alături de el, Heliade, Asachi, Kogălniceanu, ceilalți combatanți pașoptiști au acționat laolaltă, cu aceeași dăruire și fervoare, pentru ridicarea, luminarea, progresul, modernizarea societății românești.

Sau poate trebuie luat în considerare faptul că Bariţiu a reușit mai bine decît Heliade ori Asachi să găsească o formulă editorială valabilă, asociind din prima clipă *Gazeta* de *Foaia pentru minte*, politica de cultură? Nici *Curierul de ambe sexe* (marcat de viziunile și idiosincraziile lui Heliade), nici *Alăuta românească* (ieșită rapid de sub pulpana lui Asachi și devenită independentă) n-au reușit să se impună, să-și definească o fizionomie proprie și să-și formeze o clientelă. Faptul rămîne totuși minor în raport cu problema în discuție. În plus, nu trebuie uitat că *Foaia pentru minte* va dispărea, la rîndu-i, în 1865.

Ștafeta generațiilor

Înclin să cred, în ultimă instanță, că longevitatea *Gazetei de Transilvania* atîrnă de doi factori, unul obiectiv — ținînd de cursul desfășurării istorice, altul subiectiv — legat de personalitatea redactorilor săi.

În ce privește primul punct, să ne gîndim la extraordinarele transformări pe care le-a adus principatelor secolul XIX: în numai cîteva decenii, țările române au trecut de la epoca fanariotă, semifeudală, de înapoiere și umilință, la statul național modern, deplin independent în urma războiului de la 1877, aliniat în toate domeniile standardelor europene. Evoluția a fost atît de rapidă, dislocările de mentalitate atît de puternice, încît, după Unirea Principatelor, cei mai mulți agenți ai procesului de înnoire pornit de la Tudor Vladimirescu au ieșit din

cursă. Ei au fost în bună parte înlocuiţi de o nouă generaţie, în multe privinţe deosebită prin criterii şi gusturi.

Dincolo de munţi, datorită reprimării mişcărilor naţionale de emancipare, ale românilor şi ale celorlalte naţionalităţi asuprite, cursul istoriei a fost ţinut în mod silnic pe loc, aglomerînd, în acest fel, forţele exasperării care aveau să ducă în cele din urmă la dezintegrarea Imperiului Habsburgic. Miza luptei politice a rămas neschimbată pe tot întinsul veacului: revendicările constituţionale cuprinse în *Supplex Libellus Valachorum*, la 1791, vor fi în substanţă reluate în *Memorandul* de la 1892 şi respinse cu tot atîta oarbă aroganţă şi brutală neînţelegere de dualismul austro-ungar. De aceea, de la înfiinţare şi pînă la primul război mondial, *Gazeta de Transilvania* va continua să lupte pentru aceleaşi obiective majore: libertatea Transilvaniei, recunoaşterea constituţională a naţiunii române, utilizarea limbii române în administraţie, efectuarea de reforme democratice. Limbajul se schimbă, tactica evoluează, problemele rămîn însă asemănătoare: între epoca anterioară dualismului şi cea posterioară, trecerea se face prin predarea ştafetei, purtătorii ei fiind adesea aceiaşi oameni.

Referitor la cel de-al doilea punct, să recunoaştem că Heliade, Asachi, Kogălniceanu vor fi fost, poate, mai talentaţi decît Bariţiu, în orice caz, de altă talie decît cei doi Mureşieni, care i-au urmat la conducerea *Gazetei*, Iacob (1850-1878) şi Aurel (1878-1909). Cei dintîi au fost însă solicitaţi şi s-au angajat într-o serie de activităţi diverse, toate puse în slujba propăşirii culturale şi a educării maselor, dar avîndu-şi centrul de greutate în afara gazetăriei propriu-zise. Cei din urmă au avut şi ei preocupări multiple — aceasta a fost o caracteristică a epocii „începutului de drum" — dar s-au manifestat înainte de toate ca ziarişti. În plus — şi faptul nu este deloc neglijabil — Bariţiu şi Mureşienii s-au dovedit buni gospodari, aliind această pricepere entuziasmului şi pasiunii pentru cauză. Astfel, Bariţiu a descoperit „formula" abonamentului dublu la *Gazetă* şi *Foaie*, care asigura celor două publicaţii minimul de 350 abonaţi necesar supravieţuirii. Cînd, în 1860, o nouă lege a presei a impus depunerea de cauţiuni obligatorii, Iacob Mureşianu a avut ideea constituirii unui fond public, realizat prin subscrieri benevole, sub denumirea de Fundaţiunea Şincaiană, care se va dovedi de mare folos în anii grei ai dualismului. Aurel Mureşianu a reuşit să rentabilizeze *Gazeta de Transilvania*, după îmbolnăvirea tatălui său, transformînd-o în 1884 în cotidian şi instalînd-o, în 1887, în propria-i tipografie.

Redacţia Gazetei la sfîrşit de veac XIX

Întreg cuprinsul românesc

Viaţa unei publicaţii întinse pe un secol, un secol de suferinţă şi decepţii amare pentru românii de dincolo de munţi, a cunoscut firesc zigzaguri, momente de cumpănă, decizii eronate uneori, manifestări şovăitoare ori concesive alteori. Nu pot face aci un istoric — ar fi pentru asta necesară o carte întreagă, pe care, de altfel, sper să o scrie cineva cît de curînd — dar aş vrea să mă opresc fugar asupra a două-trei momente ilustrînd

frontierele de luptă și fizionomie ale gazetei.

Pentru cine vrea să-și facă o idee despre obiectivele adevărate și adînci urmărite de cele două publicații, editorialele primelor numere sînt în parte înșelătoare. Programul preconizat este desigur bine venit, dar pare inofensiv, pur cultural: „Lățirea științelor și a cunoștințelor, împărtășirea ideilor la toate clasele de oameni! strigă astăzi toate națiile, toate stăpînirile cele înțelepte și părintești... Singură luminarea și dezvăluirea ideilor unui popor, cum este al nostru, poate să-l pună în stare a contribui fizicește și moralicește la fericirea patriei, în al cărei sîn ne-am născut și ne hrănim... Deșteaptă-te și tu, române, pășește înainte, împreună cu noi, primește și cultivă în inima ta iubirea de dulcea noastră patrie". *Foaia* își propunea să împărtășească „sporiul ce-l făcu românii în cele două provincii vecine în toate ramurile literaturii... a scoate la vedere și pe ceriul românesc feliurimi șene [scene] istorice și naturale din clasica noastră Transilvanie". Și încă, definind „scopul cel de căpetenie": „Cele ce sînt românilor de neapărată trebuință vor cumpăni pe cele folositoare sau numai desfătăcioase".

Barițiu se va călăuzi necontenit după aceste principii dar, în același timp, va extinde, cu tact și fără declarații imprudente, aria tematică a preocupărilor gazetei la întregul cuprins al problemelor ce interesau poporul român. *Gazeta* va urmări constant situația politică din afară și dinăuntru, comentînd în spirit liberal progresul mișcărilor de emancipare națională și înaintarea ideilor democratice; va critica racilele absolutismului, denunțînd în termeni învăluiți, dar pe înțeles, ilegitimitatea privilegiilor aristocrației; va milita pentru îmbunătățirea soartei țăranilor, încurajarea meșteșugarilor, a negoțului, a economiei casnice; va propaga conștiința demnității naționale, dragostea pentru istoria, limba și creația populară; se va ocupa insistent de dezvoltarea învățămîntului; va promova înfrățirea românilor de dincolo și de dincoace de Carpați etc. De fapt, nu există domenii ale vieții publice ori private, chestiuni importante de ordin economic, politic, social, cultural de care foile brașovene să fi rămas străine (mai ales în perioada directoratului lui Barițiu).

Frățească conlucrare

La 1848, fierberea revoluționară îl antrenează pe redactorul *Gazetei* dincolo de marginile legaliste și de precauțiile în care își încadra obișnuit activitatea. El scrie atunci frumoasele cuvinte: „Soarta națiunii române se va hotărî în București și în Iași, iar nu în Cluj, nici în Blaj, nici în Buda. Aceasta o știu toți contrarii noștri, pentru aceea se și aruncă asupra ziselor capitale cu toată povara silei lor..." Împroprietărirea țăranilor este pusă în termenii ei clari: „țăranul dvoastră... după ce zăcn sute de ani în dispreț, maltratat și mai amar ca vitele, vă roagă: «nu ne luați ceea ce nu e al vostru» d-voastră însă răspundeți: «pămîntul e al nostru; noi l-am dat țăranilor». Ferească Dumnezeu: mai întîi au fost țăranii, apoi boierii și toți venetici; mai întîi poporul apoi despuitorii lui; aceștia dau țăranului din pămîntul răpit odinioară (nainte cu veacuri) tot de la el, atunci cînd se puseră tiranii în capul lui".

În perioada anilor '60, deschiși sub auspicii bune (o diplomă imperială anunța restaurarea autonomiei Transilvaniei și convocarea unei Conferințe a tuturor naționalităților), dar, sfîrșită, ca de atîtea alte ori, printr-o teribilă dezamăgire, reținrîndurile următoare, admirabile prin seninătate și înălțime de cuget: „Încît, pentru consolidarea fraternității între noi și națiunile surori, eu neg înaintea cerului și a oamenilor că ar exista vreo ură între națiuni. Ură, urgie și frecări nu există între națiuni, ci numai între coterii și oligarhii și clase privilegiate. De exemplu, poporul unguresc a avut aceeași soartă cu noi. Asemenea și secuii, iar poporul săsesc încă nu i-a fost așternutul pe perne de trandafir. Mai zic odată: să distingem între națiuni și coterii; că între națiuni se poate instaura ușor fraternitatea. Românul, din partea sa, condus de instinctul său cel sănătos și nestricat de o cultură falsă, își are scris pe flamura sa: solidaritate națională, libertate constituțională, scăparea de absolutism... și frățeasca conlucrare cu națiunile frățîne spre fericirea patriei".

Pagini frumoase înscrie *Gazeta de Transilvania* prin atitudinea luată cu ocazia războiului pentru independență de la 1877: apelează la colectarea de bani și daruri destinate sprijinirii armatei române, informează prin corespondenți speciali despre evenimentele de pe teatrul de luptă, își exprimă admirația și mîndria pentru eroismul demonstrat de ostașii români. Într-o revistă a anului 1877, Aurel Mureșianu spunea: „Pe fruntea anului 1877 a fost scrisă regenerarea Orientului, reînvierea vechii glorii române... Niciodată sîngele care s-a vărsat pe cîmpiile Bulgariei nu va face să înainteze cauza despotismului și din acest sînge va răsări numai libertatea și independența popoarelor Orientului... Căderea Turciei va fi un moment pentru toate statele și guvernele lumii, că numai în mulțumirea popoarelor, numai pe a lor libertate se pot funda durabil regatele și împărățiile". Aluzia era clară, dar zadarnică. Mulți ani trebuiau să treacă pînă cînd românii vor putea să-și exercite dreptul la autodeterminare, iar guvernanții austro-ungari să-și ia răsplata pentru politica lor anacronică.

Modelată de necesitățile luptei de eliberare națională, *Gazeta de Transilvania* a dat, în lunga-i istorie, nu numai exemplul patriotismului luminat, al curajului și fermității, ci și al unui stil publicistic direct, combativ, accesibil, de înaltă ținută morală. ■

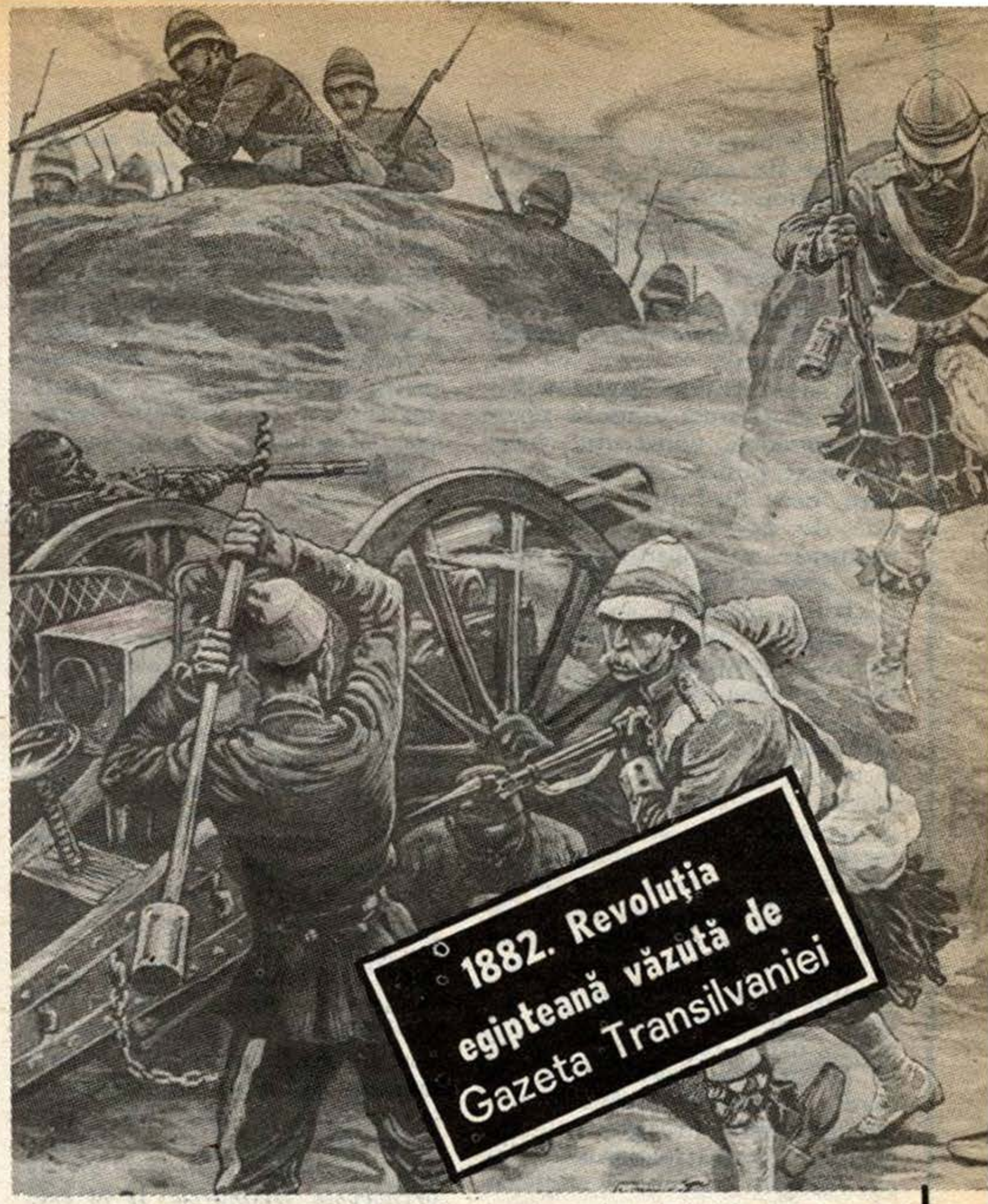

Cînd, la 25 aprilie 1859, Ferdinand de Lesseps inaugura, printr-o lovitură de tîrnăcop, lucrările de străpungere a istmului Suez, puţini dintre cei care aşistau la ceremonie se gîndeau la mutaţiile pe care noua rută comercială ce urma să lege Mediterana de Marea Roşie le va aduce atît pe planul relaţiilor dintre marile puteri, cît şi pe acela al raporturilor dintre Egipt — ţară căreia îi aparţinea istmul — şi marile puteri. Sesizînd importanţa noii rute, Marea Britanie va iniţia un întreg ansamblu de măsuri pentru a se înstăpîni în zonă. Încă în timp ce lucrările erau în toi, kedivul (viceregele)[1] Egiptului, Ismail paşa, făcuse o declaraţie care lăsase să se întrevadă pericolul pe care construirea canalului îl reprezenta pentru ţara sa, datorită ciocnirilor de interese dintre marile puteri, dornice să pună mîna pe el. „Nimeni, mai mult decît mine, nu e partizan al canalului dar vreau ca acest canal să aparţină Egiptului, iar nu Egiptul canalului".

A ÎNVINGE ŞI A TRĂI INDEPENDENT

CONSTANTIN BOTORAN

179 206 de acţiuni

Zece ani mai tîrziu, la 17 noiembrie 1869, în prezenţa reprezentanţilor a 40 naţiuni şi a unei imense mulţimi, Canalul de Suez a fost inaugurat în mod solemn. Din acel moment, Egiptul a devenit punctul central al politicii coloniale şi al strategiei britanice în Orientul Mijlociu şi Extremul Orient. Mai întîi, profitînd de criza financiară prin care trecea Egiptul, ca urmare a cheltuielilor exagerate şi a împrumuturilor contractate în străinătate de kedivul Ismail, primul ministru al Angliei, Benjamin Disraeli, a început tratative cu conducătorul Egiptului, cumpărînd de la acesta, pentru cabinetul englez, 179 206 acţiuni Suez, ceea ce reprezenta aproape jumătate din capitalul companiei constructoare a canalului. Anglia devenea, astfel, principalul acţionar. Faptul a provocat o vie nemulţumire în rîndul forţelor politice patriotice din Egipt. La apelul colonelului Ahmed Arabi

[1] Începînd din 1866, Poarta otomană a acordat Egiptului o largă autonomie internă şi externă, cîrmuitorul acestei ţări primind titlul de kedîv. Nominal, Egiptul era considerat însă parte componentă a Imperiului otoman.

În imagine: scenă din timpul bătăliei de la Tell el-Kebir, din 13 septembrie 1882.

s-a declanşat o puternică mişcare de apărare a libertăţii naţionale, împotriva penetraţiei capitalului străin, mişcare apreciată de istoricul egiptean Mahomed Mustafa drept *„prima revoluţie naţională din istoria modernă a Egiptului"*.

În scurt timp, Anglia a început să-şi consolideze poziţiile în zonă, construind baze navale şi puncte de aprovizionare, ceea ce indica intenţiile sale de a trece la ocuparea militară a Egiptului, pentru exercitarea deplinului control asupra canalului. În faţa acestei primejdii, partida naţională egipteană condusă de Ahmed Arabi-paşa, sprijinită de masele ţărăneşti, studenţi, militari şi mica burghezie, şi-a intensificat activitatea, făcînd pregătiri pentru a se opune cu forţa oricărei prezenţe străine în ţară. Evenimentele au luat un curs şi mai periculos după anul 1879, cînd, intervenind pe lîngă sultan, guvernul englez a reuşit să obţină înlocuirea kedivului Ismail, ostil prezenţei străine în Egipt, cu Tevfik-paşa, pe care capitalul străin îl putea manevra în propriul său interes. De altfel, noul kediv s-a refugiat în tabăra engleză, dînd ordin flotei egiptene să se alăture celei engleze pentru a bloca portul Alexandria.

Desfăşurarea evenimentelor poate fi urmărită şi după relatările apărute în presa românească, îndeosebi în cunoscuta publicaţie a românilor transilvăneni *Gazeta Transilvaniei*. Angajaţi ei înşişi într-o puternică mişcare de rezistenţă faţă de politica de deznaţionalizare promovată de cercurile conducătoare din Ungaria care, din 1867, prin compromisul cu Habsburgii, obţinuseră proclamarea dualismului austro-ungar, românii transilvăneni urmăreau cu deosebită atenţie şi vie simpatie lupta altor popoare pentru libertate şi independenţă naţională. Astfel, referindu-se la pregătirile partidei naţionale egiptene, *Gazeta Transilvaniei* din 30 mai/12 iunie 1882 scria: *„Arabi-paşa este iarăşi eroul zilei. Puterile europene..., ameninţînd cu intervenţia, Arabi a cîştigat nou teren de agitaţiune la armată şi la poporaţiune, făcîndu-se apărătorul independenţei Egiptului... Acum chiamă soldaţi sub steag, le face uniforme, lasă a se construi, la Alexandria, şanţuri* [fortificaţii] *şi întăreşte muntele Makattam, care domină capitala Cairo"*.

Sentimentul independenţei naţionale

Pe baza ştirilor parvenite din partea agenţiilor de presă străine, gazeta şi-a informat pe larg cititorii despre ciocnirile sîngeroase care avuseseră loc la Alexandria în ziua de 11 iunie 1882, ca urmare a prezenţei flotei engleze în faţa acestui oraş-port şi în zona Suezului. Ciocnirile se soldaseră cu moartea a 50 persoane şi rănirea altor 80. Un editorial publicat la 18/30 iunie 1882 aprecia că evenimentele din Egipt *„devin foarte serioase şi ameninţă chiar pacea europeană*, întrucît *„firele chestiunii egiptene le dirige principele Bismarck, şi el este acela care aci se apleacă contra Franţei, aci contra Angliei, pe cînd de altă parte încurajează rezistenţa Turciei împotriva amîndurora"*. O săptămînă mai tîrziu, într-un articol de fond, gazeta braşoveană sublinia că în Egipt *„este un curent puternic naţional. În egipteni s-a deşteptat sentimentul de independenţă şi partida naţională, al cărei şef este Arabi-paşa, anevoie va pleca capul fără a face o încercare serioasă spre realizarea programului său. Poporul egiptean se armează"*. După informaţiile *Gazetei Transilvaniei*, trupele regulate rămase credincioase lui Arabi-paşa, ajuns între timp ministru de război, se compuneau din 18 regimente de infanterie, 4 batalioane de vînători, 4 regimente de cavalerie, 10 companii de negri şi 2 escadroane de beduini călări pe dromaderi. În total: 18 000 luptători. Lor li se adăugau trupele neregulate, numărînd aproximativ 50 000 oameni.

La Londra s-a apreciat că ciocnirile din iunie ofereau cel mai nimerit pretext pentru a se trece la ocuparea militară a Egiptului. *„Dacă se va întîmpla ca Egiptul să fie smuls Turciei* — declara regina Victoria — [acesta] *nu va trebui să cadă în alte mîini decît în ale noastre"*. Sesizînd intenţiile Angliei, într-o scrisoare trimisă lui W.E. Gladstone, noul premier englez, şi pe care publicaţia braşoveană a reprodus-o în numărul său din 11/23 iulie, Arabi-paşa făcea o ultimă tentativă de a evita războiul: *„Repet* — arăta el —, *şi voi continua să repet, că primul atac care se va întreprinde de Anglia sau de aliaţii ei în contra Egiptului va aduce vărsări de sînge asupra întregii Asii şi Africi, răspunderea cărora va cădea pe capul Angliei... În epoca modernă* — continua scrisoarea — *naţiunile fac paşi repezi şi gigantici pe calea progresului. Anglia poate fi sigură cum că sîntem hotărîţi a lupta şi a muri ca martiri pentru patria noastră... sau a învinge şi a trăi independenţi şi fericiţi... Şi dacă un popor e inspirat de această credinţă, vitejia lui nu are margini"*.

Neluînd în seamă avertismentul din scrisoarea trimisă de Arabi, premierul britanic W.E. Gladstone a ordonat amiralului Seymour să înceapă bombardarea Alexandriei. La aflarea acestei ştiri, *Gazeta Transilvaniei* îşi exprima încrederea în puterea de rezistenţă a patrioţilor egipteni: *„Nu este nici cea mai mică îndoială că acest talentat şi ambiţios ministru de rezbel egiptean nu se va opri la drumul jumătate, ci va face o mişcare serioasă de rezistenţă în favoarea planurilor naţionale de independenţă a egiptenilor"*.

Referindu-se la justeţea cauzei pentru care luptau patrioţii egipteni, publicaţia din Braşov scria: *„Din punctul de vedere al libertăţii şi al dreptăţii, acţiunea partidei naţionale egiptene apare foarte justă şi naturală. Arabi-paşa este omul în care se concentrează*

azi aspirațiunile poporului egiptean și din acest punct de vedere atitudinea lui energică merită numai laudă".

După ce flota britanică a distrus fortificațiile ridicate de egipteni în orașele-porturi, Arabi-pașa a dat ordin forțelor sale să se retragă spre Cairo. Englezii dispuneau de 40 000 soldați și, după cum observa *Gazeta Transilvaniei*, *„au căpătat poșta de a-l urmări"* pe Arabi-pașa. Conducătorii mișcării naționale egiptene nu puteau face abstracție nici de atitudinea Porții otomane, puterea suzerană, dar care se afla într-o tot mai strînsă dependență de puterile occidentale, în special față de Marea Britanie, apărătoare interesată a integrității teritoriale a „omului bolnav", cum era considerat Imperiul otoman. Dorind să precizeze poziția mișcării naționale condusă de Arabi-pașa, înainte de a părăsi Alexandria, unul dintre fruntașii egipteni a făcut o declarație ziariștilor străini, în care arăta: *„Dacă vor debarca trupe turcești le vom considera ca frați... Dar dacă vor veni trupe franceze și mai ales engleze, ne vom apăra pînă la ultima picătură de sînge"*.

Dreptul oricărui popor de a aspira la libertate

Retras în Capitală, Arabi-pașa a luat măsuri grabnice de organizare a apărării. Publicația brașoveană arăta că la Tell el-Kebir, unde se aflau 30 000 oameni, cu 60 tunuri, și la Kafr el-Davîr, apărat de 25 000 oameni, se concentrase cea mai mare parte a forțelor revoluționare egiptene. O mare adunare, compusă din 360 persoane — funcționari, cadii, căpetenii bisericești — proclamase pe Arabi *„apărător al țării"*, susținînd, cum scria *Gazeta Transilvaniei*, că *„Arabi lucrează numai cu mandatul națiunii"*. În numărul din 28 iulie/9 august 1882, gazeta a reprodus integral *Manifestul lui Arabi-pașa* adresat poporului egiptean, în care — după ce arăta că Anglia, prin bombardarea Alexandriei, *„omorînd mulți apărători bravi și mulți egipteni pașnici"*, a încălcat toate angajamentele internaționale — chema la luptă împotriva invadatorilor.

De partea cealaltă, trupele engleze de sub comanda generalului Garnet Wolseley s-au instalat la Port-Said, spre a lua canalul drept bază și a declanșa asaltul final spre Cairo. *„Englezii* — scria *Gazeta Transilvaniei* — *sînt în acest moment stăpîni pe Canalul de Suez... Anglia și-a realizat dorința și Europa poate aștepta pînă ce le va place englezilor a deschide iarăși canalul pentru comerț. Se zice că între cabinete se face un viu schimb de note din cauza procedurii violente a Angliei și că Italia ar voi iar să protesteze. Ce va folosi însă protestul unei singure puteri? Cu un protest pe hîrtie nu se pot mișca din loc năile* [navele] *cuirasate engleze"*. Reacția guvernelor europene nu era determinată, așadar, de considerente umanitare, ci de lezarea propriilor lor interese, într-o perioadă cînd lupta pentru reîmpărțirea lumii între marile puteri căpăta accente tot mai dure. Aceasta era și părerea publicației brașovene, atunci cînd sublinia faptul că guvernele din Viena și Berlin adoptaseră o atitudine tot mai conciliantă față de Marea Britanie, presupunînd că între cele două puteri și cabinetul din Londra se stabilise o înțelegere, în sensul că *„pentru prețul libertății de acțiune ce i s-ar lăsa în Egipt, dl. Gladstone să fi promis a lăsa din partea Angliei asemenea toată libertatea de acțiune Austro-Ungariei cu privire la Bosnia și Herțegovina"*.

În a doua jumătate a lunii august trupele lui Arabi-pașa au organizat o serie de atacuri asupra forțelor engleze pătrunse pe teritoriul egiptean, dar de fiecare dată au fost respinse. În zorii zilei de 13 septembrie 1882, forțele britanice au întreprins o acțiune prin surprindere, lovind cu toată puterea lor garnizoana egipteană de la Tell el-Kebir. *„Se pare că egiptenii* — scria *Gazeta Transilvaniei* — *au fost surprinși pe neașteptate de acest atac general și n-au avut timp de a se reculege"*. După cucerirea Tell el-Kebirului, englezii și-au croit drum spre Cairo, pe care l-au și ocupat cîteva zile mai tîrziu.

Odată cu ocuparea Capitalei a luat sfîrșit și mișcarea condusă de Arabi-pașa. Este interesant însă faptul că *Gazeta Transilvaniei* nu ezita să ia poziție contra ziarelor din Anglia, care vorbeau elogios despre victoria englezilor, și demasca „rolul civilizator" al europenilor în Egipt. *„Orice s-ar zice contra lui Arabi și a planurilor sale extravagante, care n-au stat în proporție cu forțele de care a dispus* — scria în numărul din 5/17 septembrie 1882 — *el este și rămîne un luptător pentru independența poporului egiptean ale cărui aspirațiuni naționale sînt tot așa de respectabile ca și aspirațiunile oricărui alt popor. Vorbească presa engleză și franceză cît va voi de misia civilizatoare ce-o au puterile apusene în Egipt, pentru aceea intervențiunea engleză nu-și schimbă caracte ul de amestec violent în afacerile interioare ale unui popor care are tot dreptul de a aspira la libertate și independență"*.

Articolul încheia, de fapt, lunga serie de note, corespondențe și comentarii pe care *Gazeta Transilvaniei* le-a consacrat evenimentelor primei revoluții naționale egiptene, cum o caracterizează istoriografia contemporană din această țară. Spiritul în care au fost comentate aceste evenimente, ideile și aprecierile cuprinse în coloanele publicației brașovene se constituie într-o prețioasă mărturie a solidarității poporului român cu lupta forțelor progresiste, înaintate din alte țări, pentru independență, pentru dreptul de a-și decide singure evoluția. ■

ŞCOLILE —

O BINEFACERE PENTRU POPOR

VICTOR PAPACOSTEA

Cînd, în urmă cu cinci ani, în colecţia „Biblioteca de filosofie a culturii româneşti", apărea volumul Civilizaţie românească şi civilizaţie balcanică, **opera lui Victor Papacostea cunoştea acel moment de răscruce menit să o situeze la justa ei valoare în evoluţia istoriografiei româneşti. Nu ne referim numai la căldura cu care această culegere a fost întîmpinată în coloanele presei noastre de la prietenii autorului — Ion Zamfirescu şi Leon Kalustian — pînă la cei mai tineri reprezentanţi ai şcolii istorice de astăzi, ci la faptul că de atunci contribuţiile lui Victor Papacostea la cunoaşterea trecutului românesc şi al ariei balcanice au intrat în fluxul istoriografiei româneşti. Nu vom căuta aici să schiţăm un portret al lui Victor Papacostea (1900-1962), mai ales după admirabilele pagini pe care penetraţia psihologică a unui scriitor şi rigoarea omului de ştiinţă Ion Zamfirescu i le-au dedicat în recentul volum** Oameni pe care i-am cunoscut **(Editura Eminescu, 1987). Cîteva repere sînt totuşi absolut necesare. S-a născut în 1900. După studii strălucite, încununate de titlul de doctor în litere şi filosofie obţinut în 1933, a fost, rînd pe rînd, asistent (1934-1937), conferenţiar (1937-1942) şi profesor (1942-1947) la Universitatea din Bucureşti. Calităţile sale de animator s-au împlinit prin întemeierea Institutului de studii şi cercetări balcanice şi al revistei** Balcania, **ambele oferind posibilitatea cercetării comparate a istoriei popoarelor balcanice. Alături de contribuţiile unor istorici — mai ales din rîndurile tinerei generaţii — Victor Papacostea a publicat el însuşi semnificative studii, originale**

prin metoda de abordare şi concluziile ştiinţifice.

Timpul a aşezat în adevărata ei valoare, reprezentativă, opera lui Victor Papacostea, alături de expresiile îndrăzneţe, originale, novatoare ale cercetării istorice româneşti. Volumul Civilizaţie românească şi civilizaţie balcanică **reprezintă din acest punct de vedere un început. E drept, un început sesizant prin calitatea textelor incluse, dintre care cele mai multe se bucuraseră doar de o circulaţie redusă în paginile unor publicaţii de specialitate, nu puţine văzînd atunci pentru prima oară lumina tiparului.**

Aşa cum se ştie, Victor Papacostea nu a scris mult, pentru că s-a dăruit („adevărata sa vocaţie — se spune în Enciclopedia istoriografiei româneşti **— a fost munca la catedră"), fără să aibă niciodată sentimentul că astfel se risipeşte, ci că îşi face o datorie. Nu-i mai puţin adevărat că după ce împlinise 47 de ani destinul său a cunoscut acele injuste distorsiuni care l-au pus în imposibilitate să-şi continue ritmul firesc al activităţii şi s-au repercutat asupra sănătăţii sale, aducîndu-i un sfîrşit timpuriu. Cînd Victor Papacostea s-a aflat din nou în posibilitatea continuării cercetărilor sale, cu aceeaşi pasiune pe care suferinţele îndurate nu o diminuaseră, a întreprins lucrări de anvergură. Din 1959 pînă în ultimul an al vieţii sale (moartea a survenit la 20 iunie 1962), Victor Papacostea a lucrat la elaborarea unei istorii a învăţămîntului românesc în sec. XVII-XVIII, pe care a redactat-o într-o primă formă, reuşind să definitiveze cîteva studii im-**

portante, apărute în parte în timpul vieţii (în revistele Studii, Revue roumaine d'histoire, Revista Arhivelor), dar-şi postum (Revue des Études sud-est européennes şi volumul Civilizaţie românească şi civilizaţie balcanică).

Datorită unui bogat fond al Arhivelor statului Bucureşti (Achiziţii Noi, arhiva Rosetti Roznovanu), Victor Papacostea a aflat un material deosebit de interesant, pe atunci inedit — valorificat între timp, în mare parte, de Nicolae Isar —, care i-a permis dezvoltarea unui important capitol al istoriei învăţământului românesc în anii 1818-1821, semnificativ totodată pentru mai buna cunoaştere a unui aspect neglijat al relaţiilor româno-greceşti.

Preocupat de aspecte mai puţin cunoscute ale temei abordate — într-o perioadă în care Eteria şi conflictul dintre şeful acesteia, Al. Ipsilanti, şi liderul revoluţiei din Ţara Românească de la 1821, Tudor Vladimirescu, dădeau naştere la interpretări subiective — V. Papacostea a demonstrat sprijinul substanţial de care a beneficiat revoluţia de eliberare naţională a grecilor, datorită şcolii lancasteriane înfiinţate la Iaşi de pedagogul Gheorghe Cleobulos, cu ajutorul boierului român cu vederi progresiste Nicolae Rosetti Roznovanu şi al mitropolitului Veniamin Costache, în cadrul acelei forme de instruire ce poate fi definită pe bună dreptate sub forma de învăţământ popular. Cei peste o sută de profesori formaţi la şcoala din Iaşi au constituit cadrele didactice ale Greciei revoluţionare, răspîndind învăţământul elementar în masele populare şi contribuind substanţial la ridicarea poporului grec în lupta sa de eliberare care s-a încheiat cu proclamarea şi dobîndirea independenţei.

Nu vom insista asupra tuturor aspectelor interesante pe care le relevă textele care văd pentru prima oară lumina tiparului, în forme uşor prescurtate (pentru uşurarea lecturii nu am marcat întreruperile în text), cu titlul şi subtitluri aparţinînd redacţiei revistei Magazin istoric. Ceea ce vrem să arătăm acum e faptul că aceste capitole din studiile amintite îşi vor afla locul în cadrul unei ediţii din opera lui Victor Papacostea în curs de pregătire, în cadrul colecţiei „Clepsidra" a Editurii Eminescu, de către fiica sa, Cornelia Papacostea Danielopolu. Venim astfel în întîmpinarea cercurilor largi ale publicului, care a primit cu o căldură ieşită din comun volumul Civilizaţie românească şi civilizaţie balcanică, validînd într-o măsură neaşteptată truda celor ce au lucrat pentru a restitui culturii româneşti una dintre valorile ei autentice.

Valeriu RÂPEANU

Animatori ai luptei pentru libertate

Dascăl şi ucenicul său (miniatură dintr-un manuscris din sec. XVIII)

S-au împlinit anul trecut [1961 — *n.n.*] 140 de ani de la dramaticele evenimente din 1821 cînd popoarele grec şi român au început, într-o strînsă colaborare, lupta pentru libertate. Ori de cîte ori s-a scris despre aceste evenimente — fie la noi, fie în Grecia — atenţia cercetătorilor a fost reţinută aproape exclusiv de problema raporturilor dintre Tudor Vladimirescu şi Alexandru Ipsilanti. Conflictul între cei doi protagonişti (cu tragicul sfîrşit al ambilor), dar mai ales asasinatul căruia i-a căzut victimă şeful răscoalei româneşti au lăsat o amintire întunecată, colorînd într-un sens negativ acest important capitol din istoria colaborării celor două popoare angajate în lupta comună împotriva tiraniei.

Colaborarea greco-română de la 1821 cunoaşte [însă] şi aspecte pozitive de o remarcabilă însemnătate, pe care însă răsunetul

catastrofei înregistrate de Eterie în Principate le-a lăsat cu totul în umbră. Datoria istoriografiei, fie românești, fie grecești, este să scoată deci problema raporturilor greco-române de la 1821 din cercul limitat (și atît de expus judecăților subiective) al dualității Tudor-Ipsilanti și să facă o cercetare amplă, integrală, asupra tuturor aspectelor (unele ignorate, altele sumar cunoscute) privind colaborarea celor două popoare în 1821, atît în Principate, cît și în zonele grecești de munte locuite de români.

În rîndurile ce urmează ne propunem să înfățișăm unul din aceste aspecte rămas aproape necercetat pînă astăzi și, din această pricină, insuficient înțeles. Este vorba de viguroasa acțiune premergătoare răscoalei, dusă — în cadrul așa-numitei „regenerări" elenice — pentru pregătirea cadrelor destinate să ridice nivelul cultural și moral al maselor grecești, să agite diferitele provincii și să difuzeze ideile revoluției acolo. Această acțiune de organizare conspirativă, stingherită pe pămîntul Eladei de vigilența opresorului [otoman], s-a desfășurat tot în principatele române (și cu mijloace românești), sub ocrotirea aripei moldovene a Eteriei și, indirect, a însuși aparatului de stat moldovenesc. Ea a fost camuflată — la început la Iași, iar apoi și la București — sub forma a două școli normale de tip lancasterian, menite a pregăti pentru nevoia ambelor popoare pe dascălii acestei forme de învățămînt popular, atît de agreat în mișcarea revoluționară a timpului în Occident și adoptată ulterior și de Eterie. Paralel cu activitatea pentru o sumară formație didactică, tinerii strînși în aceste școli, atît la Iași cît și la București — cîteva sute! — au primit și instrucția necesară misiunii lor de animatori și luptători în slujba războiului de eliberare și a acțiunii pentru regenerarea poporului grec. De altfel, aproape pretutindeni în Europa, învățămîntul lancasterian avea un pronunțat caracter conspirativ și servea ca pîrghie pentru o cît mai largă difuziune în mase a spiritului revoluționar.

Dezvoltarea învățămîntului nostru popular, ca și acel al Greciei în epoca renașterii [naționale] sînt legate așadar de un început comun ambelor popoare și chiar de acțiunea acelorași oameni: doi români, Nicolae Rosetti Roznovanu, fost mare vistier al Moldovei, mitropolitul Veniamin Costache și profesorul grec Gheorghe Cleobulos, „primul pedagog al Greciei", absolvent al Școlii Normale din Paris.

Dată fiind dubla funcțiune — culturală și politică — pe care învățămîntul „allilodidactic" [cum mai e denumit sistemul lancasterian — *n.n.*] a avut s-o împlinească în Europa premergătoare revoluțiilor din 1821, 1830 și 1848, începem studiul nostru cu cîteva lămuriri asupra acestei forme de învățămînt popular și cu deosebire asupra originilor lui sociale și finalităților lui politice.

Învățătura pentru mase — obligatorie, gratuită și laicizată — este o cucerire tîrzie a revoluției franceze. Revine fruntașilor Revoluției franceze — Mirabeau, Talleyrand, Condorcet, Lakanal etc. — meritul de a fi emis primele idei și proiecte de organizare în spirit modern a acestui sector: „Cei care vor ca țăranul să nu știe nici să citească, nici să scrie — spune, într-unul din discursurile sale, Mirabeau — și-au făcut, fără îndoială, un patrimoniu din ignoranța lui și motivele lor nu sînt greu de înțeles".

Un pas însemnat în direcția organizării îl reprezintă raportul asupra instrucției publice, redactat de Talleyrand. Se prevedeau în acest plan școli primare gratuite în fiecare comună. Se proclama, totodată, principiul că „toți oamenii au dreptul să capete o primă învățătură, comună tuturor" și că în materie de învățămînt „nu există privilegii". Acela însă care a realizat un întreg sistem de învățătură democratic, în cadrul căruia școala poporului apare ca o preocupare primordială, este Condorcet, „teoretician al educației democratice". Opera lui Condorcet a fost desăvîrșită de Lakanal, „cel mai de seamă dintre pedagogii revoluției". „Școala normală" concepută de Lakanal în toate departamentele Franței (și în cele mai multe școli europene) trebuia să devină o școală model, școala după normele căreia urma să se organizeze întregul învățămînt.

Din nefericire, aceeași sterilitate și incapacitate de înfăptuire a propriilor ei idei, care a fost reproșată revoluției franceze în alte domenii, se remarcă și în acela al învățămîntului popular. Proiectele amintite mai sus și altele inspirate de aceeași gîndire democratică generoasă au rămas literă moartă. (În Franța a trecut aproape un veac pînă ce ideile proclamate de revoluție s-au putut impune factorilor de guvernămînt, căpătînd o aplicație integrală). Rămîne însă meritul oamenilor din această epocă de a fi proclamat și formulat cu toată hotărîrea obligativitatea, gratuitatea și laicitatea școlii publice elementare.

Continuitatea spiritului revoluționar

În aceste împrejurări, cînd învățămîntul popular părea condamnat, s-a produs reacțiunea; la început în Anglia și în Franța, iar apoi, rînd pe rînd, în cele mai multe țări europene. Din mijlocul cartierelor muncitorești ale Londrei a început acea cunoscută mișcare pentru „școala sărăcimii", avînd în frunte pe Iosif Lancaster, un lucrător înzestrat cu o inteligență deosebită și stăpînit de ideea ridicării maselor printr-o instrucție și o educație adecvată intereselor lor. Membru al Societății prietenilor reformei electorale — care milita pentru sufragiul universal —, Lancaster și susținătorii săi au înțeles că reforma radicală a sistemului electoral s-ar întoarce în contra claselor muncitoare dacă [acestea] vor continua să rămînă în starea de incultură în care le ținuse orînduirea feudală. Iată de ce învățămîntul zis „allilodidactic"

sau „mutual" trebuie considerat, așa cum a și fost, un corolar al mișcărilor politice inspirate de ideile revoluției. În ce consta acest sistem? Din masa elevilor erau selecționați cei mai avansați, „monitorii", care, după o pregătire specială, erau folosiți ca auxiliari ai profesorului la pregătirea elevilor mai tineri. Fiecare „monitor" avea în grija sa o grupă; profesorul supraveghea și dirija progresul tuturor grupelor și — pe măsură ce efectivele sporeau — el continua să selecționeze și să pregătească pe monitori. Se obținea astfel, cu dascăli puțini, un învățămînt elementar — scris, citit și socotit — pe scară întinsă. (Treptat, s-au format și clase de adulți la care erau chemați muncitorii, soldații, marinarii, oamenii de serviciu etc.). În felul acesta în afara statului și a bisericii — și chiar împotriva lor — s-a dezvoltat acest învățămînt elementar în mediile muncitorești din Anglia, Franța, Elveția, Rusia și, rînd pe rînd, în celelalte țări europene.

În Franța, metoda lancasteriană s-a rezemat pe o puternică asociație în conducerea căreia elementele vechi, revoluționare și chiar iacobine erau foarte influente. Este vorba de Societatea pentru învățămîntul elementar, cu sediul la Paris și cu ramificații și agenți aproape în toate țările europene.

Întemeiată în 1815, această societate a fost încă una din acele congregații care asigurau, împotriva tuturor vicisitudinilor, continuitatea spiritului revoluționar. Între personalitățile franceze care vin la conducerea acestei societăți în perioada premergătoare răscoalelor din principate (1815-1821), amintim pe ducele de Daudeville, pe baronul de Gerando, pe contele Lasteyrie, pe Jomard etc. Dar adevăratul conducător și animator al ei devine, după 1817, vechiul agitator iacobin din vremea marilor revoluții, Marc Antoine Jullien — emul al marelui pedagog Condorcet — el însuși pedagog și autor de lucrări în această direcție și fondator al periodicului progresist *Revue encyclopédique*. Adăugăm că Julien era, totodată, unul dintre conducătorii cei mai activi ai curentului filelen din Franța. La rîndul lui, și acest curent (care dispunea de comitete în toate marile orașe din Europa și America) era tot o formă ocolită care asigura continuitatea spiritului revoluționar. Apărînd Elada contra sultanului, filelenii, evocau mereu instituțiile democratice ale elenismului clasic, spiritul ei republican și iubirea de libertate. Ei țineau astfel vii în conștiința mulțimilor principiile fundamentale ale marii revoluții [franceze]. Numai așa se explică desigur proporțiile uriașe ale acestui curent și miraculoasa înmulțire a comitetelor filelene în toate țările, prin orașe și chiar prin sate și fabrici.

„Cărvunari" și „novatori"

Reprezentantul acestei reviste în capitala Moldovei era, începînd încă de la finele anului 1818, aga Nicolae Rosetti Roznovanu, om de cultură occidentală, spirit liberal și posesorul generos al unei imense averi. Activitatea lui Nicolae Rosetti Roznovanu în sprijinul ideilor noi, ca inițiator al învățămîntului de mase în țările române și în Grecia, excepționala generozitate ce a dovedit ca patriot român și, totodată, mare filelen, îl așază între spiritele progresiste ale timpului. Chiar dacă mai tîrziu, în viața lui particulară, va fi avut unele scăderi, activitatea sa publică și ideile umanitariste pentru care a luptat îi dau dreptul — ca și lui Cleobulos — la o mai largă recunoaștere, atît în istoriografia greacă cît și în cea românească. Dar Nicolae Rosetti Roznovanu nu a fost singur. Exista și în capitala Moldovei la acea dată un întreg curent progresist (și filelen) ale cărui obîrșii și antecedente merită a fi amintite.

În Moldova tendințele progresiste s-au manifestat mai timpuriu. Moldova a primit mai totdeauna din vecinătate înrîurirea unor puternice forțe revoluționare, cum au fost — fiecare la vremea lui — husitismul, reforma, mișcările populare ucraineene etc.

În sec. XVIII — „secolul luminilor", tendințele acestea sporesc pe măsură ce se accentuează procesul de descompunere a feudalismului. Nu întîmplător se produce sub domnia lui [Constantin] Mavrocordat — autorul cunoscutelor reforme care duc la abolirea rumâniei — și celebra hotărîre a mitropolitului Nichifor (iulie 1749) prin care „copiii prostimei" sînt obligați „să meargă să învețe carte". Aceasta este una din primele apariții ale ideii obligativității școlare în Europa și chiar dacă ea nu a avut urmări, din pricina instabilității politice caracteristice țărilor noastre, se cuvine totuși s-o amintim. Aceleași profunde transformări interne explică de ce și de aci înainte, și tot sec. XVIII, Moldova rămîne foarte ospitalieră pentru curentele progresiste ce preced revoluția franceză.

În monarhiile stăpînite de așa-zișii „despoți luminați", paralel cu acțiunea de stat, începe să se dezvolte și acțiunea societăților secrete cu caracter conspirativ. Practicînd idei umanitariste, aceste societăți pregăteau necontenit spiritele pentru marile transformări de suprastructură care urmau de aproape fenomenului de descompunere a feudalismului. Rețeaua acestor asociații, care ispiteau și prin misterul cu care se înconjurau, s-a extins pe la finele sec. XVIII și în răsăritul Europei — prin Viena, mai ales — și chiar în țările noastre. Se popularizau, sub forme variate, apropiate de înțelegerea mulțimii „filosofia" revoluționară ce venea din Apus. Chiar revolta țărănimii transilvane sub Horea a găsit, cum s-a spus, un sprijin puternic în acțiunea acestor asociații umanitariste. Este semnificativ faptul că și în Moldova, primele semne ale unei activități revoluționare cu caracter conspirativ (și cu amestecul agenților societăților secrete) apar în aceeași vreme. Amintim în treacăt „conspirația" paharnicului Dărmănescu[1], cel care a

[1] Darie Iordache, zis și Dărmănescul, ispravnic de Vaslui, împreună cu Iordache Rosetti, apoi deținînd dregătoria de paharnic și mare ban (1796). Cunoscut ca om de cultură, a inițiat și finanțat traducerea din franceză a scrierii lui Fenelon, *Întîmplările lui Telemah*.

răspîndit în anul 1787 manifeste revoluționare „la Bender, în geamie, la cafenele și prin alte părți"; traducerea în românește a celebrei lucrări a abatelui Prau *Taina framasonilor* (traducătorul fiind un cleric, viitor episcop de Roman); arestarea complicilor, între care apar: marele logofăt Rosetti Bălănescu, Iordache Cantacuzino, Manolache Romano, Manolache Bogdan și Ioniță Cuza[1] — cu executarea ultimilor doi — și solidaritatea manifestată de mase cu conspiratorii executați („Norodul sé întrista, dar defel boierii mari").

Nu este fără însemnătate să amintim că circulația operelor lui Voltaire și traducerea unora dintre ele — în grecește, la început, dar apoi și românește — este de asemenea un fapt cultural semnalat în Moldova pentru prima dată.

Incontestabil, spiritul revoluționar și începuturile mișcărilor democratice în țările noastre s-au rezemat în primul rînd pe așazișii „cărvunari" și „novatori" ridicați dintre boiernași și ciocoi. Nu trebuie uitat însă că, la început, curentul revoluționar a cîștigat adeziunea unor membri ai „protipendadei". Așa cum în Franța curentul revoluționar cîștigase cu mult înainte de 1789 un important număr de reprezentanți ai marii nobilimi (Lafayette, Mirabeau, contele de Noailles, contele de Ségur etc.), la fel și în țările române progresul ideilor noi a fost înlesnit de adeziunea cîtorva mari boieri. Chiar dacă adeziunea acestora va fi fost doar sentimentală sau din considerente tactice și oportunism, ea a folosit mișcării democratice. A fost prima spărtură serioasă în coeziunea societății feudale de la noi, iar pentru elementele plebeiene, a fost un puternic îndemn și mai ales o acoperire.

„Taraful Roznovanului"

În Moldova, acest început îl face grupul de boieri strîns în jurul marelui vistier Iordache Rosetti Roznovanu. I se spunea în limbajul timpului „taraful Roznovanului". Existența lui o semnalează și un diplomat francez obișnuit să scruteze cu multă seriozitate stările de la noi. Scriind despre membrii acestui grup politic cîțiva ani mai tîrziu, acest diplomat scrie că erau „cei mai bogați și cei mai însetați de reforme".

Iordache Rosetti Roznovanu este o figură reprezentativă pentru boierimea moldoveană care făcea tranziția de la cultura greacă către cea franceză. Avea remarcabile atitudini politice, iar contemporanii l-au privit ca bun economist și ca om de finanțe serios. A purtat în acest sens o interesantă corespondență cu [consulul Rusiei în țările române] Stroganoff, din care se vede în ce măsură reușise să influențeze pe ministrul rus în sensul vederilor sale.

[1] *Magazin istoric*, nr. 12/1977.

Același diplomat francez amintit mai sus ne informează că în rîndurile partidului lui Roznovanu militau și alți boieri de rangul al doilea și al treilea. O tendință egalizantă se desemnează astfel și foarte curînd ea se va preciza în concepția lui Roznovanu cu privire la organizarea fiscală a statului. El va propune egalitatea fiscală ca bază imediată necesară pentru a se realiza „legătura cea obștească a toate stările locuitorilor, legătura naționalicească" („De la cel mai mic, de la cel mai sărac țăran și pînă la cel mai mare și mai puternic dintre boieri"). Ideea națiunii

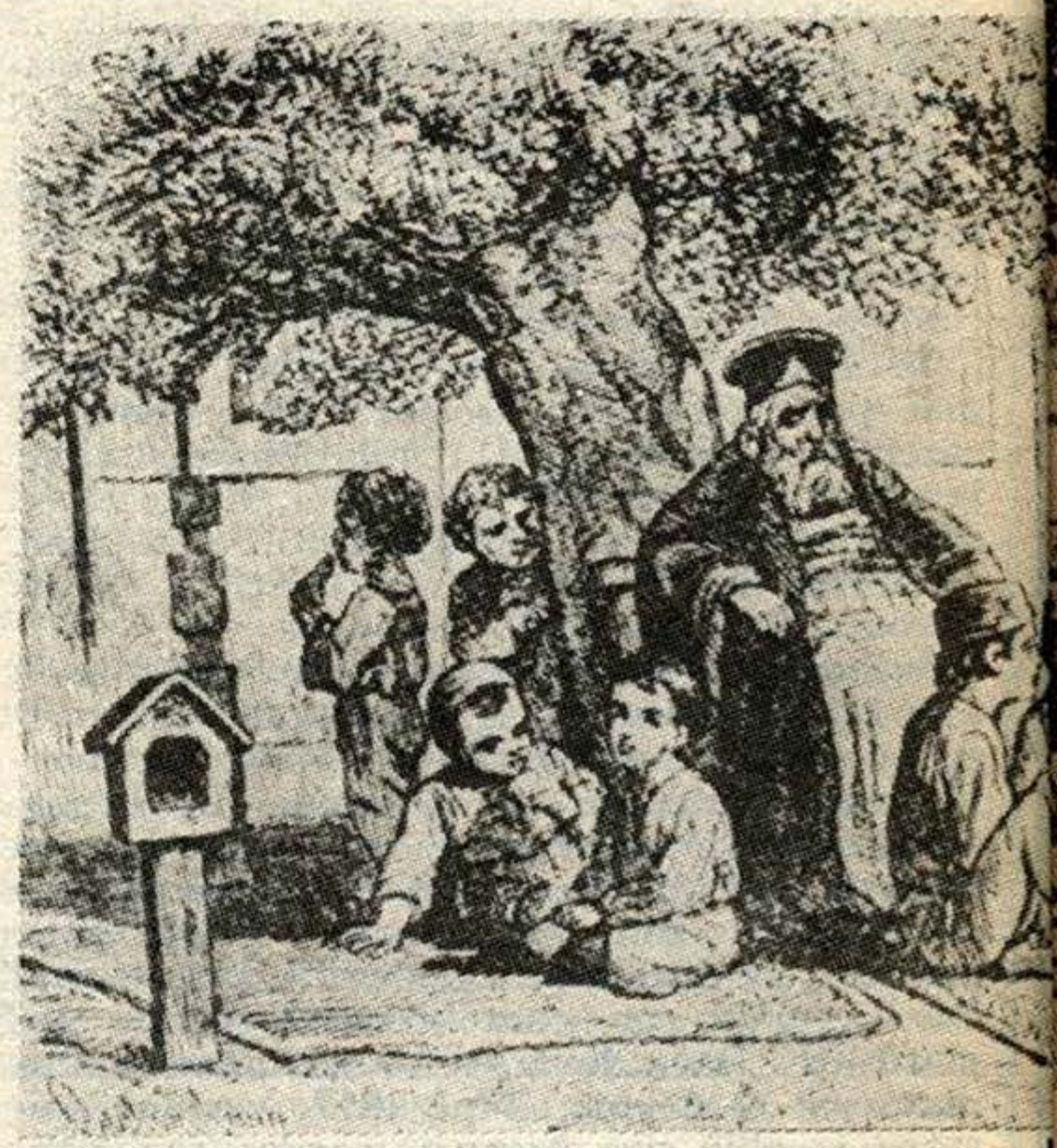

unificate prin abolirea privilegiilor fiscale este încă un ecou al revoluției franceze („și cine va putea atunci să biruiască neamul unit și să-i surpe dreptatea?" — se întreabă Iordache Rosetti).

Întemeiat pe tradiția princiară a clanului Rosettesc, pe sprijinul rușilor și pe această poziție mai înaintată ce luase, Iordache Rosetti Roznovanu a crezut că va putea să ajungă domn după răscoalele din 1821, în cadrul restabilirii domniilor pămîntene; el a fost însă repede depășit — ca și fiul său — de evenimente. Exponenții politici ai micii boierimi — „oamenii noi" —, emancipați de sub tutela protipendadei generoase, au înțeles să acționeze după 1821 pe cont propriu. Înfrîngerea Eteriei și ruperea secularei alianțe turco-fanariote a eliminat din viața politică a principatelor nu numai personalul grecesc, ca atare, dar și o parte din marea boierime românească compromisă, fie prin strînsele legături de interese cu cea greacă și fanariotă, fie prin participarea ei sub o formă sau alta la mișcarea eteristă. Înlăturat în 1821, marele vistier Iordache Rosetti Roznovanu a mai candidat [la tron] o dată, la instaurarea domniilor regulamentare, dar fără succes.

Al doilea în însemnătate dintre căpeteniile tarafului Roznovanu era mitropolitul Veniamin Costache.[1] Dar marea speranță a acestui partid era Nicolae, fiul lui Iordache Rosetti Roznovanu.

Un moldovean la Paris

Marile ambiții dinastice ce a urmărit de-a lungul întregii vieți l-au îndemnat pe Iordache Rosetti Roznovanu să dea o aleasă

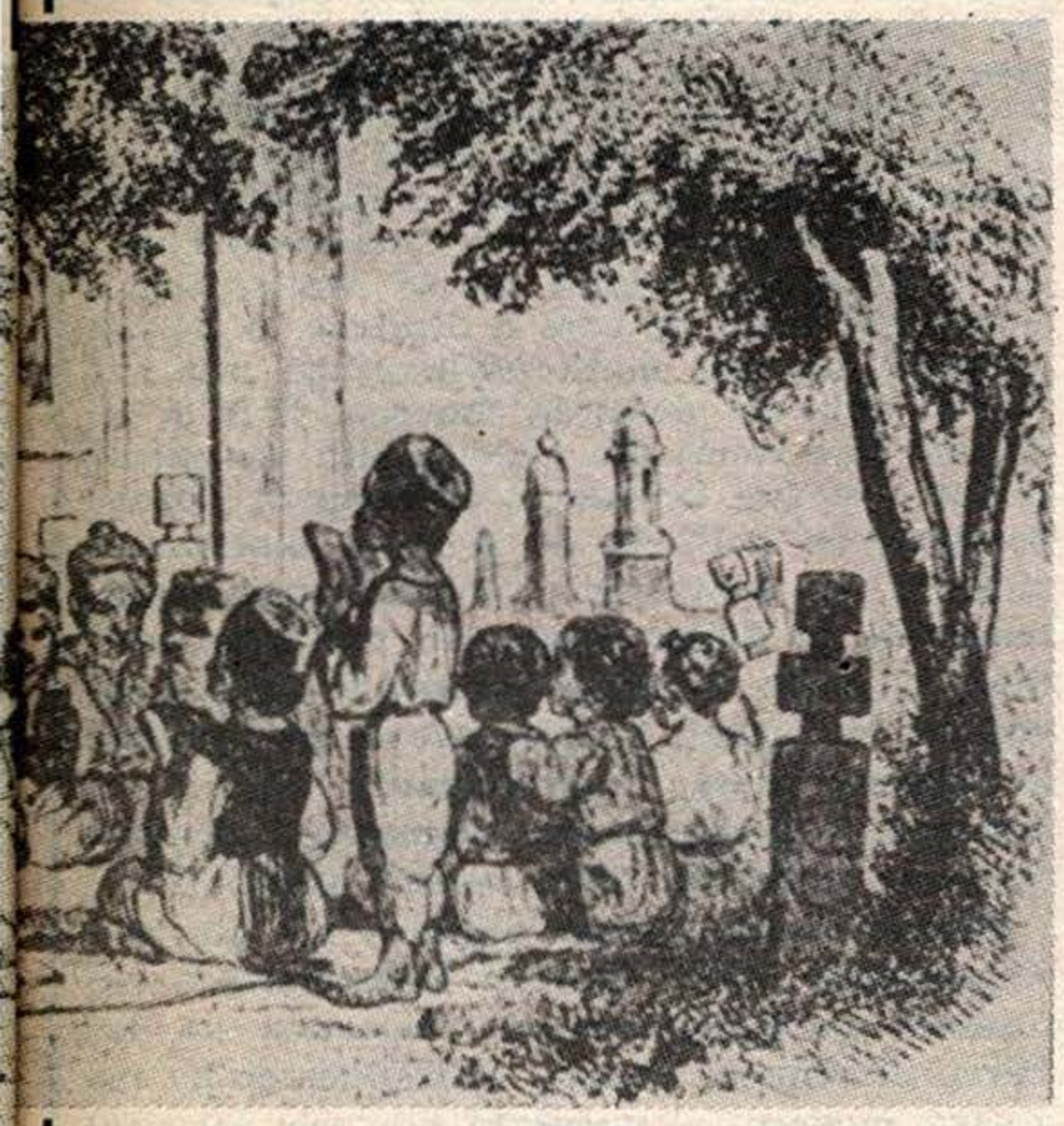

Școală primară în aer liber (după o gravură în lemn de Charles Doussault)

instrucție și educație în stil occidental fiului său Nicolae, născut în 1794. I-a angajat un preceptor francez și a întemeiat — pentru el în primul rînd — faimoasa bibliotecă de la Stînca, căreia, la rîndul său, Nicolae îi va da o mare dezvoltare.

Nicolae Rosetti Roznovanu a moștenit nu numai psihologia de dinast a tatălui său, dar și ideile politice pe care le-a dus și mai departe. Prin impulsul culturii franceze și desig r al cercurilor ruseşti favorabile ideilor liberale, Nicolae Rosetti a ajuns unul dintre tinerii influenți ai protipendadei generoase și pe care evenimentele păreau să-l destineze unei mari cariere politice. A dorit și el să domnească, într-o Moldovă liberată de turci și devenită stat constituțional. Cînd primii agenți ai mișcării eteriste ajung la Iași, Nicolae Rosetti Roznovanu era, prin toată instrucția și educația primită, și nu mai puțin prin vîrstă, pregătit pentru înrolarea în această mișcare conspirativă care făgăduia eliberarea tuturor popoarelor supuse jugului turcesc. S-a bucurat de la început de încrederea forurilor conducătoare eteriste. Nu cunoaștem detalii în legătură cu înrolarea sa în Eterie; cînd a avut loc? prin cine? Fapt cert este că a primit de la început misiuni importante, cum va fi, foarte curînd, călătoria la Paris și Londra.

Deoarece lupta Eteriei a dat naștere — ca orice fenomen revoluționar — și unei ciocniri între generații, eteriștii l-au preferat pe Nicolae tatălui său. Era și firesc. Se știe că oculta eteristă, între măsurile pregătitoare ce a luat curînd după întemeierea societății — de acord cu sprijinitorii ei ruși — a fost și aceea de a împînzi aparatul de stat al țărilor române, în pozițiile importante, cu oameni de absolută încredere. Astfel se explică faptul că Nicolae Roznovanu devine încă din 1815 agă — adică șeful poliției din Iași — iar în ajunul răscoalei, mare vistier, dregătorie ocupată mai înainte de tatăl său. De altfel, cîțiva ani mai tîrziu, într-o convorbire cu baronul de Bois Leconte, Nicolae a mărturisit această operație de primenire făcută de eteriști, cu concursul rușilor, în aparatul de stat al țării, în vederea răscoalei. Un rol însemnat în cariera de eterist a lui Rosetti Roznovanu pare a fi jucat doctorul Eustațiu, factor important în organizarea sanitară a Moldovei la acea dată, cunoscut și prin activitatea desfășurată pentru stăvilirea epidemiei de ciumă care a izbucnit la 1819. Dr. Eustațiu apare, după unele documente contemporane, ca unul dintre medicii savanți ai vremii, apreciat și în Occident. El va întovărăși pe Rosetti în călătoria sa la Paris și la Londra, călătorie de o mare însemnătate pentru opera de cultură ce avea să împlinească tînărul moldovean și nu mai puțin pentru legăturile politice secrete ce avea să stabilească cu membrii emigrației grecești din capitala Franței, precum și cu importante personalități din mișcarea filelenă franceză și britanică.

Nicolae Rosetti Roznovanu a călătorit mult, încă de tînăr, în Occident; în Franța, în Anglia, în Austria și în Germania. Prima călătorie. prin Viena, la Paris, și apoi la Londra are loc la începutul lui aprilie a anului 1818. Nu a fost o călătorie de studii, cum s-a crezut, ci o călătorie cu vădit caracter politic; scopurile ei nu ni se mărturisesc, dar pot fi deduse cu ușurință din întreaga succesiune a faptelor. Tînărul dregător moldovean a luat contact în capitala Franței cu căpeteniile emigrației grecești — între care amintim pe contele August Capodistria, fratele lui Ioan Capodistria, pe savantul filolog Adamantios Corays, pe baronul Constantin Sakellarios, pe Sava Piccolos, pe pedagogul Gheorghe Cleobulos etc. — precum și pe unii fruntași ai mișcării filelene, atît din Franța, cît și din Anglia. În corespondența lui Rosetti apar adesea Marc Antoine Jullien, Jomard și ceilalți conducători ai Societății pentru instrucția elementară. În Anglia, Roznovanu a luat contact cu lordul Guilford.

Prin această călătorie, N. Rosetti Roznovanu pătrunde încă de la Viena într-o vastă rețea conspirativă, cu diverse personaje mis-

[1] *Magazin istoric*, nr. 3/1987.

terioase care conlucrează activ (uneori fără a se cunoaşte) şi ale căror legături funcţionează în mod ciudat la simpla apăsare pe butonul unor resorturi tainice. Este lumea care conspiră împotriva tiraniei, apărătorii ideilor de libertate pe care teroarea „Sfintei Alianţe" îi obligă să-şi ascundă gîndurile şi să-şi acopere acţiunile politice sub diferite forme: societăţi literare, ştiinţifice, pedagogice, enciclopedice, filantropice etc. N. Rosetti Roznovanu este însoţit în permanenţă de doctorul Eustaţiu, medicul şi prietenul său, al cărui rol nu ne apare suficient de clar din documentele consultate. Sosirea lor la Paris a avut loc în cursul lunii mai 1818 şi a fost anunţată printr-o scrisoare din Viena. Dintr-o [altă] scrisoare din 5 iulie 1818 a aceluiaşi Nivoy, care a urmărit călătoria celor doi moldoveni prin corespondenţii săi, aflăm că încă de la sosirea în capitala Franţei, Rosetti a căzut bolnav. După însănătoşire însă a desfăşurat o vie activitate.

O primă întrebare ni se impune: cît timp au rămas cei doi eterişti moldoveni la Paris? Dintr-o scrisoare a lui Koutzofski (personaj cu reşedinţa la Paris, asupra rostului căruia nu sîntem lămuriţi), expediată lui Rosetti de la Paris, la 27 februarie 1819, se poate conchide că Rosetti a plecat către ţară pe la finele lunii decembrie 1818. Admiţînd că sosirea în capitala Franţei a avut loc la finele lunii mai 1818, rezultă că a rămas acolo circa şase luni; în acest interval se situează, bineînţeles, şi vizita la Londra, ca oaspete al marelui filelen, lordul Guilford.

În cursul lunii decembrie, Rosetti şi-a făcut preparativele de întoarcere în ţară, vizite de rămas bun, ultimele achiziţii de librărie etc., iar la 18 decembrie şi-a vizat paşaportul. Întoarcerea a făcut-o prin Strasbourg, Lemberg, Viena, în plină iarnă, din care cauză a avut de suferit atît el, cît şi suita sa.

„Instrucţiunea elementară în toate clasele populaţiei"

Întors în ţară, tînărul cărturar se dedică cu pasiune întemeierii şcolii lancasteriene la Iaşi şi bunei ei funcţionări. Aşa cum reiese din corespondenţa sa din perioada aceasta, el se documentase pînă în cele mai mici detalii de modul în care erau organizate şcolile pentru soldaţi şi muncitorii adulţi de către Societatea franceză, al cărei membru era din 15 noiembrie 1818. Dacă în septembrie şi octombrie 1819, Nicolae Rosetti Roznovanu, aflat la Iaşi, comunica la Paris mentorilor săi că întîmpină dificultăţi în buna dezvoltare a şcolii, el declara însă, în aceeaşi scrisoare că, în ciuda greutăţilor, speră să reuşească şi să-i poată informa despre succesele obţinute.

Într-adevăr, un an mai tîrziu, la 30 septembrie 1820, Roznovanu scria din Iaşi conducătorilor învăţămîntului mutual de la Paris, arătînd că „dificultăţile şi obstacolele... au fost rînd pe rînd aplanate şi am avut satisfacţia de a fi contribuit la aceasta prin toate mijloacele mele". Abia în martie — relata el mai departe — a fost deschisă şcoala de la Iaşi, dar progresele primilor elevi au fost atît de rapide „că numărul lor a crescut repede şi este în prezent de o sută şi ar fi şi mai mare dacă localul ar permite toate admiterile care sînt solicitate". Roznovanu precizează că şcoala a beneficiat şi de sprijinul domnitorului, precum şi de acela al epitropiei formate din mitropolitul Veniamin Costache şi din principalii boieri ai Moldovei. „Instituţia este recunoscută şi este înzestrată ca şi celelalte stabilimente de instrucţiune publică". El aduce apoi cuvinte de laudă profesorului Cleobulos, „care în fiecare zi justifică tot mai mult încrederea pe care societatea noastră a acordat-o zelului său şi luminii sale; a adăugat şcolii pe care o conduce, o şcoală normală, iar mai mulţi profesori pe care i-a format deja au plecat la Smyrna, Skio şi în diferite alte locuri din Grecia; alţii vor pleca curînd... şi toţi trebuie să corespundă [corespondeze] cu noi". În ce priveşte materialul didactic, se arată că „Tabelele [manualele] redactate în limba greacă au fost deja traduse, în parte, în limba română şi sperăm să vedem, în curînd, şcolile care se vor înfiinţa în celelalte oraşe, în principalele tîrguri ale Moldovei şi instrucţiunea elementară răspîndindu-se astfel în toate clasele populaţiei".

Despre aceste „tabele" aflăm — tot din corespondenţa lui N. Rosetti Roznovanu — că fuseseră perfecţionate pe cheltuiala sa la Paris. Se referea, desigur, la traducerea lor în greaca modernă — inspirate din cele folosite în şcolile din Franţa — precum şi la îmbunătăţirile ce li s-au adus pentru a le adapta nevoilor învăţămîntului grecesc şi românesc.

Cerînd sfaturi şi instrucţiuni de la conducătorii Societăţii din Paris, Nicolae Rosetti Roznovanu — la data aceea mare vistier — scria că îndrăzneşte să adreseze această rugăminte „ca pe o binefacere pentru clasa mai puţin avută".

Inteligenţa, zelul şi generozitatea cu care boierul progresist a contribuit la răspîndirea învăţămîntului elementar, atît în Grecia aflată în plină luptă de eliberare naţională, cît şi în Moldova — de unde foarte curînd metoda va fi adoptată şi în Ţara Românească — i-au adus atît preţuirea oamenilor de cultură din patrie, cît şi numeroase dovezi de admiraţie din partea celor care, în Franţa, aplicau unul dintre principiile fundamentale ale ideologiei revoluţionare: educarea maselor populare. În termeni entuziaşti, Societatea franceză îi exprimă în repetate rînduri mulţumirile sale pentru meritele de care a dat dovadă în această vastă acţiune de regenerare. ■

Martie-aprilie 1888

SATELE ROMÂNEȘTI SE RIDICĂ ÎMPOTRIVA EXPLOATĂRII

N. ADĂNILOAIE

Afirmată de-a lungul secolelor ca principala forță patriotică în lupta pentru apărarea gliei strămoșești, pentru păstrarea ființei neamului, pentru libertate și dreptate socială, țărănimea și-a evidențiat cu deosebită putere aceste virtuți și în epoca modernă, cînd în fața poporului român s-a pus sarcina istorică a făuririi statului național, unitar și independent.

Împletind idealurile naționale cu cele sociale, țăranii au legat de cucerirea neatîrnării statale și speranța unei împroprietăriri, speranță alimentată de promisiunile făcute de diferiți oameni politici sau de unii comandanți militari pe cîmpul de luptă. Astfel, lupta țărănimii pentru independență s-a contopit cu lupta pentru pămînt, constituind izvorul minunatelor pagini de vitejie înscrise în epopeea de la 1877. Totodată, Războiul de independență a contribuit la oțelirea voinței și curajului multor țărani, care au devenit mai dîrzi, mai încrezători în forțele proprii. După război, foștii luptători, văzîndu-și speranțele înșelate, au început să se agite, să ceară pămînt și să se opună exploatării moșierești cu mai multă hotărîre. Treptat, împotrivirea lor demnă și curajoasă i-a înrîurit și pe cellalți săteni.

Scenă din timpul răscoalei; desen apărut în presa vremii

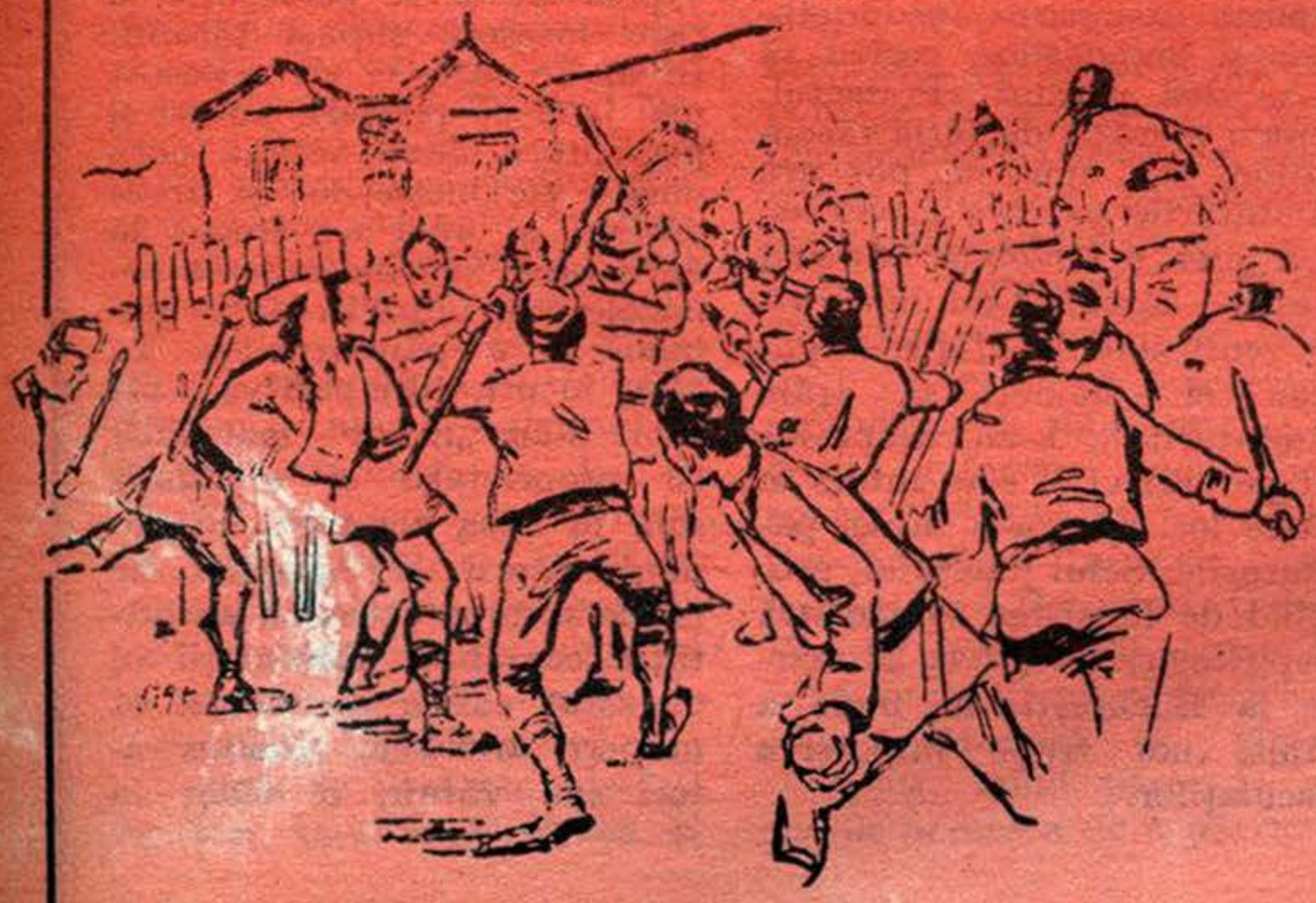

Noianul de suferințe

Impresionați de eroismul și jertfele făcute de ostași (în majoritatea lor țărani) pe cîmpurile de luptă ale independenței, un grup de deputați au cerut guvernului să dea loturi de cinci pogoane tuturor oștenilor întorși din campanie, care nu aveau pămînt. În anii 1878-1879 au fost împroprietăriți, ca „însurăței", 48 342 săteni, iar în 1882 s-a ameliorat legea tocmelilor agricole. Aceste măsuri n-au putut suplini însă lipsa acută de pămînt de care suferea o bună parte din locuitorii satelor și, implicit, n-au putut soluționa chestiunea țărănească. Nerezolvarea democratică a problemei agrare și menținerea unor rămășițe de relații feudale la sate au adîncit contradicțiile din lumea rurală, agravînd situația țărănimii în deceniul ce a urmat Războiului de independență. În acest cadru, lupta țărănimii a îmbrăcat forme multiple și variate, începînd cu mișcarea petiționară pentru pămînt, cu reclamațiile numeroase împotriva nedreptăților de la sate și continuînd cu răscoalele locale (între anii 1882 și 1888 au avut loc astfel de mișcări în peste 40 sate). Ele au culminat cu evenimentele din primăvara anului 1888, cînd țăranii, văzînd că nu mai au ce aștepta de la guvernanți, s-au ridicat în masă să-și facă singuri dreptate.

Cauzele principale ale răscoalei au fost de ordin economic: lipsa de pămînt a unei mari părți a țărănimii, învoielile agricole oneroase cu moșierii și arendașii, creșterea dijmei, a arendei și cametei la sate. Acestora li s-au adăugat abuzurile, vexațiunile și jafurile aparatului administrativ, de la județe și comune. Seceta din vara anului 1887 a agravat suferințele țărănimii. În majoritatea județelor, sătenii s-au găsit în pragul iernii încărcați de datorii și muritori de foame. Guvernul, alarmat de nemulțumirile sătenilor înfometați, de rapoartele prefecților și de relatările unor deputați, a făcut ca Parlamentul să adopte o lege potrivit căreia

statul era autorizat să împartă porumb, plătibil în rate, „sătenilor lipsiți de hrană" din județele moldovene, unde recolta fusese total compromisă. Țăranii înfometați din Muntenia au fost însă lăsați la cheremul proprietarilor și arendașilor, să împrumute de la aceștia porumb în contul muncii din anul viitor. Această lege a servit, totodată, candidaților la colegiul al treilea, guvernamentali sau din opoziție, care, cu prilejul alegerilor din ianuarie 1888, au promis țăranilor, în mod demagogic, nu numai porumb, ci și pămînt și reducerea dijmei la una din zece. Alegerile au trecut și țăranii s-au văzut și de data aceasta înșelați. În special cei din județele Ialomița, Prahova și Ilfov, după două luni de așteptare, neprimind nici porumbul făgăduit, s-au convins primii că, pe cale pașnică, nu puteau obține nimic de la guvernanți și că pentru a scăpa de exploatare era necesar să se ridice în masă la luptă.

Pe de altă parte, frămîntările politice generate de confruntările pentru putere dintre Opoziția Unită și liberali (în special demonstrațiile din București din 14 și 15 martie 1888, împotriva guvernării autoritare a lui I.C. Brătianu), căpătînd diferite interpretări în satele din jurul Capitalei, au făcut ca unii țărani să devină mai curajoși în acțiunile lor, favorizînd, indirect, declanșarea răscoalei. În această atmosferă, încărcată și confuză, răspîndirea printre țărani a zvonului că guvernul ar fi dat ordin de împroprietărire, iar primarii, la cererea moșierilor, ar fi ascuns pretinsul ordin, a constituit, în multe sate, pretextul pentru izbucnirea mișcării. A fost de ajuns un incident cu totul ocazional pentru a aprinde — în ziua de 20 martie, la Urziceni — tăciunele ce mocnea ascuns sub noianul suferințelor țărănești. Incidentul fusese creat de subprefectul și primarul din localitate care — după demonstrațiile antiguvernamentale din București —, la sugestia prefectului de Ialomița, hotărîseră să-i trimită primului-ministru I.C. Brătianu o telegramă de simpatie. Pentru a putea strînge mai multe semnături pe telegramă, autoritățile din Urziceni au recurs la un truc, spunînd țăranilor că era vorba de o petiție către guvern pentru pămînt și porumb. La 20 martie înșelătoria fiind descoperită, sătenii, îngrijorați că prin trimiterea acelei depeșe nu vor mai primi porumb și pămînt — întrucît și I.C. Brătianu demisionase în ziua precedentă —, au cerut să li se restituie originalul telegramei. Fiind refuzați, țăranii s-au îndîrjit, au prins pe subprefect, primar și funcționarii comunali și i-au bătut.

28 din 32 județe

Locuitorii din satele învecinate, auzind cele întîmplate la Urziceni și temîndu-se, la rîndul lor, că nu vor mai primi pămînt, s-au răsculat și ei în zilele următoare, au bătut și au alungat pe primari, notari, proprietari și arendași. Apoi, grupați în cete de 200-300 oameni, s-au îndreptat spre Urziceni, unde, la 22 martie, sosise și prefectul de Ialomița, însoțit de procuror și de o gardă de călărași pentru a ancheta lucrurile. Răsculații — aducînd cu ei „prizonieri" și pe unii funcționari comunali ce fugiseră din Urziceni — au pătruns cu forța în localitate, spunînd prefectului că ei n-o duc bine cum s-a scris în acea telegramă către guvern, ci, dimpotrivă, „n-au ce mînca și nici ce ara" și nu mai pot suporta asuprirea proprietarilor și arendașilor, cerînd să li se dea pămînt. Prefectul, pentru a scăpa de furia răsculaților, le-a spus că pot ara pămînturile pe care le vor ei, fără nici o învoială. Auzind acestea, sătenii s-au bucurat: „A venit ziua dreptății — spuneau ei — haideți să arăm pămînturile". I-au despresurat pe prefect și s-au întors în satele lor, spre a-și însuși pămînturile. Șeful județului, profitînd de liniștirea vremelnică a spiritelor, a fugit la 23 martie la București, de unde a trimis noi trupe împotriva răsculaților.

De la Urziceni și din comunele învecinate, răscoala s-a extins în alte localități ialomițene. La 28 martie a cuprins și județul Ilfov, de unde a trecut la 2 aprilie în județul Prahova, la 5 aprilie, în Dîmbovița, iar peste două zile în Vlașca. Între 1 și 8 aprilie, evenimentele au atins intensitatea maximă, atît ca număr de sate în care a izbucnit răscoala, cît și ca forme de luptă folosite de țărani. În zilele următoare, în timp ce mișcările din jurul Capitalei erau reprimate, izbucneau răscoale izolate în satele din județele Buzău, Rîmnicu Sărat, Brăila, Muscel, Argeș, Teleorman, Olt, Romanați, Dolj. Apoi, în luna mai, centrul de greutate al frămîntărilor țărănești s-a mutat în Moldova, cuprinzînd un număr mare de localități, în special din județele Vaslui, Roman și Botoșani. În două luni, răscoala se extinsese în 28 din cele 32 județe ale țării.

Revendicările răsculaților erau: îmbunătățirea contractelor de învoieli agricole, încetarea abuzurilor comise de arendași și aparatul administrativ și, în unele localități, restabilirea vechilor măsuri de greutate și capacitate. Obiectivul principal, și totodată general, al răsculaților, l-a constituit însă obținerea de pămînt.

Condițiile și intensitatea mișcărilor locale fiind diferite, formele de luptă folosite de răsculați au fost și ele variate. În general, violența împotriva asupritorilor direcți s-a manifestat în raport cu gradul de exploatare și de persecuție la care fuseseră supuși țăranii. În multe sate, ei au molestat mai întîi pe primari, notari și perceptori, dacă aceștia erau unelte ale moșierilor și arendașilor, și apoi au trecut la devastarea sau incendierea conacelor, la împărțirea porumbului și a pămînturilor. În alte locuri, dimpotrivă, țăranii s-au „răfuit" mai întîi cu proprietarii și arendașii sau, în lipsa acestora, cu administratorii și epistații de moșie și după aceea cu autoritățile comunale. Răsculații au devastat casele nu numai la moșieri, arendași, administratori sau vătafi, ci chiar la

unii primari, perceptori, notari ori cîrciumari din sat.

Înrobirea economică a țăranilor fiind oglindită cel mai mult în contractele de învoieli agricole, unul din primele obiective ale răsculaților l-a constituit distrugerea tuturor condicilor și dosarelor care conțineau astfel de înscrisuri.

Nevoia de reforme democratice

Distrugerea registrelor de învoieli agricole, devastarea conacelor, împărțirea pămînturilor și alungarea sau înlocuirea administrației comunale exprimau dorința țăranilor de a scăpa de moșieri, de arendași și de întregul aparat represiv de pînă atunci, implicit de a lichida resturile de relații feudale din agricultură. Încercarea făcută în unele sate, de a sfărîma latifundiile și a împărți pămîntul în loturi egale la țărani reflectă totodată caracterul revoluționar-democratic al mișcării și dorința răsculaților de a avea toți venituri egale. Este de menționat și faptul că, în timpul răscoalei, grupuri mari de țărani au încercat (și pe alocuri au izbutit) să pătrundă în unele orașe — București, Călărași, Galați, Botoșani, Oltenița, Găești — pentru a obliga autoritățile să le satisfacă revendicările.

Țărănimea, deși reprezenta o puternică forță progresistă a societății românești, în condițiile din ultimele decenii ale veacului trecut, nu și-a putut pune în valoare întregul potențial revoluționar și nici n-a putut păstra, decît puține zile, pămînturile ocupate în iureșul răscoalei. De altfel, lupta țăranilor a fost spontană, neorganizată. Au existat, bineînțeles, și excepții, ca la Dudești-Cioplea — unde s-a alcătuit în preziua răscoalei un fel de comitet de conducere, format din șapte țărani, și „s-a făcut un act" subscris de aceștia sub prestare de „jurămînt că nu se vor despărți unul de altul pînă la terminare".

Forțele de bază ale mișcării au fost țărănimea săracă și mijlocașă, iar în circa o pătrime din comune la evenimente au participat și elementele înstărite ale burgheziei sătești (cîrciumari, primari etc.). Printre fruntașii răscoalei, în multe sate, s-au numărat foști luptători de la 1877, rezerviști, comandanți de garnizoane de prin comune, învățători și chiar cîțiva preoți; aceștia — cunoscători într-o oarecare măsură ai realităților politice — erau conștienți de legitimitatea aspirațiilor și de necesitatea luptei țărănimii.

Răscoala a produs panică în rîndurile claselor dominante. Guvernul conservatorilor junimiști, condus de Theodor Rosetti — care odată cu declanșarea mișcării țărănești luase locul celui liberal — a ordonat măsuri drastice pentru înăbușirea revoltei țăranilor. Măsurile de reprimare au fost înăsprite și de presiunile exercitate asupra guvernului, în Cameră și Senat, la începutul lui aprilie, de numeroși moșieri și arendași fugiți din satele răsculate. Ordinele guvernului erau categorice: să se reprime răscoala „cu orice preț și fără cruțare". Armata a fost autorizată ca, „după somațiile legale", să facă „uz de arme", spre „a restabili ordinea cu orice preț". În timpul represiunii, aproape 1 000 țărani au căzut morți și răniți, iar circa 3 000 au fost arestați, torturați la interogatorii și parte din ei întemnițați.

Țăranii răsculați n-au fost însă izolați în această luptă. Ei s-au bucurat de simpatia clasei muncitoare, a intelectualității și a unor cercuri politice de stînga. Atît ziarele socialiste *Dezrobirea*, *Muncitorul*, *Unirea muncitorilor*, cît și cele editate de grupările politice radicale — *Lupta*, *Românul*, *Unirea* — au justificat răscoala, au condamnat reprimarea ei sîngeroasă și au cerut reforme democratice pentru îmbunătățirea situației țărănimii. În unele orașe, printre care București, Galați, Ploiești, muncitorii — care locuiau în cartierele periferice — s-au solidarizat cu țăranii răsculați, luînd parte la acțiunile acestora de a pătrunde în localități. În Parlament, reprezentanții socialiștilor români, V.G. Morțun și Ioan Nădejde, și-au ridicat glasul în apărarea revendicărilor țărănimii române.

Evenimentele din 1888 au avut un larg ecou în provinciile românești de peste Carpați — subjugate de Austro-Ungaria —, în țările vecine și în presa europeană. Atît ziarele române, cît și cele maghiare și germane din Transilvania și Banat — *Poșta română* și *Gazeta Transilvaniei*, *Gazeta poporului*, *Kolozsvár*, *Aradi Közlöny*, *Kronstädter Zeitung* — au publicat numeroase articole referitoare la desfășurarea răscoalei, unele vădind o deosebită simpatie față de cauza țărănimii. Articole asemănătoare, despre răscoala țăranilor români, au apărut, în aprilie 1888, în numeroase ziare din diferite țări europene ca: *Tîrnovska Konstitutia*, *Pesti Hirlap*, *Fővárasi Lapok*, *Wienner Allgemeine Zeitung*, *Neue Freie Presse*, *La Révolte*, *La Réforme*, *La Liberté*, *La République Française*, *Le Temps*, *Le Figaro*, *Petite France*, *Journal des Débats*, *Daily News*, *Morning Post*, *Daily Telegraph*. Influentul cotidian britanic *The Times* și-a trimis un corespondent special la București care consemna, la 29 aprilie 1888, că principala cauză a răscoalei a fost situația mizeră a țărănimii române care, „împinsă de nevoi și de foamea de pămînt, s-a ridicat în masă împotriva moșierilor și a uneltelor acestora".

Evenimentele din 1888 au dezvăluit energiile revoluționare ale țărănimii, au reliefat necesitatea înlăturării rămășițelor feudale din agricultură și au obligat guvernul să ia anumite măsuri pentru ameliorarea situației sătenilor, facilitîndu-le chiar achiziționarea unor loturi mici de pămînt — din moșiile statului — în condiții avantajoase. Prin amploarea, intensitatea și obiectivele exprimate, răscoala din 1888 constituie cea mai impresionantă mișcare a țărănimii române din secolul trecut pentru pămînt, dreptate socială și o viață mai bună. ■

Din tradiţiile gindirii progresiste româneşti

Constantin Dobrescu-Argeş:

„ACESTEI ROMÂNII SĂ-I CONSACRĂM VIAŢA NOASTRĂ"

Dr. ROMUS DIMA

Lupta dusă de Constantin Dobrescu-Argeş, alături de alţi reprezentanţi ai forţelor progresiste ale societăţii româneşti, pentru rezolvarea „Chestiunii ţărăneşti"[1] a situat constant în actualitatea vieţii politice de la sfîrşitul secolului trecut complexul de probleme stringente care vizau dezvoltarea vieţii rurale româneşti.

Comuna rurală

Prin această expresie C. Dobrescu-Argeş definea de fapt toate problemele circumscrise lumii satului românesc de la sfîrşitul secolului trecut, în încercarea de a formula, pe temeiul unei analize riguroase, soluţii menite să contribuie la îmbunătăţirea soartei ţăranului român. „Cea dintîi grijă şi datorie a oricărui guvern — sublinia el — este ridicarea comunei rurale", iniţierea unei „mari reforme" care să ducă la „reorganizarea comunei rurale din toate punctele de vedere". În viziunea sa, reforma preconizată trebuia să acorde autonomie şi independenţă comunei („mult dorita şi mîntuitoarea descentralizare", cum spunea militantul din Argeş), organizare proprie pentru comuna rurală; sistematizarea localităţilor din mediul sătesc şi construirea unor locuinţe moderne şi confortabile, crearea serviciilor de lucrări publice, dezvoltarea comerţului sătesc, asigurarea asistenţei medicale, organizarea vieţii culturale şi politice a ţărănimii. Toate aceste probleme erau văzute într-un mod unitar, fiind menite să definească pregnant fizionomia unor localităţi rurale capabile să asigure, în contextul istoric dat, progresul general al ţării, C. Dobrescu-Argeş, ca şi alţi gînditori şi oameni politici progresişti ai vremii, văzînd în ţărănime principala forţă socială, de a cărei stare şi nivel de civilizaţie depindea însăşi dezvoltarea ţării în ansamblul ei.

C. Dobrescu-Argeş a folosit cu ingeniozitate presa şi tribuna Parlamentului pentru a dezbate în mod argumentat şi a supune atenţiei publice ideile sale. Autonomia şi independenţa comunei rurale erau o acţiune ce presupunea reorganizarea structurală a primei verigi din sistemul administrativ-teritorial al ţării şi militantul argeşean o spunea fără ocol: „Marea problemă a civilizaţiei statului român zace în reorganizarea comunei noastre rurale". Adversar înverşunat al centralizării excesive în problemele administraţiei de stat, el a atras atenţia în repetate rînduri asupra efectelor negative pe care le avea această practică. „S-a voit ca totul să fie centralizat — declara el în Camera Deputaţilor, la 11 februarie 1894 —, ca centrul să ştie tot. Şi noi, în loc să părăsim acest sistem vicios, îi dăm înainte cu centralizarea". La vremea respectivă, arăta el, în mai toate ţările se ducea lupta între două curente: unul care cerea centralizarea („şi acesta era cel mai slab şi mai mărginit") şi altul, care cerea descentralizarea („cel mai puternic şi aproape general"). Referindu-se la Europa, deputatul de Argeş constata că „popoarele civilizate sînt pentru descentralizare, pentru autono-

[1] *Magazin istoric*, nr. 9-11/1987, 2/1988.

mie, pentru independență și cînd ai acest sistem larg, democratic și fără nici un inconvenient, de la început te poți pronunța pentru dînsul". În toate țările care au aplicat descentralizarea, „comunele au ajuns la un grad de propășire uimitor".

Comuna autonomă și independentă, așa cum preconiza Dobrescu-Argeș, trebuia să se dezvolte și să trăiască „prin sine însăși". Pentru aceasta însă, era nevoie de reforme care să acorde comunei rurale atribuții și competențe sporite: separarea atribuțiilor statului de cele ale comunelor; slujbașii comunali să aparțină numai comunei; organizarea proprie a comunei rurale, încît ea „să înceapă a fi o realitate, o ființă activă și puternică"; sistematizarea comunelor și a satelor; dezvoltarea intensivă a agriculturii, cu precădere a creșterii animalelor; reînvierea meseriilor și industriilor sătești; înființarea de societăți economice.

În contextul acestor măsuri, statul era chemat să asigure comunei: jumătate sau toate dările directe care aveau caracter local; toate locurile virane și terenurile neproductive de care dispunea la sate, pentru a fi cultivate în interes local; o piață comercială pentru fiecare comună și să lase latitudinea organelor locale de a percepe și încasa anumite taxe; apele din interiorul comunelor să fie administrate și folosite de către acestea.

Problemă economică și socială de importanță majoră pentru dezvoltarea țării, sistematizarea comunelor și satelor era gîndită de Constantin Dobrescu-Argeș ca element necesar al civilizației moderne în mediul rural. La sfîrșitul secolului, România avea aproximativ 3 000 comune rurale, cele mai multe mici, risipite „pe văi nesănătoase, pe dealuri bîntuite de viscole", sărace și fără importanță în mișcarea economică modernă. C. Dobrescu-Argeș semnala că în astfel de localități nu existau „nici administrație putincioasă, nici curățenie, nici moașe plătite, nici doctor la nevoie, nici drumuri șoseluite, pietruite, nici centre de viață și de mișcare civilizatoare".

Cunoscător autorizat al problemelor stringente ale satului românesc, militantul din Mușetești credea că rezolvarea acestei situații era „una singură, radicală, eroică, sumară. Este concentrarea cătunelor și alinierea caselor: aici stă marea și unica reformă — singura —, dar absolut singura care poate, ca prin minune, schimba trista și sălbatica față a satelor noastre —, în comune noi, mari, concentrate și renăscute..."; constituirea unor comune cu peste o mie de familii fiecare, cu putere economică sporită, ceea ce ar fi ușurat și rezolvarea celorlalte probleme de ordin material și social-cultural. În noiembrie 1894, referindu-se la acțiunea de sistematizare a localităților rurale, C. Dobrescu-Argeș o aprecia ca fiind „cea mai grea cestiune ce avem acum la ordinea zilei".

Un alt element important al civilizației moderne îl reprezentau lucrările publice: construirea căilor de comunicație, regularizarea cursurilor rîurilor, împăduririle, ridicarea unor edificii social-culturale corespunzătoare etc. „Eu cred că pentru țară, care aspiră să fie civilizată — declara Constantin Dobrescu-Argeș —, nici o cestiune nu e mai mare decît aceasta care se ocupă de lucrările publice". Dezvoltarea căilor de comunicație (căile ferate, navigația, șoselele, drumurile) avea un rol important în însăși viața țării. În mai 1890, el declara în Parlament: „Influența căilor de comunicațiune din punctul de vedere economic este așa de decisivă, încît numai după îngrijirea ce li se acordă se poate ști gradul de prosperitate al unei țări". Analizînd starea căilor de comunicație din România, C. Dobrescu-Argeș ajungea la concluzia că partidele politice care participau la conducerea treburilor țării nu s-au ocupat cu seriozitate de rezolvarea acestei mari probleme: conservatorii, „puțini au lucrat la ele"; liberalii au făcut cîte ceva, dar mai ales „acolo unde interesul vreunui favorit o cerea". Ca urmare, în 1890, țara avea doar 22 căi de comunicație de importanță națională și 26 de importanță locală, dar și acestea repartizate neuniform pe teritoriul țării, încît existau județe care nu dispuneau de căi naționale. „Dacă, dar, vom urma și de aci înainte același sistem de a nu ne îngriji de drumurile care servesc interesele economice și sociale — arăta el — atunci starea rudimentară în care ne aflăm va produce efecte mult mai rele decît sînt astăzi". Din dorința înregistrării unor progrese vizibile în acest domeniu, el a prezentat sau susținut în Camera Deputaților în 1890 numeroase propuneri care vizau construirea de căi ferate, șosele și drumuri în diferite zone administrativ-teritoriale, cu deosebire în județele Argeș și Muscel, unde asemenea căi de comunicație lipseau ori erau foarte puține.

Cooperația și comerțul în mediul rural erau alte două laturi ale vieții social-economice spre care Constantin Dobrescu-Argeș și-a orientat atenția, fiind socotit „primul inițiator al cooperației în Țara Românească". A creat personal sau a susținut inițiativele privind crearea de cooperative sătești, pe care le-a sprijinit în organizarea și desfășurarea activității practice. De asemenea, a înființat mai multe magazine de consum sătești, printre care și cel din comuna Retevoești, județul Muscel. Literatura de specialitate consideră că, timp de peste două decenii, comuna Mușetești a fost „centrul mișcării cooperatiste" și aceasta datorită lui C. Dobrescu-Argeș. La Mușetești, afirmă cercetătorul Gr. Sereda, în studiul *Cîteva mari figuri de învățători cooperatori*, veneau „învățătorii satelor de pretutindeni ca să facă școala de cadre a cooperației. Aici se formau primii apostoli ai cooperației românești care apoi, purtînd în desagi *Gazeta țăranilor*, primul organ cooperatist, cutreierau satele din întreaga țară făcînd oficiul de propagandă, îndrumare și control și întemeind acele minunate celule de primul grad, bănci populare și cooperatiste de tot felul...".

Problemele financiare ale comunelor rurale au stat, de

asemenea, în atenția omului politic argeșean. El a vorbit adesea despre „mizeria financiară a satelor noastre", despre „sărăcia bugetară a comunelor rurale". Nevoile stringente ale comunelor se multiplicau de la un an la altul, iar veniturile acestora cunoșteau o scădere vertiginoasă. Bugetele comunale, de regulă deficitare, erau epuizate și datorită faptului că, în loc să le acorde sprijinul financiar necesar, statul și județul înscriau în bugetele lor venituri mari pe seama comunelor. „Comuna rurală — declara C. Dobrescu-Argeș în Parlament — stă rău de tot, nu prosperă cîtuși de puțin numai cu slabele venituri ce le are. Nu se va mișca din loc comuna fără fonduri bugetare".

Prosperitatea finanțelor comunale era văzută ca efect al unor acțiuni economice și sociale complexe: practicarea agriculturii intensive, dezvoltarea și perfecționarea zootehniei, încurajarea „industriilor" locale și a meseriilor rurale, o mai judicioasă politică a impozitelor etc. Cu privire la impozite, el solicita Parlamentului „să fie lăsate pe seama comunelor rurale contribuțiunile directe", care aveau caracter local. În felul acesta se mai îmbunătățeau oarecum veniturile proprii ale comunelor. Dar politica impozitelor promovată de regimul burghezo-moșieresc lovea cu toată forța în omul sărac și mai ales în țăranul român. Pe bună dreptate — arăta C. Dobrescu-Argeș, în martie 1882: „astăzi săracii plătesc mai mult decît cei avuți, pe cînd serviciile ce primesc în schimb sînt cu neasemănare mai mici". Cerînd cu hotărîre înfăptuirea unei reforme radicale a impozitelor, deputatul de Argeș intenționa ca în cadrul acesteia să ușureze și situația financiară foarte grea a comunelor rurale, a țăranului român. Adresîndu-se celorlalți parlamentari, el avea să declare, în ședința Camerei din 18 decembrie 1895: „Ca și mine, d-voastră cunoașteți și iubiți această Românie, care în limbajul oficial se numește prosperă, democratică, civilizată, plină de iluziuni, dar în același timp eu cunosc și iubesc nu mai puțin o altă România, care zace în adîncul întuneric al ignoranței, care strigă și se arată rugătoare către justiție și libertate; eu țin ca acea România care compune majoritatea țării să se poată împărtăși de bucuriile civilizației pe care o parte foarte mică a României le încearcă. Vă rog, dar, ca pentru această România să ne gîndim și să consacrăm amorul, viața noastră, căci acolo unde e ea, acolo e patria".

Constantin Dobrescu-Argeș a inițiat numeroase acțiuni pentru a determina autoritățile să asigure asistența medicală corespunzătoare populației din mediul rural. Pornind de la constatarea personală „că o națiune plină de sănătate, de vigoare fizică e, în același timp, plină de putere morală și are nemărginită încredere în sine — o națiune astfel întărită este ea însăși o redută inexpugnabilă" — el condamna cu severitate nepăsarea guvernelor burghezo-moșierești față de sănătatea publică în comunele rurale. În lumea satelor, pelagra, malaria, anemia și alte boli făceau mii de victime, dar autoritățile centrale și locale nu inițiau măsuri concrete, eficiente pentru a veghea la sănătatea celor care constituiau marea majoritate a populației țării. Numărul de medici și de moașe comunale era foarte mic în comparație cu nevoile reale ale țăranilor. Într-o situație cu totul necorespunzătoare se afla femeia de la țară, care fusese „cu desăvîrșire uitată, neglijată... Rău tratată în familie, puțin considerată în stat, fără instrucțiune, lipsindu-i bunul trai, n-are sărmana nici îngrijirea de sănătate asigurată, dar nu pentru alt cuvînt, cel puțin pentru acela că ea e conservatoarea și perpetuitoarea neamului curat românesc".

Ocupîndu-se de marile nevoi economice, sociale, culturale și politice ale comunei rurale la sfîrșitul sec. XIX, C. Dobrescu-Argeș a supus, cum s-a observat, unor critici aspre autoritățile de stat care nu acordau atenția cuvenită rezolvării acestora. A făcut aceasta din dorința sinceră de a ridica țărănimea română, poporul, țara. A făcut-o de pe pozițiile unui om cu vederi larg democratice, fără a avea însă viziunea clară asupra căilor de rezolvare radicală a problemei țărănești. Spre deosebire de alți contemporani ai săi, C. Dobrescu-Argeș nu și-a învăluit activitatea în falduri demagogiei, așa cum au procedat atîția alți politicieni dornici să-și atragă simpatia maselor pentru a o putea folosi ca tribună de lansare în viața politică. Militantul argeșean și-a exprimat ideile și credințele cu sinceritate și patos, el însuși fiind primul care a încercat să le transpună în practică. Dar ca și alți gînditori ai epocii sale, C. Dobrescu-Argeș nu și-a pus problema schimbării regimului social-politic, ci doar pe cea a folosirii tuturor mijloacelor și a căilor de îmbunătățire a stărilor de lucruri pe calea unor reforme care nu vizau structurile statului bazat pe clase sociale antagonice și nu puneau în discuție forma de proprietate. Dacă, astăzi, unele din ideile sale ne par exagerate sau chiar confuze (vezi, de pildă, importanța acordată în concepțiile sale rolului comunelor rurale în ansamblul dezvoltării societății românești), ele trebuie judecate în contextul epocii, în strînsă legătură cu preocupările de atunci referitoare la organizarea modernă a României. Ideile și inițiativele sale s-au adăugat celorlalte acțiuni progresiste de la sfîrșitul secolului trecut, contribuind la democratizarea vieții politice din România.

Deși a criticat cu vehemență racilele societății românești, el nu a negat niciodată elementele progresiste înregistrate și în lumea satului, subliniind de fiecare dată fondul prin excelență pozitiv al civilizației sătești. Învățătorul din Mușetești a rostit cuvinte mari și frumoase despre filonul de aur al civilizației țărănești, despre cultura populară. „Avem și noi, ruralii, dramele noastre, comediile noastre, poezia noastră. Avem filozofie, avem arte, avem rost, tradițiuni și un soi de civilizație a noastră", afirma el cu mîndrie. Din ridicarea și înflorirea acestei civilizații, C. Dobrescu-Argeș și-a făcut un crez al întregii sale activități. ■

(Va urma)

AMINTIRI ISTORICE

NICOLAE KRETZULESCU

În 1834, Nicolae Kretzulescu (1812-1900), autorul însemnărilor de faţă, a sosit la Paris pentru a studia medicina. După obţinerea titlului de doctor, în 1839, s-a întors în ţară, unde a fost unul dintre cei care au pus bazele învăţămîntului medical în Principatele române, activînd, totodată, pentru dezvoltarea medicinii la noi.

Concomitent cu cariera ştiinţifică, Nicolae Kretzulescu a desfăşurat şi o susţinută activitate politică, participînd la Revoluţia din 1848 şi la înfăptuirea Unirii din 1859. Sub Cuza vodă şi, apoi, pînă în 1893, a fost de mai multe ori preşedintele Consiliului de miniştri, ministru de interne, de finanţe, de justiţie etc., precum şi reprezentant al ţării noastre la Berlin, Roma, Petersburg şi Paris.

Perioada studiilor în capitala franceză şi primii ani ai activităţii sale în ţară Nicolae Kretzulescu le-a evocat în volumul Amintiri istorice, publicat în 1895 şi retipărit în 1940. Din această ediţie, din 1940, am selectat alte cîteva fragmente, în continuarea celor apărute în numărul trecut al revistei noastre. Reproducem, de asemenea, alte pagini din monografia Nicolae Kretzulescu. Viaţa şi faptele lui, publicată de A.D. Xenopol în 1915.

În transcrierea ambelor texte am păstrat particularităţile stilistice ale autorilor, respectînd normele ortografice actuale. Pentru cursivitatea lecturii nu am mai marcat prin trei puncte întreruperile din text. Intervenţiile explicative din paranteze drepte şi notele de subsol ne aparţin.

I. L.

Voinţa mea, odată admis extern, era să concurez pentru internat şi mă pregăteam pentru acest sfîrşit; bătrînii mei părinţi însă, în dorinţa de a mă vedea cît mai neîntîrziat lîngă dînşii, au stăruit ca să-mi săvîrşesc studiile regulate, să iau doctoratul şi să mă întorc în ţară, ceea ce am şi făcut, renunţînd la dorinţa ce aveam, şi astfel după ce am trecut examenele cerute pentru doctorat la [în] iunie 1839 am susţinut înaintea juriului Facultăţii de medicină teza mea şi am dobîndit diploma de doctor.

Amic sincer al Patriei...

A. D. XENOPOL

N. Kretzulescu apără mai ales ideea de căpetenie a revoluţiei muntene din 1848, împroprietărirea ţăranilor, căutînd să o arate sub o lumină priincioasă pentru proprietari. Că ideile revoluţiei se înrădăcinaseră adînc în mintea lui N. Kretzulescu se vede de pe aceea că 50 de ani după mişcarea din 1848, în o scrisoare a lui din 1898, el îndreptăţeşte pe deplin revoluţia la care el însuşi luase parte. Kretzulescu spune în această scrisoare: „Astăzi se împlinesc 50 de ani de cînd un strigăt unanim de bucurie şi de entuziasm izbucni în Bucureşti. Este cu neputinţă de descris bucuria ce pricinui abdicarea lui ibescu. Privesc în jurul meu cu tristeţă: nu mai văd decît 2 sau 3 contimpurani care au luat parte la marele eveniment naţional: ceilalţi nu mai există. Numele lor însă sînt înscrise cu litere neşterse în istoria României. Generaţiile actuale nu pot să-şi dea seama de situaţia ţării în epoca de care vorbesc. Va ajunge să spun că ţara era lovită de toate interesele ei; dar suferea în tăcere şi se resemna, neputînd face altfel. De aceea primi cu entuziasm ştirea despre miş-

Urmînd studiile mele găseam minute de a merge cîteodată la Camera deputaţilor, unde un camarad care avea pe tatăl său deputat îmi procura bilete de intrare; asistam la dezbaterile instructive şi de cel mai mare interes ale eminenţilor bărbaţi de stat ai acelei epoci, oratorii cei mai mari ca Cousin, Villemain, Molé, Guizot, Thiers, Odillon Barot, Berryer, de Lamartine, Broglie, Montalambert, la Camera Pairilor. Mai toţi aceştia — academicieni, profesori celebri de filosofie, istorie şi literatură la Collège de France şi la Sorbona — combătuseră, prin scrierile lor şi prin discursurile cele mai elocvente în Cameră, reacţiunea oarbă a guvernului Restauraţiei, contribuiseră la revoluţia de la 1830 şi inauguraseră în urmă, sub regele Ludovic Filip d'Orléans, memorabilul guvern parlamentar. Socialiştii de astăzi nu apăruseră încă în Cameră, nici anarhiştii cu bombele de dinamită.

Ştirile ce ne veneau din ţara noastră erau foarte triste, ne îngrijeau şi ne preocupau foarte mult.

În astă stare de lucruri, Iancu Cîmpineanu, în înţelegere cu partidul patriotic, se hotărî a se duce la Paris şi la Londra spre a atrage atenţiunea puterilor occidentale asupra primejdiei ce ameninţa viitorul principatelor. Călătoria ce făcu pînă la Constantinopol, străbătînd toată Turcia călare, fu din cele mai grele. Pe la iulie 1839 ajunse în Paris, unde îl primiră cu braţele deschise; publică o broşură în care descria trista situaţie a ţării, avu întrevederi cu Thiers, ministrul afacerilor străine, şi văzu mai mulţi bărbaţi politici.

Trecînd în urmă la Londra, văzu asemenea pe Palmerston ce se afla în capul guvernului; misiunea Cîmpineanului pe lîngă cabinetele Parisului şi Londrei, în împrejurările în care se afla Europa, nu avu pentru moment un rezultat simţitor. Miniştrii deteră cea mai mare atenţiune la expunerea ce le făcu Cîmpineanu despre ţară, dar se mărginiră a-i da speranţe pentru viitor. Trebui însă să constatăm că acea misiune a Cîmpineanului a lăsat în cartoanele Ministerului afacerilor străine ale ambelor state occidentale urmele sale care nu puţin au contribuit asupra politicii ce ele au adoptat mai tîrziu în afacerile noastre.

În tot timpul cît Cîmpineanu a petrecut la Paris şi la Londra, curierii între Petersburg şi Constantinopol, în lipsa pe atunci a corespondenţei telegrafice, se încrucişau mereu; mişcarea Cîmpineanului dete mult de lucru la Petersburg, Rusia prezentă la Constantinopol demersul Cîmpineanului mai mult decît semeţ, îl califică de act de revoltă în contra puterilor suzerane şi protectoare şi ceru Porţii să-l oprească de a se întoarce în ţară şi să-l exileze într-un oraş în Turcia. Poarta, deşi nu văzuse cu ochi răi întreprinderea Cîmpineanului, la început fu silită a primi cererea Rusiei şi desemnă Filipopoli ca loc de exil. În urmă însă dîndu-şi mai bine seama de gravitatea lucrului şi nu mai puţin apreciind observaţiile indirecte ale ambasadorilor Engliterei şi Franţei, scoase un firman de exil în ţară. Rusia însă, care cunoştea foarte bine popularitatea şi simpatiile ce avea Cîmpineanu în ţară, nu înceta de a cere la Poartă exilul lui în Turcia. În

carea de la Islaz şi Bucureşti. Numai vechii boeri, crescuţi în moravurile ce apucaseră a avea curs în ţară de veacuri, bucurîndu-se de toate privilegiile, scutiţi de toate sarcinile şi de toate impozitele, care nu apăsau decît asupra ţăranilor şi a oamenilor ce nu putuseră obţine un titlu de boerie, numai vechii boeri, zic, erau consternaţi şi ei nu întîrziară a ridica fruntea şi a-şi întoarce privirile către puterea protectoare... Acum 50 de ani mi-am asociat modestele mele puteri la sforţările glorioase ale bărbaţilor care au fost la muncă".

Revoluţiunea munteană era menită să fie zdrobită de puterea turcească, unealtă ascultătoare a îmboldirilor ruseşti. Iată cum po-

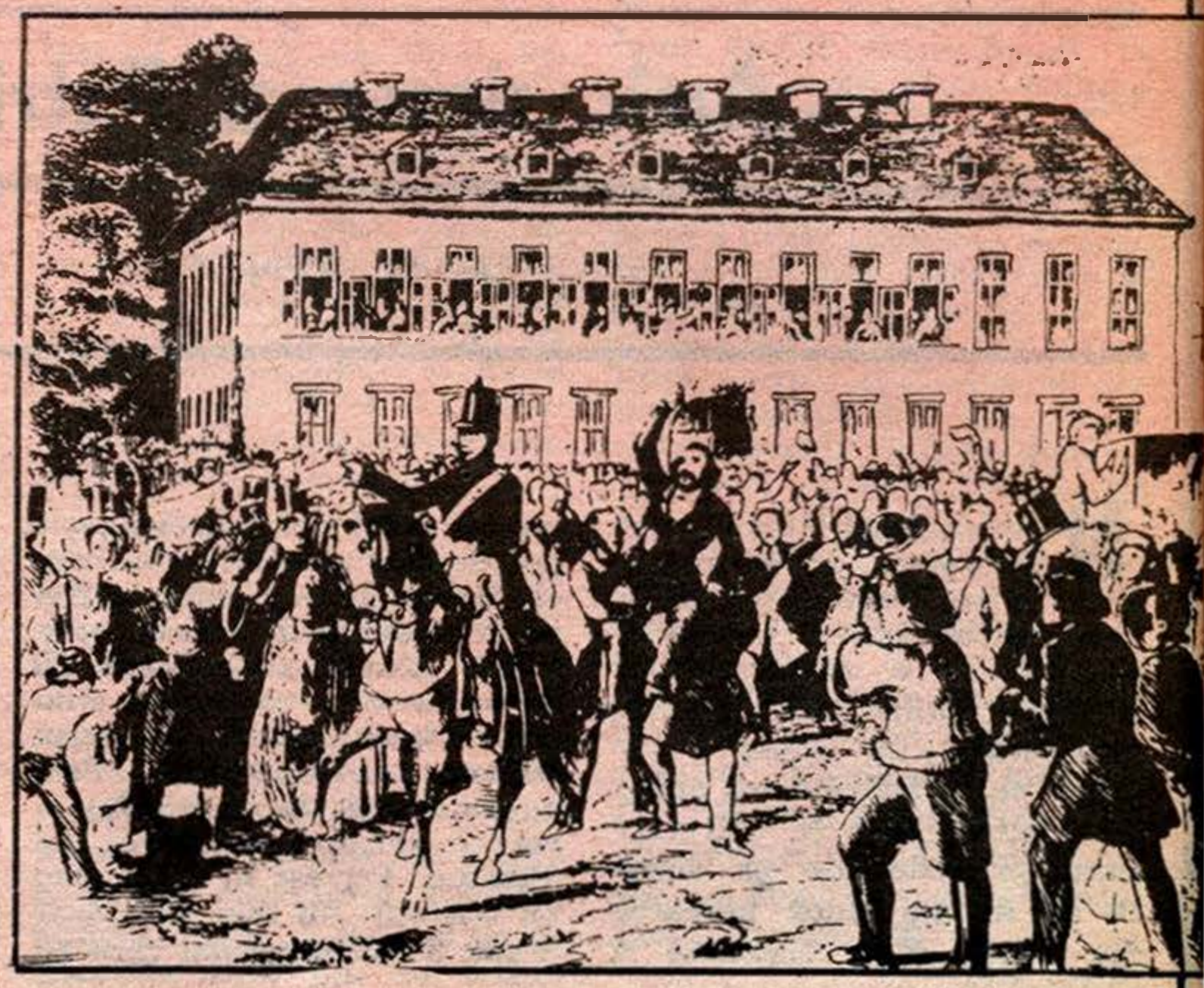

Anul revoluţionar 1848 la Bucureşti (gravură din Illustrirte Zeitung)

intervalul acestei negocieri, Cîmpineanu luă drumul ţării prin Austria şi, ajuns la Caransebeş, în Banat, se văzu oprit de autorităţile locale de a merge înainte. Peste vreo trei-patru zile însă, în urma protestării Cîmpineanului în contra arbitrarei procedări a autorităţilor austriece, i se dete voia a-şi urma drumul în ţară şi îndată ce a ajuns în Bucureşti fu exilat la mănăstirea Mărgineni, unde a fost instalat în apartamentele egumenului [stareţului], fără ca să fie permis cuiva să meargă să-l vadă. În calitatea mea de medic am putut în intervalul de vreo şase luni, cît a stat la Mărgineni, să merg să-l vizitez în vreo trei-patru rînduri.

Acţiunea patriotică a Cîmpineanului şi ostilitatea lui în contra Rusiei l-a costat atît pe dînsul, cît şi pe întreaga lui familie, sacrificiul unei averi colosale.

La septembrie 1839, după ce mi-am terminat studiile, în Paris, am plecat ca să mă întorc în ţară; erau cinci ani şi cîteva luni de clnd mă despărţisem de părinţi.

Din Paris pînă la Ratisbona [Regensburg, port pe Dunăre, în Bavaria, R.F.G.] am mers în diligenţă; drumurile de fier abia începuseră, erau cîteva linii mici pe ici pe colea; în Franţa, deosebit de calea ferată cu cai de la Lyon la St. Étienne, abia se înfiinţaseră de la Paris la St. Germain şi la Versailles. La Ratisbona am luat vaporul şi am făcut călătoria cea mai plăcută pe Dunăre pînă la Orşova, oprindu-mă la Viena şi la Pesta, unde se schimbau batelele [vapoare], fiind din ce în ce mai mari, cu cît coborau Dunărea.

La Turnu Severin, spre a coborî tot cu vaporul pînă la Giurgiu, trebuind să-l aştept vreo 4-5 zile pînă să se întoarcă de la Galaţi şi eu avînd cea mai mare nerăbdare a ajunge cu o oră mai curînd la Bucureşti, am luat un cărucior de poştă. Drumul fiind fără noroaie, fiindcă nu plouase de mult, n-am avut a suferi decît de praful ridicat ca norii de cei patru cai înhămaţi la cărucior şi pe alocurea de hopurile ce făceau să sară de cîte o palmă în sus căruciorul; în vreo 30 de ore am ajuns în Bucureşti.

Cîteva zile după sosirea mea în Bucureşti, m-am prezentat la Alexandru Vodă Ghica, care mă cunoştea dinaintea plecării mele la Paris, pe cînd nu se făcuse domn. Vodă Ghica, primindu-mă cu cea mai mare amabilitate, cea dintîi întrebare ce mi-a adresat, într-un mod familiar, a fost: „Că ce idee am avut ca să învăţ medicina, că nu e de mine, că s-o las în lături şi să urmez cariera părinţilor şi moşilor mei". I-am răspuns că timpurile vechi au trecut, că trebuie să căutăm şi noi a păşi înainte alături cu popoarele civilizate, că scopul meu, îmbrăţişînd medicina, n-a fost şi nu este decît de a ridica profesiunile libere, atît de disprefuite la noi în ţară şi considerate de publicul românesc de domeniul exclusiv al străinilor, lor numai aparţinînd a fi doctori, farmacişti, ingineri, artişti etc. I-am expus dorinţa ce aveam de a înfiinţa într-unul din spitalurile Capitalei o şcoală de chirurgie şi a mă însărcina cu învăţămîntul; l-am rugat să nu stăruie în propunerile ce-mi făcea şi să primească ideea ce-i emiteam, care va avea pentru

---

vesteşte Kretzulescu înăbuşirea revoluţiei: „Cînd auziră capii că Fuad-Effendi vrea să intre cu oştire în Bucureşti, indignaţi noi toţi protestarăm din toate puterile noastre şi cerurăm comisarului turcesc să intervină la Poartă ca să nu se comită o asemenea violenţă. Fuad-Paşa răspunse că nu poate decît să execute firmanul, adăugînd că cei ce se supun sultanului să-l urmeze în cort. În acelaşi moment, cortul fu înconjurat de soldaţi şi toţi cei ce intraseră fură conduşi între baionete în curtea bisericii Cotroceni, unde petrecură toată noaptea în frig şi nemîncaţi. Dimineaţa auzirăm tunurile luptei din Dealul Spirei. Curînd după aceea am fost urcaţi în apartamentele de sus ale Cotrocenilor, permiţîndu-ni-se a ne aduce de mîncare şi aşternut. Tot timpul cînd am stat închişi, bucureştenii, spre a-şi manifesta simpatiile lor pentru noi, ne trimiteau felurite lucruri de mîncare, dulceţuri, vinuri străine, mezeluri, astfel că atunci cînd am ieşit de acolo am lăsat o mulţime de provizii companiei turceşti care ne păzise. După trei zile, unii din noi au fost eliberaţi, iar pe alţii i-au pornit sub escortă la Giurgiu, pentru a fi trecuţi peste Dunăre; între cei eliberaţi am fost şi eu".

Deşi eliberat, N. Kretzulescu este îndepărtat din postul de medic la spitalul Pantelimon, în care fusese numit de Bibescu, în 1847. Reacţionarii denunţînd din nou pe Kretzulescu, el era să fie iarăşi pus la închisoare. Prevenit la timp, el putu scăpa cu fratele său Constantin, pe cînd Dimitrie fu prins.

N. Kretzulescu se duse întîi la Paris, unde o scrisoare a lui A. G. Golescu către Ioan Ghica la Constantinopole îl arăta ca aflîndu-se în rîndurile românilor emigraţi. Din Paris, N. Kretzulescu trece la Constantinopole împreună cu alţi emigraţi, unde guvernul turcesc aflînd că e medic îl numeşte director la spitalul militar din Culeli, pe coastele Asiei.

[În iulie 1849, Kretzulescu revine în ţară. Este numit medic primar la spitalul Colţea, în 1851, apoi locţiitor la Ministerul treburilor din lăuntru, în 1854].

Fiind Kretzulescu locţiitor de ministru, el ia măsuri pentru facerea de şosele şi anume aceea dintre Bucureşti şi Ploieşti, a doua din Muntenia. Tot el înfiinţează şcoala elevilor telegrafo-poştali pentru a aduce această ramură de

țară cele mai bune rezultate morale și materiale. După ce l-am văzut mai de multe ori, și totdeauna mă primea cu multă amabilitate, în cele din urmă Vodă Ghica, care nu era ostil ideilor moderne, apreciind propunerea mea, mi-a zis să mă înțeleg cu fratele său, banul Mihalache Ghica, președintele Eforiei spitalelor. Din acel moment, reușita proiectului meu era asigurată. În adevăr, vechiul meu șef, pe cînd eram registrator la Curtea de Apel și care îmi păstrase toată afecțiunea, m-a primit cu multă bunăvoință; greutățile însă ce a încercat cu toată puterea de care dispunea ca frate al domnului, ca mare vornic (ministru de interne) și ca președinte al Eforiei spitalelor, au fost foarte mari, căci alături cu dînsul mai erau și alți atotputernici, cari, prin școala ce ceream să înființez, mă taxau de revoluționar. Astfel dar, abia peste doi ani, la ianuarie 1842, am fost numit profesor la mica școală de chirurgie înființată la spitalul Colței și am avut plăcerea să văd asistînd pe Vodă Ghica la deschiderea acelei școli, originea învățămîntului medical la noi în țară, la a cărui treptată dezvoltare și, în sfîrșit, transformare în Facultate de medicină am avut și eu fericirea, mai tîrziu, ca ministru al Instrucțiunii publice, să pot contribui.

După regulile întocmite de Regulament [Organic], toți medicii și chirurgii ce veneau în țară erau ținuți să prezinte diplomele sau certificatele lor comisiunii medicale din București, compusă din medicii celor cinci culori ale Capitalei[1].

[1] Capitala era împărțită în cinci sectoare, „culori": Albastru, Galben, Negru, Roșu și Verde.

Puțin timp după sosirea mea în București, am prezentat și eu, într-o seară, comisiunii medicale, diploma de doctor în medicină; membrii comisiunii și-o trecură din mînă în mînă, uitîndu-se la dînsa cu multă atențiune și cu multă curiozitate. Ca toată lumea în București se mirau și ei cum un fecior de boier mare — termen uzitat pe atunci — a putut să-și lase pozițiunea lui în societate și să se ducă să se facă doctor. Dar acestea erau ideile epocii. Îmi aduc aminte, fusesem numit medic de culoare, precum voiu arăta mai la vale; Alexandru Golescu-Arăpilă, întors în țară cu diploma de la Școala centrală din Paris, fusese numit conductor de șosele și primise ordin să facă traseul șoselei de la Ploiești la Cîmpina. Pe la iulie 1844, vrînd să schimb aerul Bucureștiului, am luat un concediu și l-am însoțit în lucrarea sa. Luasem amîndoi o căruță cu ziua. Ajungînd la o cîrciumă pe lîngă Băicoi și birjarul cerînd a-și odihni caii, ne-am pus și noi la umbra căruței să dejunăm. În același timp, doi negustori, cari mergeau și ei spre Cîmpina, poposind sub umbrarul de dinaintea cîrciumii, se uitau la noi și tînguindu-ne își ziceau între dînșii: „Uite-te de vezi ce-au ajuns astăzi feciorii de boieri, un Golescu, care măsoară drumurile și un Kretzulescu, doctor". Noi auziam conversația lor și abia ne țineam rîsul. Dar acestea erau prejudecățile timpului; ei nu puteau a-și da seamacă noi, în condițiunile în care de buna noastră voie ne pusesem, nu făceam altceva decît să pregătim viitorul copiilor lor; ei nu înțelegeau că brazda plugului la care ne înhămasem nu va întîrzia a-și da rodul ei. ■

activitate în mîinile românilor. Kretzulescu însă nu stă în postul de director și locțiitor de ministru decît un an de zile, fiind, spune el, fără cuvînt destituit din acel post în 15 noiembrie 1855.

În timpul cît fusese director al departamentului internelor, adică în cursul anului 1855, se țin conferințele de la Viena menite a îndruma pacea între Rusia și puterile aliate. În aceste conferințe urma să se dezbată și chestia Principatelor Dunărene care aveau deci cel mai mare interes ca și glasul lor să fie ascultat. Era vorba să li se învoiască trimiterea unor delegați. Moldova era să fie reprezentată prin Costache Negri; din Muntenia fusese desemnat, după cererea lordului Redcliffe, ambasadorul Angliei din Constantinopole, N. Kretzulescu; dar în jurul lui se urzi o mulțime de intrigi, mai mulți bănuindu-l că ar fi un revoluționar și un socialist. Știrbei însă face astfel ca ambii delegați să nu meargă la Viena, oferindu-se a da deslușirile trebuitoare prin un memoriu.

Sub căimăcămia lui Alexandru Ghica, Kretzuleștii îndeobște și deci și Nicolae lucrau pentru unire. Kogălniceanu scrie în 28 iunie 1857 către I.I. Filipescu: „Mergem foarte rău! Aducătorul acestei epistole, părintele Scriban (Neofit) îți va da toate amărunțimele: este un luptător energic al cauzei noastre. Te rog pune-l în relație cu partidul și cu comisarii; *prin mijlocirea Kretzuleștilor*, pune-l în legătură cu Sir Bulwer (comisarul englez). E vorba de a dobîndi nu unirea numai, dar ceea ce ne-a fost garantat prin tratatul din Paris, libera rostire a dorințelor noastre. Marea Anglie nu poate să vrea să ne răpească ceea ce ea însăși a recunoscut".

N. Kretzulescu cînd își pune candidatura la Divanul ad-hoc arată, prin profesia lui de credință, că este pentru unire și principe străin „care sigur va putea aduce stabilitatea, fără de care nu ne vom pune niciodată în calea către fericire. Doresc domnia dreptății, adaogă Kretzulescu, prin instituții liberale și prin o egalitate de drepturi și de datorii a tuturor cetățenilor; doresc în sfîrșit ca și drepturile autonomiei ce le avem de la strămoșii noștri să se păstreze cu sfințenie. Am fost și sînt amic sincer al Patriei mele și al regeneratiei ei". ■

Un pionier al învățământului medical:

Gh. A. Polizu

Prof. dr. doc. NICOLAE CAJAL, dr. GH. BRĂTESCU

La jumătatea veacului trecut, între personalităţile ştiinţifice care şi-au adus o contribuţie de seamă la apariţia şi dezvoltarea instituţiilor de educaţie şi cultură medicală — parte integrantă a procesului de modernizare a ţării — s-a numărat şi doctorul Gheorghe A. Polizu (1819-1886).

Născut în Bucureşti, a urmat, la fel ca alţi tineri ai vremii, cursurile Colegiului „Sf. Sava", iar apoi a studiat medicina la Universităţile din Viena şi Berlin. În 1842, prezenţa sa la Viena era semnalată de Jurnalul politehnic *care, la 31 decembrie, consemna o valoroasă creaţie a studentului român, vădind deosebita sa capacitate: construirea unui aparat de concepţie proprie menit să pună în evidenţă modul de acţiune al legilor hidrostatice.*

În 1849, după ce-a obţinut titlul de doctor în medicină la Berlin, a revenit în ţară, fiind secretar al Comitetului sanitar al Munteniei. A fost apoi medic primar al ospiciului Mărcuţa (1851), după care s-a mutat la Filantropia (1852), unde i s-a încredinţat, în 1853, reorganizarea şcolii de mică chirurgie, înfiinţată cu un deceniu mai înainte de N. Kretzulescu la Spitalul Colţea. Întrucît cursanţii se plîngeau de faptul că Filantropia era departe (spitalul aflîndu-se la marginea de atunci a oraşului), Gh. Polizu a transferat şcoala în propria sa locuinţă. În primii trei ani de funcţionare, au fost eliberate 20 diplome de absolvire.

Trei ani mai tîrziu, în 1856, şcoala de mică chirurgie a lui Polizu s-a contopit cu şcoala de chirurgie înfiinţată de Carol Davila la Spitalul ostăşesc din Capitolă. Printre primii profesori ai acestei şcoli s-a aflat şi Gh. Polizu, care, între timp, devenise medic primar la Colţea.

Activitatea sa didactică s-a materializat şi în publicarea unor cărţi de popularizare a cunoştinţelor medicale pentru categorii cît mai largi de cititori. Astfel, în 1859, a tipărit Prescurtare de anatomie descriptivă cu scurte notiţe fiziologice, care desluşesc lămurit tot ce se petrece în om. *Tipăritura avea drept motto deviza: „Învaţă, învaţă, că numai cînd înveţi vezi cît de multe lucruri nu ştii!" Cartea era destinată a servi drept manual pentru elevii Şcolii naţionale de medicină şi farmacie din Bucureşti (înfiinţată în anul precedent, prin transformarea şcolii de chirurgie a doctorului Davila), dar şi pentru categorii mai largi de cititori, „încît să o poată întrebuinţa cu folos tot bărbatul ce doreşte să aibă cunoştinţe despre sineşi". În prefaţa lucrării, autorul sublinia importanţa evenimentului ce-l constituise în 1843 editarea primului manual românesc de anatomie, datorat tot lui Nicolae Kretzulescu.*

În acelaşi an 1859, menţionat pe foaia de titlu ca „an al Unirii Principatelor Române", a apărut o altă scriere a lui Polizu, Mica chirurgie cu notiţe practice în binele bolnavului. *Şi tot în acest an, a publicat încă o lucrare de popularizare a cunoştinţelor medicale —* Cărticica altoiului *[vaccinului],* tipărită în binele omeniei şi împărţită gratis, cu aprobarea onor Comitetului sanitar.

*La cererea lui Carol Davila, directorul Şcolii naţionale de medicină şi farmacie, care intenţiona să pună bazele unei „Biblioteci medicale române", Gh. Polizu a tradus şi a publicat manualul de fiziologie al savantului german Julius Budge (*Atlas fiziologic, *1860;* Elemente de fiziologia omului, *1861). Drept motto al lucrării, Polizu a consemnat un aforism care, bănuim, îi aparţine: „Natura este tare şi nemuritoare fiindcă se supune neclintit legilor sale".*

Cînd, la 22 noiembrie/4 decembrie 1869, la Bucureşti şi-a deschis cursurile Facultatea de medicină, Gh. Polizu a fost numit titular al catedrei de anatomie şi fiziologie. Între 1869 şi 1880 a îndeplinit, de asemenea, funcţia de decan al acestei facultăţi. Concomitent cu munca la catedră, doctorul Polizu a desfăşurat o susţinută activitate în cadrul Consiliului medical superior, fiind, din 1866, director al Serviciului sonitar al României. A fost, în repetate rînduri, senator şi deputat de Olt, ales pe listele Partidului Naţional-Liberal. În activitatea sa parlamentară a arătat un statornic interes problemelor sănătăţii publice, îmbunătăţirii asistenţei medicale în ţara noastră.

Se cuvine amintit, din munca sa de pionierat cultural desfăşurat la mijlocul veacului trecut, publicarea la Braşov, în 1857, a unui Vocabular româno-german compus şi întocmit cu privire la trebuinţele vieţii practice. *Acest dicţionar a fost revizuit, porţial, de George Barițiu.*

În 1871, Gh. Polizu a fost ales membru de onoare al Academiei române. S-a stins din viaţă la 18 octombrie 1886. Omagiindu-i contribuţia la dezvoltarea învăţământului medical din patria noastră, profesorul Iacob Felix arăta că numele său va rămîne în conştiinţa publică.

Într-adevăr, dacă dezvoltarea ulterioară a medicinii a depăşit cu mult stadiul de pionierat al lucrărilor lui Gh. Polizu şi ale generaţiei sale, contribuţia sa în istoricul vieţii ştiinţifice şi culturale româneşti rămîne marcantă. Fapt pentru care, de altfel, amintirea sa (perpetuată de una din străzile Capitalei, şi de o instituţie sanitară) a fost cinstită în 1986, numele doctorului Gh. Polizu fiind înscris în calendarul de aniversări UNESCO. ■

B.C. GUPTA (New Delhi-India):

Viu interes pentru România şi istoria ei

La 9 martie 1987, chiar în ziua sosirii preşedintelui Nicolae Ceauşescu, împreună cu tovarăşa Elena Ceauşescu, într-o vizită oficială de prietenie în India, a fost inaugurată, în cadrul unei şedinţe festive, Asociaţia indo-română de studii istorice şi a fost lansată lucrarea Noua ordine economică internaţională în concepţia preşedintelui României socialiste, Nicolae Ceauşescu. *În ianuarie 1988, la Bucureşti, s-a constituit Asociaţia româno-indiană de studii istorice.*

În decursul anilor, în India au fost editate o serie de lucrări consacrate secretarului general al Partidului Comunist Român, preşedintele României, tovarăşul Nicolae Ceauşescu, din opera căruia la New Delhi au apărut, de asemenea, mai multe volume.

În această fructuoasă activitate, o importantă contribuţie revine editurii indiene „Socialook International Publications" şi revistei Socialook International, *conduse de B.C. Gupta, editorul a opt lucrări din opera preşedintelui Nicolae Ceauşescu, tipărite la New Delhi. Ultimele două, apărute în ianuarie 1988, cu prilejul aniversării zilei de naştere şi a peste 55 ani de activitate revoluţionară a preşedintelui României:* Nicolae Ceauşescu. O viaţă dedicată idealurilor de dreptate socială şi libertate ale poporului român *(prima biografie amplă a tovarăşului Nicolae Ceauşescu apărută în India)* şi Nicolae Ceauşescu. Pacea şi dezarmarea — imperative fundamentale ale epocii contemporane.

Editorul indian B.C. Gupta a publicat în cursul anilor 1983-1987 în total 13 lucrări şi 15 suplimente ale revistei Socialook International *consacrate României. Printre cărţile apărute la New Delhi se numără:* Transilvania — străvechi pământ românesc; Armata română în revoluţia din august 1944; Independenţa — obiectiv fundamental al poporului român; Războiul întregului popor pentru apărarea patriei la români; Contribuţii la cercetarea conceptului de putere armată la români.

Cu prilejul ultimei sale vizite în România, în timpul căreia a fost primit de secretarul general al partidului, preşedintele Republicii, tovarăşul Nicolae Ceauşescu, căruia i-a prezentat recentele lucrări apărute la New Delhi, în luna ianuarie, editorul B.C. Gupta ne-a împărtăşit o serie de opinii pentru cititorii revistei noastre:

„Cititorii indieni apreciază în mod deosebit operele Excelenţei Sale, preşedintele României, a cărui biografie apărută la noi, în India, era foarte necesară. Nicolae Ceauşescu este conducătorul care doreşte binele oamenilor, care a schimbat viaţa poporului român. Este de remarcat în mod special rolul preşedintelui dumneavoastră în instaurarea unui climat de pace în lume. Domnia Sa a propus şi a adoptat măsuri ferme pentru reducerea cheltuielilor militare, pronunţîndu-se hotărît pentru eliminarea armelor nucleare din lume. În acest sens, poziţia Indiei este similară cu cea a României, de aceea noi în India înţelegem şi sprijinim întru totul punctul de vedere al preşedintelui ţării dumneavoastră.

A cunoaşte istoria fiecărei ţări este un lucru foarte important. Istoria ne ajută să înţelegem particularităţile fiecărui popor, etapele evoluţiei străbătute de el, experienţa lui în cucerirea libertăţii. Cunoscîndu-ne unul altuia trecutul, putem să ne apropiem mai mult. Relaţiile noastre pot fi mai ferme, mai solide, iar ţările noastre, România şi India, se pot situa pe aceleaşi poziţii în viaţa internaţională. De asemenea, popoarele şi conducătorii noştri pot acţiona împreună pentru pacea lumii, deoarece înţelegerea lor are la bază o experienţă istorică comună, popoarele noastre au avut de înfruntat multe vicisitudini şi ele şi-au cîştigat libertatea prin luptă.

După înfiinţarea asociaţiei noastre, la noi, în India au apărut numeroase solicitări de informaţii despre România, despre preşedintele ei, care se consacră luptei pentru fericirea popoarelor, pentru pace şi dezarmare în lume. Ni se cer informaţii despre istoria, cultura, arta şi politica României, pentru a intensifica relaţiile de la popor la popor. Mulţi savanţi, profesori vor să aibă un schimb personal de vederi şi idei cu privire la România. Presa indiană a scris despre asociaţia noastră şi, drept urmare, multe persoane ne-au abordat pentru a obţine mai multe date despre ţara dumneavoastră. De cînd Excelenţa Sa, domnul preşedinte Nicolae Ceauşescu, a vizitat India, poporul nostru manifestă un interes şi mai viu pentru România. Este foarte necesar ca istoricii celor două ţări să se întîlnească pentru a cunoaşte şi aprecia reciproc trecutul şi realizările popoarelor lor".

PLANSELE NOASTRE

①-④ Fotografii realizate la începutul secolului nostru de un pasionat fotograf român, inginerul Stelian Petrescu; originalele se păstrează în colecţiile Bibliotecii Academiei R.S.R:

a) Palatul Sturdza, din piaţa Victoriei, ridicat în 1901. Ulterior, în deceniul patru, pe locul său a fost construit edificiul Palatului Victoria, din piaţa Victoriei; b) În incinta fostei Şcoli de arte şi meserii din Bucureşti; c-d) Tîrgul Moşilor; e) Docurile portului Galaţi; f) Odinioară, pe plaja de la Eforie-Sud; g) Sonde la Cîmpina; h) Atelier mecanic la Anina

c

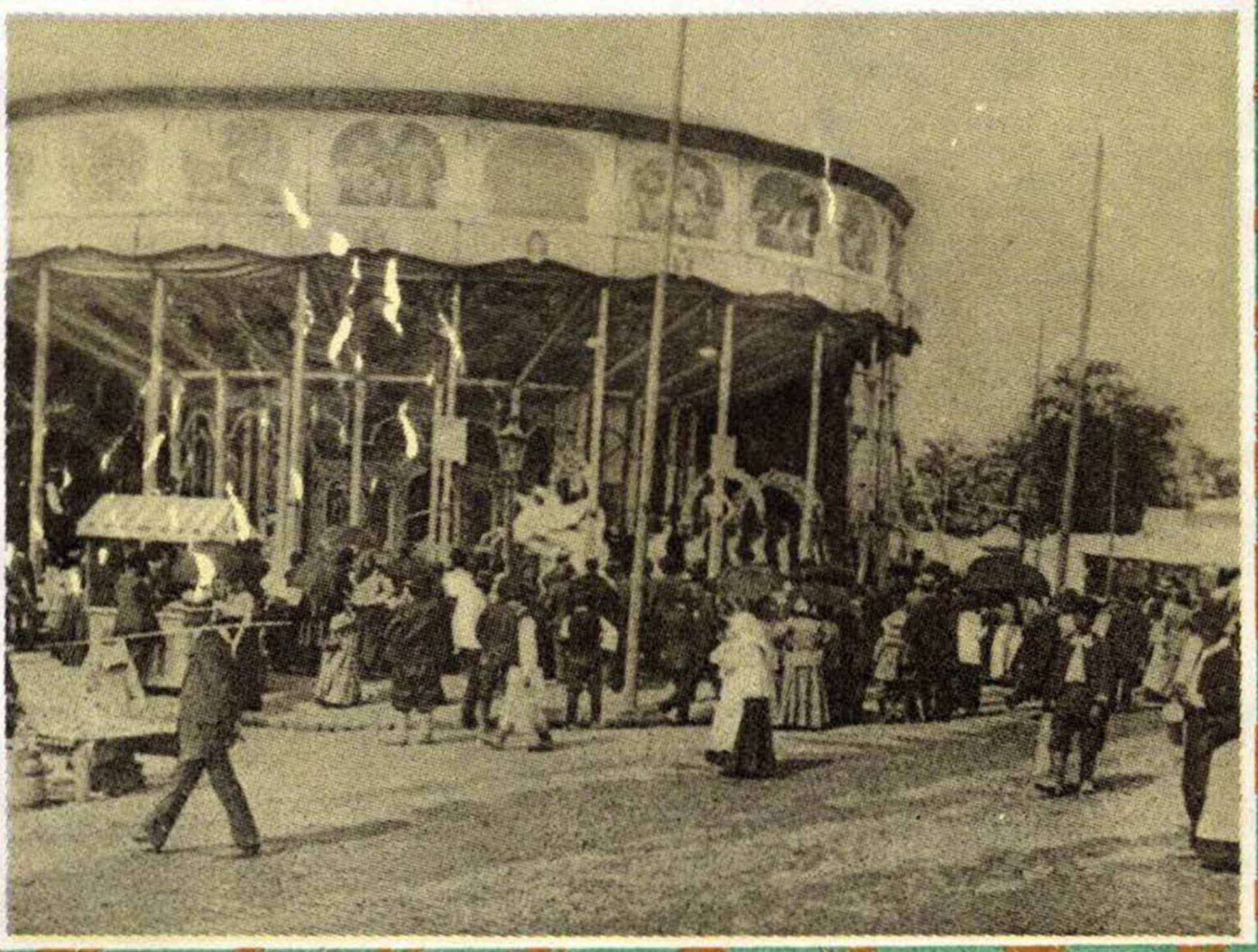

d

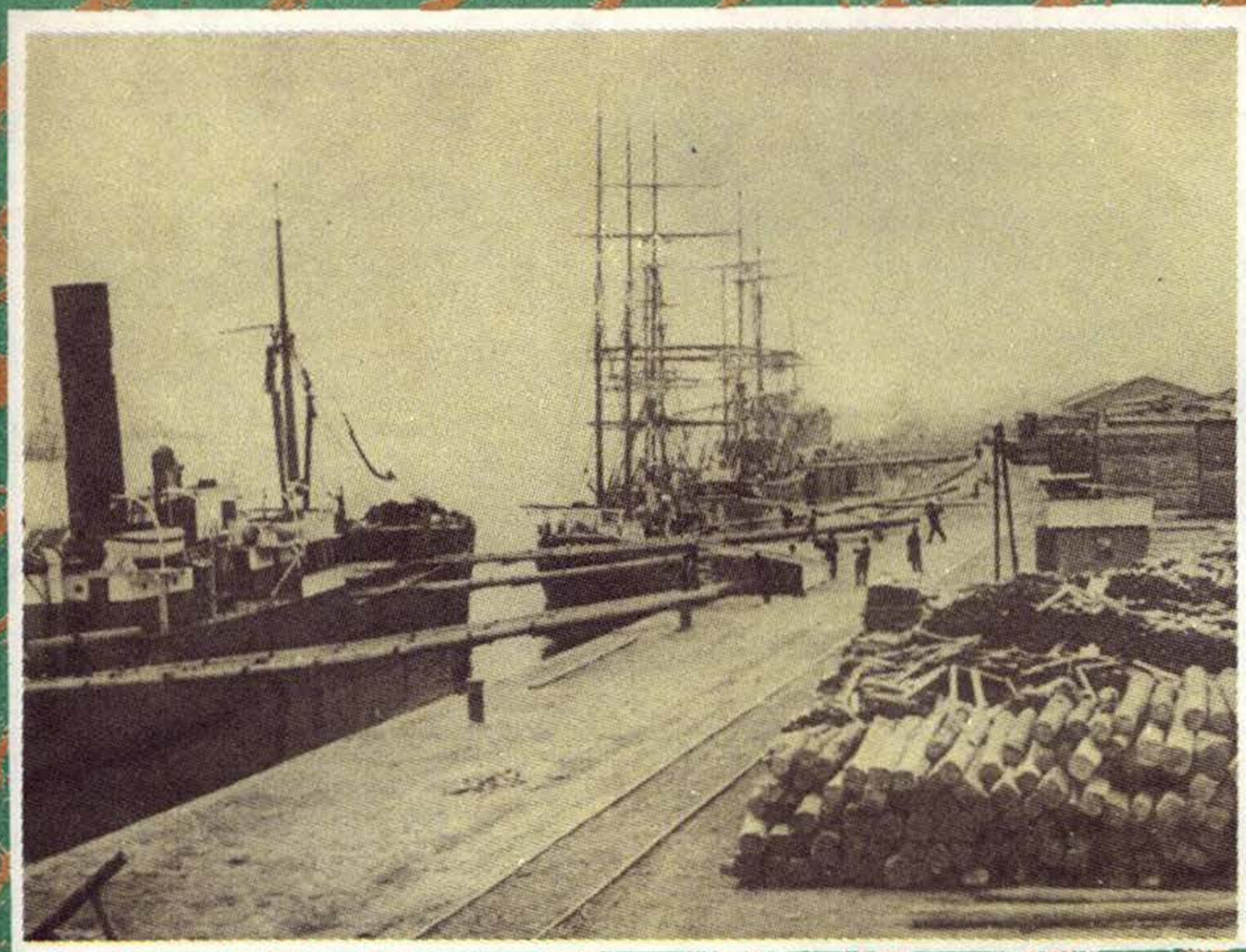

e

f

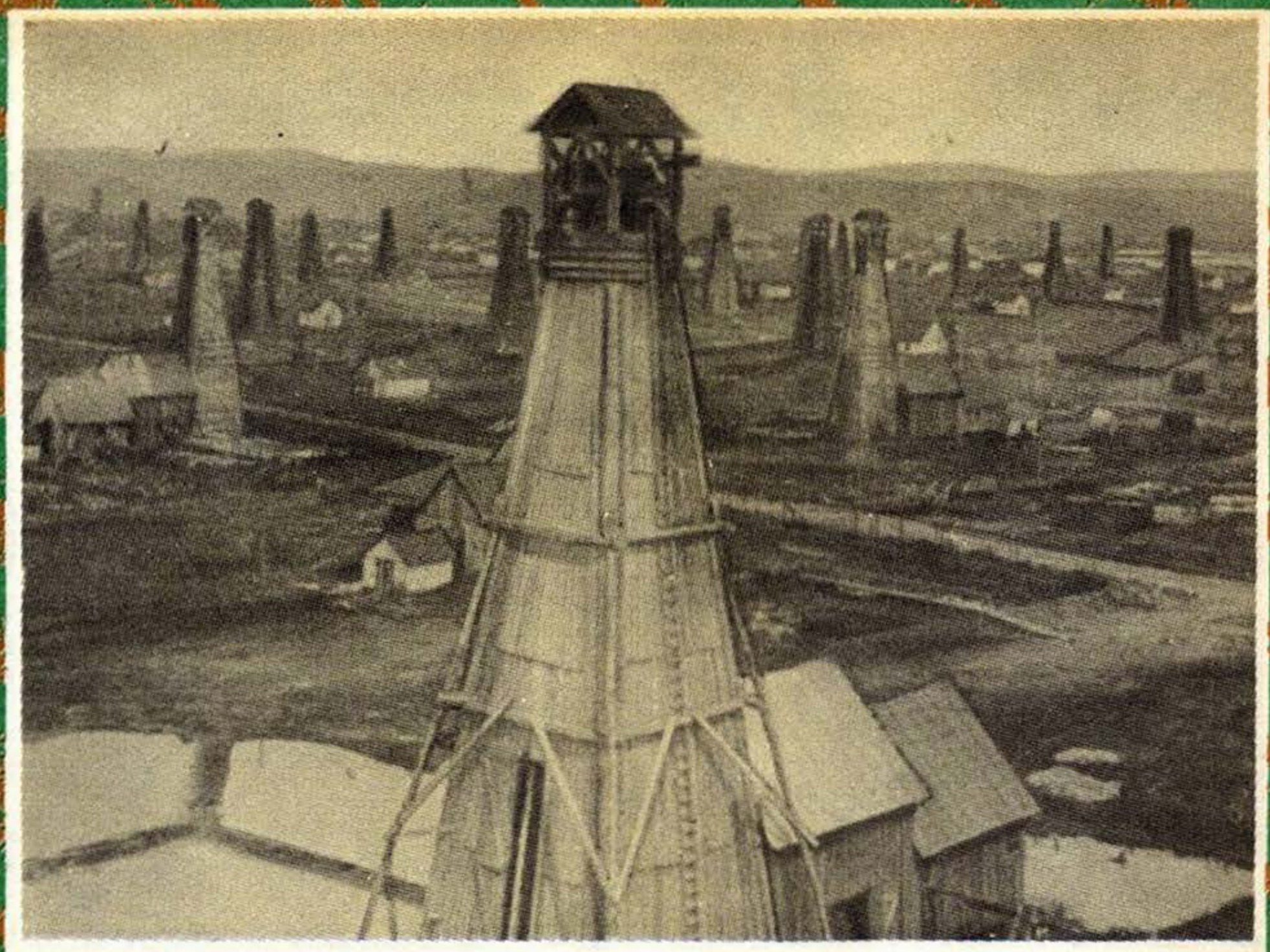

PE URMELE STRĂMOȘILOR (XXIII)

ION POPESCU-PUȚURI

În anii peregrinărilor sale prin Italia, în urma înfrîngerii mișcării carbonarilor din Regatul Neapolelui, istoricul italian Carlo Troya a avut prilejul să consulte, în biblioteci vestite din peninsulă, numeroase lucrări istorice, începînd cu cele mai vechi scrieri grecești și latinești și continuînd cu interpretările și comentariile — nu o dată subiective, dar întotdeauna bogate în informații și sugestii — ale cărturarilor umaniști și iluminiști, ceea ce i-a atras din partea contemporanilor reputația de erudit. O confirmă chiar relatarea istoricului, care arată cu cîtă simpatie și înțelegere era urmărită de contemporani această pasiune a sa pentru cărți: „Am citit la Roma — consemna el într-o notă la *Istoria Italiei — Cronicile lui Petru din Duisburg* și *Dizertațiile* pe care [savantul german] Hartcnock le-a adăugat acestora. Era un exemplar pe care învățatul cardinal Passionei l-a lăsat unei biblioteci a orașului — Angelica sau Sf. Augustin. În timp ce paginile acestei lucrări erau deja la tipar, am resimțit nevoia de a reciti cartea lui Petru din Duisburg. «Dacă aș putea să o am din nou în mînile mele» am scris cuiva, un oarecare care nu mi-a dat nici un fel de răspuns.

Nu a trecut însă multă vreme și monseniorul nunțiu apostolic din Neapole îmi punea sub ochi același exemplar din Biblioteca Angelica, din dispoziția Sanctității Sale, papa Pius IX, însoțit cu o foarte binevoitoare scrisoare... Ce efect a avut asupra mea o atît de mare favoare, nu pot exprima. A vedea în acest fel încurajate studiile solitare ale unui om, care-și găsește mulțumirea sufletească doar în lecturi, e o recompensă prea mare pentru ostenelile ce nu aspiră la atîta celebritate".

Unul din meritele scrierii istoricului italian este acela de a fi pus în valoare numeroase izvoare antice, unele neutilizate pînă la el; pe altele le-a pus în lumină prin interpretări originale, care, chiar dacă nu au întrunit întotdeauna acordul altor cercetători, au reprezentat — pentru perioada în care au fost puse în circulație științifică — un neîndoielnic progres.

Carlo Troya a folosit, pentru reconstituirea tabloului istoric al antichității, nu numai sursele foarte răspîndite (relatările lui Herodot, Strabon, Dio Cassius, Iordanes), ci a apelat și la scrieri mai puțin intrate în circuitul științific al vremii, așa cum erau, de pildă, relatările lui Teopomp din Chios, istoric grec născut în anul 376 î.e.n., autor a două mari lucrări, *Elenicele*, în 12 cărți, și *Istoria lui Filip*, în 58 cărți, din care nu s-au păstrat decît cîteva fragmente.

De asemenea, pentru reconstituirea tabloului geografico-istoric, autorul italian a recurs nu doar la cunoscuta geografie a lui Ptolemeu, ci și la lucrări puțin cunoscute pînă la el: *Măsurătorile* lui Agrippa, relația de călătorie a lui Pytheas ș.a.m.d. Desigur, valoarea acestor izvoare este inegală. Ilustrativ în acest sens este felul în care unii autori antici își concepeau opera. Pomponius Mela, de pildă, istoric latin deseori citat de Carlo Troya și care a trăit în veacul I e.n. (între anii 4 și 65), nu a făcut niciodată cercetări personale și nici călătorii, ci și-a adunat materialul cu care a alcătuit lucrarea sa, *Descrierea pămîntului*, din operele altor autori ai antichității. Născut în Spania, la Tingentera și trăind numai în apusul Europei, de bună seamă că informațiile sale privitoare la populații, evenimente și locuri din partea orientală sau septentrională a continentului trebuie preluate cu multă atenție, datorită erorilor ce le cuprind.

În contrast cu Pomponius Mela, contemporanul său Plinius cel Bătrîn (23-79 e.n.) a fost un investigator neobosit, în necontenită căutare. *Istoria naturală* — principala sa operă, în 37 cărți — este rezultatul atît al cunoștințelor acumulate pînă în vremea sa (inclusiv Pomponius Mela, pe care îl citează între autorii consultați), cît și al propriilor investigații. De altfel, a și murit în cursul unei asemenea cercetări. Aflat cu flota romană, al cărei comandant era, la Misenum, în apropiere de Vezuviu, pentru salvarea populației primejduite a vrut să urmărească mai îndeaproape marea erupție a celebrului vulcan din anul 79 e.n., care a acoperit cu lavă trei orașe: Pompei, Herculaneum și Stabiae, fiind asfixiat de gazele otrăvitoare ieșite din craterul muntelui.

Firește că informațiile sale, rod al călătoriilor întreprinse, sînt mai riguroase, nefiind totuși nici ele lipsite de elemente legendare sau interpretări subiective.

Lucrările antice, utilizate pe larg de Carlo Troya, prezintă interes și sub aspectul interpretărilor pe care ni le îngăduie conținutul lor. Între ele, un interes deosebit îl prezintă datele cuprinse în *Îndreptarul geografic* al lui Ptolemeu. Originar din Ptolemais (Egipt), acest cărturar — considerat cel mai mare geograf

al antichității — a trăit în sec. II e.n. la Alexandria, unde a avut acces la cele mai vestite scrieri ale vremii, adunate în acest vechi centru cultural al lumii antice.

Datele sale despre Dacia, cuprinse în capitolul *Așezarea Daciei* (Cartea III), redactate la zeci de ani după războaiele daco-romane din anii 101-102 și 105-106 e.n., constituie cea mai grăitoare dovadă a continuității de viețuire a dacilor, în țara lor, după războaiele daco-romane. Enumerarea a nu mai puțin de 15 neamuri geto-dacice, cu indicarea precisă a teritoriului întins pe care îl locuiau, calcularea coordonatelor geografice a numeroase așezări — celebrele fortificații dava ale dacilor — probează grăitor faptul că și în veacul II al erei noastre dacii continuau să fie o realitate istorică, etnică și geografică a Europei; situație ce se păstrează și pentru secolele următoare, cînd desele mențiuni despre ei ni-i arată participînd activ la luptele împotriva Imperiului roman sau în alte împrejurări istorice.

Scrierea lui Carlo Troya, din al cărui capitol *Faptele geților sau goților* prezentăm, în continuare, un nou extras din indicele cronologic, reconstituie, prin intermediul izvoarelor antice, importanta contribuție a locuitorilor din această parte a continentului la istoria Europei antice.

Timpurile istorice ale erei noastre

Anul 19 e.n. Plinlu [cel Bătrîn] amintește pe guttoni printre vandalii de la Baltică; și Tacit vorbește de cîțiva gotoni, ce nu sînt mai bine cunoscuți decît ceilalți, cu toate că el a scris despre aceștia că ar fi atacat și răsturnat puternicul regat al lui Marabodus. După Plinlu și Tacit, nimeni nu a mai pomenit de gutonii vandalii sau de gotoni; diferiți și unii și alții de daco-geții lui Zamolxe, ai lui Burebista și Deceneu. Poate să se presupună totuși că ar fi fost unul și același popor; desigur că așezarea lor proprie, cunoscută, era la Dunăre, nu la Baltică, în epoca lui Plinlu și a lui Tacit. Ist. I. pp. 452 și 483. Tab. Cron. pp. 186 și 188.

48 [Este menționată] Codanonia lui Pomponius Mela, pe care unii o consideră a fi Scandinavia. Dacă lucrul este adevărat, atunci Mela a fost primul autor, cunoscut pînă acum, care a făcut o mențiune referitoare la Scandinavia. Plinlu ar fi fost primul care a amintit-o cu numele de Scanzia; dar nici Mela, nici Plinlu n-au afirmat că ea ar fi fost locuită de către goți. Ist. I. p. 472. Tab. Cron. p. 195.

52 Goții nu cunoșteau guidrigildo-ul, atît de răspîndit în rîndurile germanilor. Ist. I. pp. 490-492. Tab. Cron. p. 198.

65 Mențiune a lui Plinlu referitoare la geții din Tracia: fie că erau cei rămași cînd o parte a acestui popor a plecat spre a locui dincolo de Dunăre; fie că ar trebui să fie din numărul geților care treceau din nou fluviul pentru a locui în Tracia sau pentru a o pustii. Ar putea fi și cei strămutați aici de Aelius Catus. Ist. I. p. 505. Tab. Cron. p. 200.

Ceea ce confirmă spusele lui Strabon (Vezi anul 334 î.e.n.) și anume că dacii și geții din epoca sa vorbeau limba tracică.

65 Dacii pilești sau polisti, celibatari la Pontul Euxin sînt comparați de Iosif Evreul [Josephus Flavius] cu eseenii Iudei. Ist. I. p. 505. Tab. Cron. p. 202 (Vezi anul 129 î.e.n.).

65 Numele getice ale unor plante pot fi citite în încrarea lui Dioscorides Ist. I. p. 506. Tab. Cron. p. 202.

70 Atac al daco-geților respins de Mucianus, legatul împăratului Vespasian. Ist. I. p. 516. Tab. Cron. p. 206.

Duras, regele geților, cedează domnia lui Decebal, după cum povestește Dio Cassius. Ist. I. p. 532. Tab. Cron. p. 213.

Anul 85 e.n. Începuturile domniei lui Decebal, cunoscut poate și sub numele de Diupaneu sau Diurpaneu. Tribalii și scordiscii găsesc adăpost la geți și măresc rîndurile acestora. Ist. I. pp. 533-534. Tab. Cron. p. 213.

85-88 Vezina și Susagus, ilustri conducători ai geților. Ibid.

Popoare aliate cu Decebal cum ar fi sarmații iazigi. Ibid.

Popoare supuse, precum ceea ce mai rămăsese din boiii lui Critasiros și din taurisci. Ibid.

Tyrageții de la Nistru și pilștii sau polistii de la Euxin făceau parte din neamul getic, uniți fiind de aceeași obîrșie, tracă, și prin recente alianțe. Ibid.

85-88 Decebal redă vigoare regatului zamolxian al lui Burebista. Fortifică în mod admirabil orașul său, Sarmizegetusa din provincia numită astăzi Transilvania. Ibid.

La măiestria străbună în ale arhitecturii sau cel puțin în ceea ce privește construcțiile, Decebal adaugă știința romană. Zelos în primul rînd în a imita pe romani în arta de a ridica tabere și de a duce războiul. Ibid.

85-88 Decebal leagă prietenii cu alte popoare și își îndreaptă privirile spre Pacorus, regele parților. Ibid.

88 Consulul Oppius Sabinus a fost atacat de daco-geții lui Decebal, conduși de Susagus pînă și în provincia romană Moesia de dincoace de Dunăre. Ibid.

88 Laberius Maximus [guvernatorul Scithyei minor] încearcă, împreună cu Oppius Sabinus, să facă față invaziei. Susagus pune mîna pe Callidromus, sclavul lui Maximus, pe care Decebal îl trimite în dar partului Pacorus. Ibid.

88 Legiunile romane sînt înfrînte de Decebal și Oppius Sabinus este ucis. Ibid.

88 Înspăimîntat, împăratul roman Domițian trece cu toată puterea armată a Italiei în Moesia.

89 Trimite împotriva lui Decebal o puternică armată, comandată de Cornelius Fuscus, care duce legiunile dincolo de Dunăre chiar în țara geților. Ist. I. p. 555. Tab. Cron. pp. 214-215.

89 Decebal trimite mesageri la Domițian pentru a-și bate joc de el. Ibid.

89 După ce obținuse cîteva avantaje, Cornelius Fuscus este încercuit în munții geților și ucis. Distrugerea legiunilor. Ibid.

89 Paulus Orosius povestește că Tacit (în partea astăzi pierdută a Istoriei sale) scria că: nu a avut curajul necesar pentru a aminti de numărul romanilor uciși. Ibid.

89 Marile bogății pe care geții au pus stăpînire în tabăra romană. Ibid.

89 Cei mai nobili dintre pilofori sau capellati din rîndul geților care se distinseseră în războiul împotriva lui Cornelius Fuscus, au primit numele de Ansi sau Asi, adică semizei, favoriți ai lui Zamolxis; titlul acesta a fost apoi luat sau obținut în veacurile următoare de tovarășii celui care s-a dat drept zeul Odin și s-a îndreptat spre Scandinavia. Ibid.

89 Printre acești Asi a fost și Gapto, cel mai vechi străbun al familiei Amalilor, cunoscuți nouă. Iată cele 17 generații, în linie descendentă bărbătească, descrise de Cassiodor, și cuprinse în Compendiul lui Iordanes, și anume:

1. — Gapto a fost tatăl lui 2. — Amal care a fost tatăl lui 3. — Augius, tatăl lui 4. — Amalus care a dat numele familiei, și a fost tatăl lui 5. — Isarna, tatăl lui 6. — Ostrogot (rege) care a fost tatăl lui 7. — Unalit devenit tatăl lui 8. — Atal, tatăl lui 9. — Aghiulf tatăl lui 10. — Ausila, tatăl lui 11. — Ediulf, Vidulf și Ermanarich (cel Mare). Numitul Vidulf a fost tatăl lui 12. — Valevarans, care a fost tatăl lui 13. — Vinitar, care printre alții a avut ca fiu pe 14. — Teodemir, tatăl lui 15. —

Theodoric, regele Italiei, tatăl Amalasuntei care, de la un alt Amal, a născut pe 16. — Atalaric, rege.

Lipseşte [din această înşiruire a lui Iordanes] o generaţie bărbătească, uitată de Iordanes. Aceasta trebuie să fi fost cea a lui Munit sau Unalamerus, pe care Cassiodor îl numeşte printre principii Amali (Cartea XI. Ep. 1); şi tot el, în alt loc afirmă că în realitate generaţiile Amalilor au fost 17. Ist. I. p. 505.

Neamul semizeului Gaptopină la a II-a generaţie, adică pînă la Ermanarich cel Mare al Amalilor, a domnit asupra ostrogoţilor şi vizigoţilor uniţi, cu toate că ambele popoare au fost împărţite în triburi mai mici. La moartea lui Ermanarich, povesteşte Iordanes, vizigoţii s-au despărţit de ostrogoţi. Tab. Cron. p. 343.

Valevarans, nepotul lui Ermanarich, a domnit asupra ostrogoţilor şi a fost străbunicul lui Theodoric al Amalilor, regele Italiei.

Iulianus, trimis al lui Domiţian, a învins într-o luptă pe geţi, dar împăratul n-a profitat de victorie. A încheiat pace cu Decebal; i-a trimis meşteri şi arhitecţi romani; lucru ce dovedeşte tot mai înalta civilizaţie a geţilor şi dorinţa de a o desăvîrşi, prin mijlocirea romanilor. Ist. I. p. 537. Tab. Cron. p. 216.

93 Decebal trimite pe Diegis, fratele său, la Domiţian, care îi trimite însemnele regeşti. Ist. I. p. 538. Tab. Cron. p. 216.

94 Ruşinoase adulări ale lui Stazius şi altor poeţi la adresa lui Domiţian pentru că ar fi iertat pe Decebal şi nu a pîngărit Muntele Sfînt, adică locul unde se afla principala aşezare a cultului zamolxian, chiar dacă din întîmplare, această aşezare nu ar mai fi fost pe Muntele Cogeon [Kogaionon] Ibid.

95 Tribut plătit pentru prima oară de Domiţian, care în fiecare an a dat o anumită sumă de bani geţilor lui Decebal, sub titlul, fals, de „donaţii anuale". Ist. I. p. 539. Tab. Cron. p. 217.

95 Dion Chrysostomos, exilat de Domiţian, găseşte adăpost la geţi şi se duce la Olbia (Vezi anul 47 î.e.n.). Geţii părăsiseră oraşul dar mai stăpîneau ţinuturile din jur şi nu încetau să-l prade necontenit la sosirea lui Dion. Ist. I. p. 540. Tab. Cron. p. 217.

98 Tacit scrie cartea sa despre Germania, în perioada în care Decebal căruia Imperiul roman îi plătea un tribut anual — era în plenitudinea puterii sale. Să fi confundat Tacit pe geţii sau dacii supuşi acelui puternic rege, cu germanii descrişi în cartea sa? Nu, firesc; nici în acea carte, nici în vreo altă lucrare a sa; dar chiar la începutul cărţii sale Germania, Tacit, vorbind despre hotarele răsăritene ale acestela, afirmă că era despărţită de daci „prin munţi şi prin teama unuia faţă de celălalt". Aşa făcuse şi Pliniu, enumerînd cinci neamuri de germani; ultimele erau peucinii şi bastarnii, învecinaţi cu dacii. Deci dacii nu erau deloi cuprinşi în nici unul din cele cinci ramuri. Ist. I. pp. 483-484 şi pp. 547-548. Tab. Cron. pp. 196 şi 220.

100 Decebal face mari pregătiri de război şi adună mari comori; întăreşte cu castre şi alte feluri de fortificaţii locurile muntoase. Stăpînirea sa se întindea mereu, de la malurile Tisei la cele ale Boristhenniui, unde se afla Olbia. Ist. I. pp.569, 570. Tab. Cron. p. 225.

Cca. 100 Dion Chrysostomos îşi dictează Povestirile Getice. Aici a vorbit pe larg despre piloforii şi comatii lui Deceneu. Ist. I. p. 570. Tab. Cron. p. 225.

101 [Începutul primului război dacoroman]. Traian porneşte cu 2 legiuni împotriva lui Decebal şi înfrînge pe geţi. Pune să fie atîrnate capetele pilofortlor şi ale principalilor capeliati, pentru a îngrozi pe învinşi. Ist. I. p. 571. Tab. Cron. p. 226.

101-102 Geţii sau dacii asediază tabăra romană de la Tapae şi îşi dovedesc măiestria în arta războinică. Sînt dotaţi cu berbeci şi cu maşini de război. Traian împrăştie pe asediatori cu dificultate. Ist. I. pp.572-574. Tab. Cron. p. 227.

102 Traian dă foc fortăreţelor dacilor şi ajunge pînă la Capitala lor, Sarmisegetusa. Ibid.

102 O aşezare bine apărată se afla în faţa Sarmizegetusei. Aici erau păstrate steagurile luate de la Cornelius Fuscus. Sora lui Decebal se închisese aici. Ibid.

102 Acum se pot dovedi progresele realizate de geţi în arhitectura militară şi în arta construcţiilor, complet diferite de cele ale germanilor. Ist. I. p. 575. Tab. Cron. p. 227.

102 Delegaţie de pilofori la Traian. [Laberius] Maximus a pus stăpînire pe aşezarea fortificată unde se afla sora lui Decebal. Se încheie pacea. Dion Chrisostomos se reîntoarce cu Traian la Roma. Ist. I. pp. 576-577. Tab. Cron. p. 228.

104-105 [dată eronată, corect 105-106 e.n.] Cel de al doilea război dacic. Noi dotări ale fortificaţiilor lui Decebal şi mai cu seamă ale unela, înconjurată cu trei rînduri de ziduri, pe care romanii au reuşit să le treacă doar cu preţul unor mari pierderi Ibid.

106 [dată eronată, podul fusese construit înainte de al doilea război dacoroman — n.n]. Traian pune să se construiască podul peste Dunăre. Extrem de marile greutăţi întîmpinate de romani în timpul celui de al doilea război dacic. Ibid.

107 [dată eronată; moartea lui Decebal s-a produs în anul 106 e.n.] Decebal pune să fie îngropate nenumăratele sale comori în riul Sargetia. Asediul Sarmizegetusei. Principalii pilofori şi alte căpetenii beau otravă la un ospăţ. Decebal se sinucide înainte de capitularea Sarmizegetusei. [Informaţie eronată: Decebal s-a retras din Sarmizegetusa încercînd o regrupare de forţe. Nereuşind s-a sinucis — n.n.] Ist. I. pp. 579-581. Tab. Cron. p. 229.

De la Decebal la Aurelian

107 Traian populează partea cucerită a Daciei cu foarte mulţi coloni: romani, barbari şi alte seminţii supuse Imperiului şi o transformă în provincie romană. Dar această parte nu era decît o treime din regatul lui Decebal, după calculele cele mai vrednice de luat în seamă, în special cele ale lui Gatterer. Ist. I. p. 583. Tab. Cron. pp. 230-231.

Şi pe bună dreptate Ptolemeu, care probabil se născuse în vremea cînd Traian cucerea Sarmizegetusa, reşedinţa lui Decebal, dădea drept hotare Daciei romane rîul Hierasus sau Prut [localizare eronată, corect Siret—n.n.] şi Munţii Carpaţi, enumerînd 15 popoare de neam getic ce o locuiau. Geţii au rămas deci stăpîni ai întregului teritoriu al vechii şi întinsei lor patrii, de la Prut pînă la Tyras, sau altfel spus al ţării tyrageţilor; au ocupat vecinătăţile Olbiei; apoi încetul cu încetul s-au întins de la Olbia către Miastina Meotidă. Iulian Apostatul, în Satira sa împotriva împăraţilor, lăuda pe Traian pentru că a învins pe geţi, ce erau mai curînd gata să înpte decît să întreprindă o călătorie; atît era de vie speranţa lor de a-i întîlni pe Zamolxe. Traian de bună seamă că nu i-a ucis pe toţi; şi de aceea, de acum înainte, istoria va deveni dublă pentru o atît de valoroasă şi de eroică naţie. O istorie este cea a geţilor nesupuşi romanilor, şi trăind dincolo de Prut pînă la Nistru şi la Boristhenes spre Olbia; cealaltă a geţilor supuşi romanilor de dincoace de Prut pînă la Tisa. Soldaţilor care au luptat pentru noii stăpînitori li s-a dat numele de daciscl (Vezi anul 274 e.n.).

Eu deci voi împărţi în două cronicile referitoare la geţi. Voi numi geto-daciscl pe toţi cei care au intrat sub stăpînirea romanilor; şi geto-daci pe ceilalţi, care au rămas liberi timp de 170 ani cîţi au trecut de la cucerirea lui Traian pînă la părăsirea Daciei de către împăratul Aurelian. Atunci, daciscii s-au reunit cu geto-dacii, de acelaşi neam şi toţi s-au numit goţi, ca efect al unei uşoare mutaţii în pronunţie, nu diferită de cea prin care mesii s-au numit misi şi bastarnii au devenit basterni; tot după cum acelaşi daci, potrivit lui Strabon, s-ar fi numit davi sau dai. Această schimbare de pronunţie pare să fi început în Tracia. (Vezi anul 211 e.n.). Dar înainte de a trece la cea de a 3-a perioadă, este necesar să amintim numele celor 15 popoare indigene pe care însuşi Ptolemeu geograful scria, puţini ani după cucerirea lui Traian, că ar fi cuprinse în Dacia romană şi deci ar fi devenit supuşi ai Imperiului. Aceste popoare erau: 1. — anartii; 2. — tauriscii; 3. — costobocii; 4. — predavensii; 5. — ratacensii; 6. — caucoensii; 7. — biefii; 8. — buridavensii; 9. — cotensii; 10. — albocensii 11. — potulatensii; 12. — sensii; 13. — saldensii; 14. — celageşii; 15. — pieţigii. Aceste numiri mai dăinuiau atunci cînd Ptolemeu îşi dicta scrierile geografice. ■

CRONICI DE FAMILII

Dregători, militari şi diplomaţi, iubitori şi sprijinitori ai culturii, Bălăcenii s-au afirmat în viaţa social-politică drept oameni de acţiune, interesaţi în apărarea şi întărirea autonomiei ţării. Odată cu urcarea lui Constantin Brîncoveanu pe tron, ei au intrat însă într-un lung conflict cu domnitorul în privinţa orientării politicii externe. Atît Brîncoveanu, cît şi Bălăcenii luau în calcul o alianţă cu Imperiul habsburgic şi folosirea acesteia în scopul întăririi poziţiei Ţării Româneşti faţă de Înalta Poartă, dar existau serioase divergenţe de păreri în privinţa caracterului acestei alianţe, precum şi a momentului încheierii ei.

În numărul trecut, am marcat momente din destinul istoric al unei vechi şi puternice familii boiereşti, începînd din vremea lui Mircea cel Mare şi pînă spre sfîrşitul sec. XVII. Să urmărim în continuare modul în care s-au manifestat Bălăcenii în viaţa politică, socială şi culturală a ţării, în perioada de după urcarea pe tron a lui Constantin Brîncoveanu.

BĂLĂCENII

PAUL CERNOVODEANU

Un singur scop — eliberarea ţării

Sub presiunea evenimentelor, Constantin Brîncoveanu a recurs la o manevră diplomatică de mare abilitate: el a cerut şi a obţinut o întrevedere cu generalul Heissler, în casele doamnei Maria de la Drăgăneştii de Vede, în cursul căreia l-a asigurat din nou de ataşamentul său faţă de casa de Austria, explicîndu-i însă că nu putea trece făţiş de partea ei, fiind ameninţat de primejdia unei invazii iminente a tătarilor din Bugeac. Temîndu-se de tătari, Heissler a revenit la Bucureşti, unde, după un scurt consiliu de război cu comandanţii săi, a hotărît să se retragă cu trupele la Braşov. În cursul acestei retrageri precipitate, au părăsit ţara şi Constantin Bălăceanu cu soţia, fiul şi vărul său Matei, precum şi doamna Maria cu fiul ei, Gheorghe Cantacuzino.

Oştile lui Brîncoveanu, aliate cu turco-tătarii şi curuţii lui Thököly, au trecut Carpaţii, au înfrînt pe adversari, în apropiere de Zărneşti, la 11/21 august 1690. „Într-acest război, precizează cronica lui Radu Popescu, au perit Bălăceanul, vrăjmaşul lui Constantin vodă", pe care între timp austriecii îl înălţaseră la rangul de „general [al ostaşilor] de infanterie şi cavalerie". În această încleştare şi-au găsit moartea şi cancelarul Teleki, căpetenia otomană Cerkez Akmed, iar generalul Heissler a fost luat prizonier.

Deşi istoriografia românească subliniază rivalitatea existentă între domn şi boierul răzvrătit, rivalitate trecută în legendă şi preluată şi de literatura populară, în realitate, conflictul principal s-a desfăşurat în sînul familiei Cantacuzino. El s-a jucat între facţiunea condusă de stolnicul Constantin Cantacuzino, sprijinitoarea lui Brîncoveanu, şi acea partidă care urma linia politică a răposatului domn Şerban Cantacuzino, reprezentată acum de doamna Maria şi de apropiaţii ei, în primul rînd, de ginerele său Constantin Bălăceanu. Două grupări cu opţiuni politice doar aparent opuse, căci ambele au urmărit eliberarea ţării de sub dominaţia străină; divergenţele sînt evidente mai ales atunci cînd se au în vedere problemele de tactică şi ale mijloacelor prin care trebuia întreprinsă acţiunea de consolidare a independenţei ţării.

După lupta de lîngă Zărneşti, timp de aproape un veac, din cauza acţiunii agăi Constantin, Bălăcenii şi-au atras mînia voievodală, care s-a manifestat nu numai împotriva celor plecaţi în pribegie, dar şi asupra celor rămaşi în ţară şi care nici măcar nu participaseră la jocul politic al agăi Constantin. În primul rînd, domnul a confiscat „pentru hiclenie" averile răposatului agă.

Un timp, Bălăcenii pribegi (domniţa Maria, văduva lui Constantin Bălăceanu, fiul ei *Ion* şi vărul răposatului agă, *Matei*), împreună cu doamna

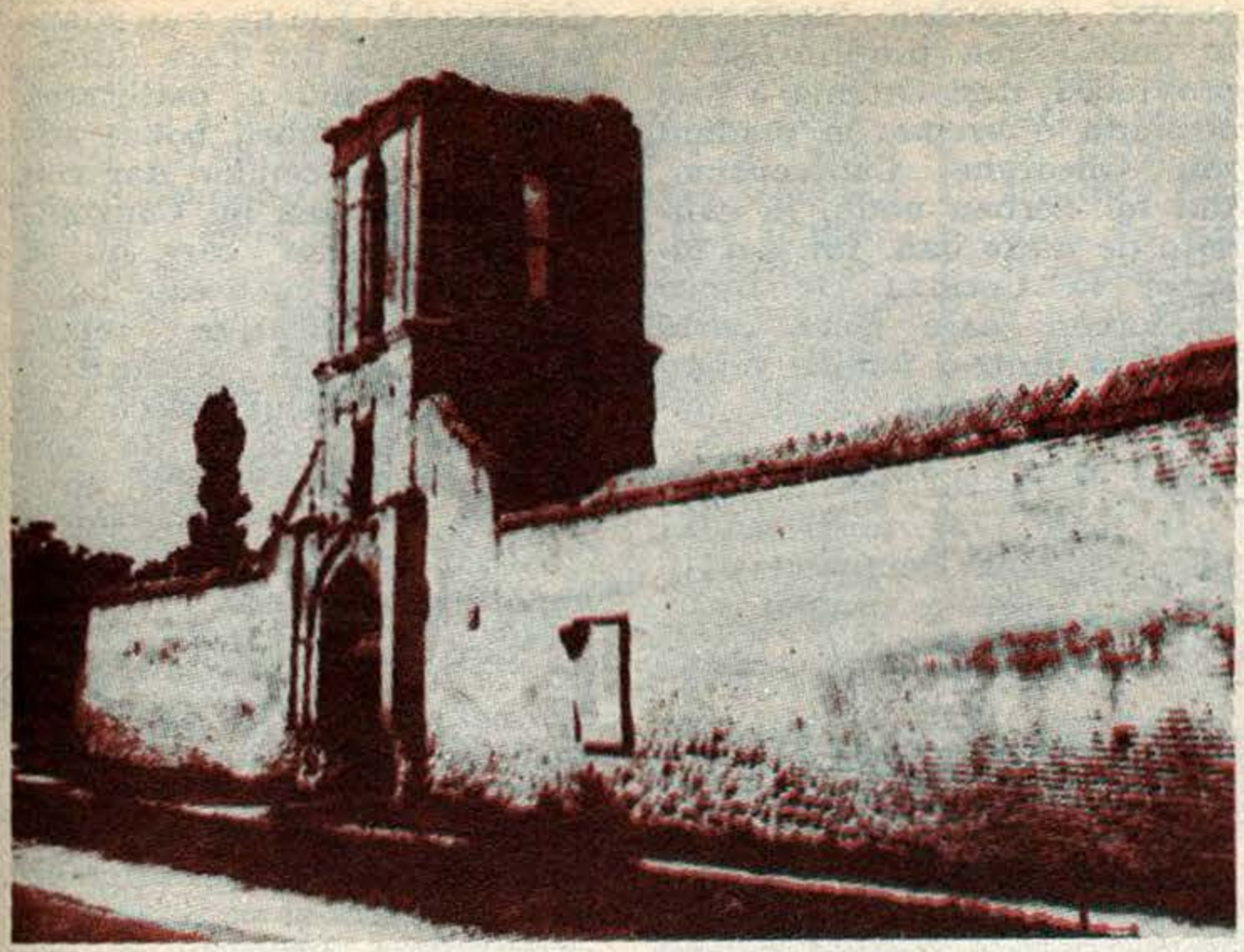

Ruinele castelului palat de la Tătărești

Maria și fiul acesteia Gheorghe Cantacuzino au trăit din împrumuturi, date mai ales de biserica română din Șcheii Brașovului. Ajutoare au primit și din partea neamului bogat al Cantacuzinilor, frații și nepoții stolnicului, cărora Brîncoveanu, din motive de ordin tactic și politic, nu le-a făcut nici o opoziție. Pentru o vreme, grupul pribegilor a stat la Sibiu.

Ambiția de a-l răsturna pe Brîncoveanu a împins unele rude ale Bălăcenilor, pe Preda Prooroceanu, cumnatul lui Constantin aga, Preda Milcoveanu și alți boieri să plece din Transilvania și, trecînd pe la Iași, să meargă la Istanbul, spre a unelti împotriva domnitorului. Brîncoveanu a zădărnicit însă complotul, iar boierii răzvrătiți au fost predați domnului, care n-a ezitat să-i condamne în majoritate la ocnă, iar pe Preda Prooroceanu l-a spînzurat la Rușii de Vede, în 1692. Văduva acestuia, Maria, fiica lui Badea „Ușurelul", s-a călugărit apoi sub numele de Marta și a murit prin 1695.

De aici înainte, Bălăcenii pribegi au dus o viață în afara marilor probleme politice. Matei Bălăceanu, vătaf de aprozi, vărul agăi Constantin, s-a întors în țară în 1695, fiind iertat de Brîncoveanu, dar lăsat fără dregătorie. Sărăcind, a fost nevoit să-și vîndă o bună parte din moșii. Frații săi, *Barbu clucer* și *Drăghici pitar*, au fost ținuți de Brîncoveanu în funcții și dregătorii minore. În afara moșiei de la Balaci, domnul le-a luat și o mare parte din domeniul pe care părinții lor, Pătrașcu și Chera din Mănești-Bărbătești, li-l lăsaseră la Doicești și Bărbătești (Dîmbovița). Pitarul Drăghici Bălăceanu (căsătorit în 1695 cu Catrina, din neamul Lipienilor) a izbutit să obțină — ca zestre — jumătate din moșia Stolnici (Argeș). Ulterior, această moșie va deveni stăpînirea de predilecție a unei întregi ramuri a Bălăcenilor.

Vremuri de restriște

După sfîrșitul năpraznic al lui Brîncoveanu (1714) și al vărului său Ștefan vodă Cantacuzino (1716), în Țara Românească — ca și în Moldova — a fost instaurat regimul fanariot. Fiscalitatea apăsătoare, acapararea majorității posturilor din administrație de către elemente străine au provocat o rezistență crescîndă din partea marii boierimi pămîntene, în frunte cu Radu Golescu, Grigore Băleanu, Șerban Brezoianu, Ilie Știrbei și unii reprezentanți din familiile Brăiloiu și Bălăceanu. Folosindu-se de prilejul izbucnirii unui nou război austro-turc (1716), boierii antifanarioți au adoptat un program politic identic cu acela al lui Șerban Cantacuzino și al fostului său ginere aga Constantin Bălăceanu, tinzînd la eliberarea Țării Românești de sub dominația otomană prin colaborarea cu „împăratul nemțesc" și proclamarea ca

Castelul Bran

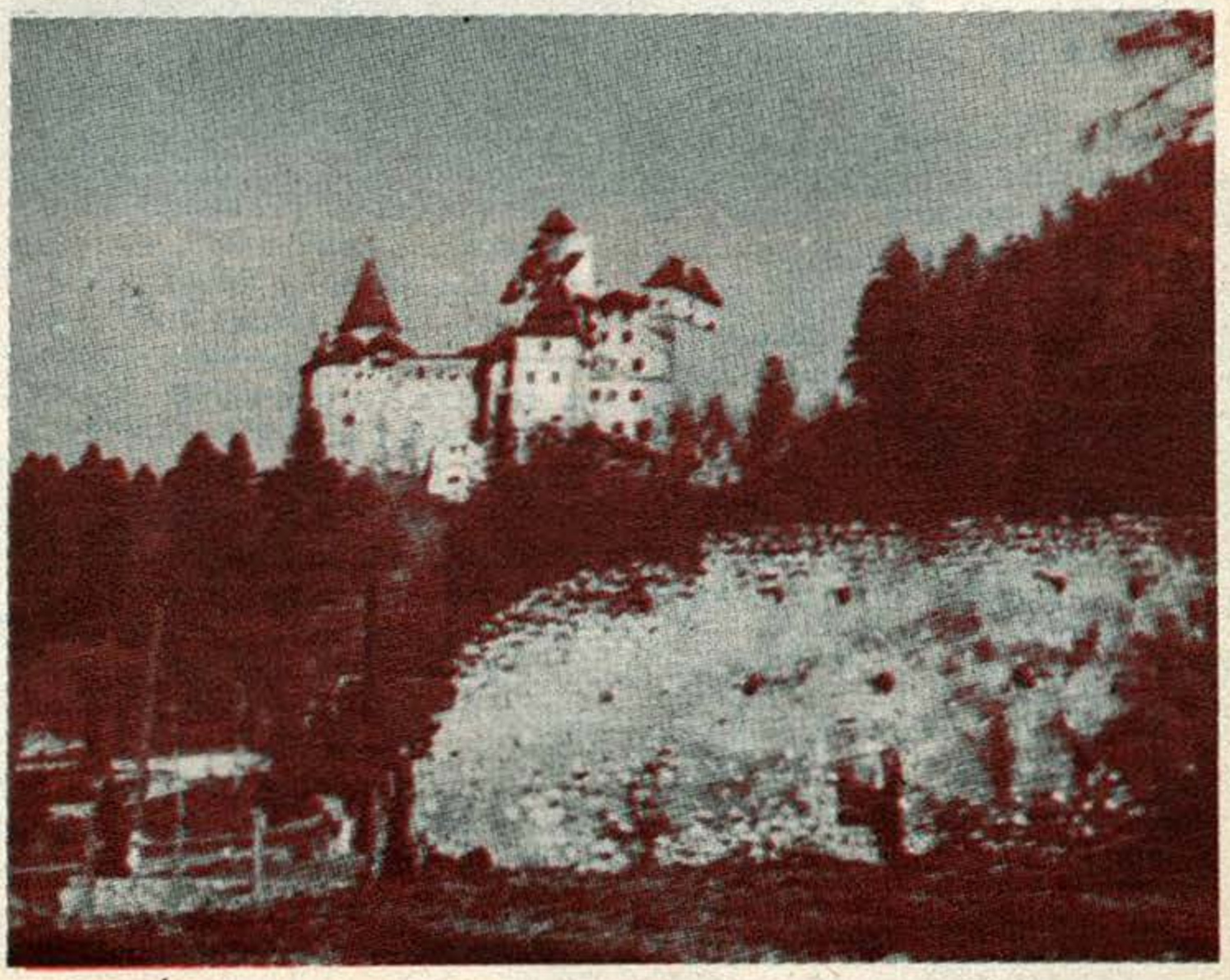

domn a lui Gheorghe Cantacuzino, fiul lui Şerban vodă. Secretarul domnesc aHui Brîncoveanu, Anton Maria Del Chiaro, povesteşte că datorită fiscalităţii excesive a lui Nicolae Mavrocordat, Barbu Clucerul Bălăceanu „supus celor mai grele chinuri pentru că nu plătise îndată suma de bani la care fusese silit", a izbucnit într-o adevărată criză de mînie. Cele spuse cu acel prilej au fost raportate domnului Mavrocordat, care, la 3 noiembrie 1716, „a poruncit îndată să i se taie capul", ceea ce s-a îndeplinit fără întîrziere.

Au urmat noi confiscări de averi, printre bunurile luate de domnie aflîndu-se şi casele lui Barbu din mahalaua „Sf. Dumitru"; niciodată urmaşii săi direcţi nu-şi vor mai reface averea şi nu vor mai putea recăpăta rangurile la care aveau dreptul.

Tot atunci a fost cumplit spoliat şi Drăghici Bălăceanu, fratele celui executat. Un document de epocă precizează că i-au fost luate „5 000 talere..., 500 oi, 30 de iepe, 30 de vaci...; 3 000 talere mi-au luat al doilea rînd bani gata; 1 200 oi, 200 de cai, 139 vaci şi 70 de boi mi-au luat iar al doilea rînd". Drăghici a mai fost silit să dea favoriţilor domnului — spătarul Dumitrache Ramadan şi fratelui acestuia Iordache postelnicul — arme, cai şi „un ciasornic" în valoare de 585 taleri, iar postelnicului Ianache Stama cai şi îmbrăcăminte de 360 taleri în afară de „110 talere bani gata".

După încheierea păcii de la Passarowitz (1718), prin care otomanii au fost obligaţi să cedeze temporar Oltenia imperialilor, Ion (Ion „groful", cum îl menţionează unele documente), fiul agăi Constantin Bălăceanu, ce stătuse pribeag aproape trei decenii în Transilvania, s-a întors împreună cu boierii „austrofili" în provincia anexată de Habsburgi. El a intrat de îndată în posesia moşiilor confiscate de Brîncoveanu şi închinate mănăstirii „Sf. Pavel" de la Muntele Athos, dar restul averii neamului său rămînea peste Olt. Cît timp a durat stăpînirea austriacă, Ion „groful" n-a ocupat dregătorii însemnate în conducerea propriu-zisă a provinciei, deşi Oltenia a fost cîrmuită o vreme de unchiul său Gheorghe Cantacuzino, fiul lui Şerban vodă, în calitate de mare ban. Ion s-a însurat la Craiova cu Ilinca Brezoianu, care făcea parte şi dînsa dintr-o familie prigonită de fanarioţi, avînd împreună doar trei fete: *Smaragda*, *Maria* şi *Ilinca*.

În iunie 1737, austriecii au pornit o nouă campanie militară cu care a început războiul austro-ruso-turc dintre anii 1737-1739. Dar încă din septembrie 1737, unităţi otomane au făcut incursiuni în Oltenia, iar în 1738 imperialii nu mai stăpîneau practic decît nordul provinciei, în jurul Ţării Loviştei. Ion „groful" Bălăceanu, care zăcea bolnav în bolniţa mănăstirii Cozia, aflînd despre dezastrul suferit de austrieci, a încercat să scape, îndreptîndu-se spre munţi. Dar, după cum istoriseşte soţia sa Ilinca într-o danie făcută mănăstirii Cozia la 21 iunie 1738, „fiind ...prea tare bolnav..., n-au putut mai mult a se depărta decît pînă la Lotru, unde ajungîndu-l [turcii] l-au lipsit de dorita lui viaţă", la 15 martie 1738.

După moartea acestuia, văduva şi fiicele sale au continuat să trăiască în sudul Transilvaniei, pînă la încheierea păcii de la Belgrad (1739), cînd Oltenia, fiind reîncorporată Ţării Româneşti, cele trei fete, Smaragda, Maria şi Ilinca, s-au întors în ţară, unde Constantin vodă Mavrocordat, în cursul celei de a treia domnii (1735-1741), le-a restituit moşiile „ce erau pe seama domnească". „Contesele" — cum sînt menţionate adesea în izvoare — s-au lansat într-o serie de acţiuni şi procese, pentru a reintra în posesia şi a celorlalte moşii înstrăinate, fără a obţine însă mare cîştig.

În 1739, Smaragda s-a măritat cu Manoil Apostol, fiul renumitului negustător Manu Apostol, fost om de încredere al lui vodă Brîncoveanu. N-a avut însă noroc, căci a rămas văduvă după un an, iar în 1749 i-a murit şi singurul lor copil, *Manolache*. Smaragda a trăit pînă în anul 1795.

Celelalte două surori, Maria şi Ilinca, nu au reuşit să se căpătuiască. Ele nu s-au adaptat uşor vieţii din Ţara Românească, simţind şi ostilitatea unora dintre marii boieri adversari ai Bălăcenilor, dar mai ales adversitatea lui Constantin Mavrocordat, care nu se putea împăca cu aceste boieroaice revendicative, reprezentînd curentul proaustriac şi partida cantacuzinească. Curînd, ele au trecut din nou munţii, ducîndu-se mai întîi la Sibiu, apoi la Viena, unde, izbutind să capete protecţia împărătesei Maria Tereza (1740-1780), au fost acceptate la curtea ei ca domnişoare de onoare. În 1759, mînate de dorul de acasă, s-au reîntors în ţară. S-au stabilit la Bucureşti şi au izbutit — după multe intervenţii ale imperialilor la Poartă şi pe lîngă diferiţii domni munteni — să recapete ceva din averile părinteşti stăpînite în devălmăşie cu Bălăcenii scoborîtori din Pătraşco, fratele lui Badea „Uşurelul". Maria a murit în 1797, iar Ilinca în 1804. Cu ele s-a stins de fapt spiţa lui Badea Bălăceanu „Uşurelul", arhivele şi proprietăţile lor tradiţionale rămînînd urmaşilor lui Pătraşco Bălăceanu, fratele străbunicului lor, şi în special spiţei lui Drăghici din Bălăcenii de la Stolnici, care a continuat neamul.

Este interesant de amintit faptul că fetele „grofului" Ion s-au aflat în posesia unei versiuni din cronica lui Radu Popescu (remaniată în favoarea Bălăcenilor), narînd evenimentele din Ţara Românească între 1627-1724 şi scrisă, probabil, de un logofăt aflat în slujba acestei familii. Scrierea, numită *Cronica „bălăcenească"*[1], a fost dăruită de una dintre surori cărturarului Samuil Micu (Klein) la Viena, în 1770, iar acesta a pus-o, la rîndul lui, la dispoziţia lui Gheorghe Şincai, care a folosit-o substanţial în opera sa de căpetenie *Hronica românilor*; o traducere latinească a fost utilizată atît de Sulzer, în 1781, cît şi de J. Chr. Engel în a sa *Geschichte der Moldau und Walachei* (Halle, 1804). ■

(Va urma)

[1] Manus crisul se păstrează azi în Bibliote a Academiei R.S.R., Filiala Cluj-Napoca, fond Oradea, nr. 241, 95 f le.

1947. CONFESIUNEA UNUI PROCUROR DE LA NÜRNBERG

ROBERT M. W. KEMPNER

Robert M.W. Kempner a fost asistent al procurorului general american în procesele intentate criminalilor de război naziști, desfășurate la Nürnberg, între anii 1945 și 1949. La Nürnberg au avut loc 13 asemenea procese. Mai întîi, între 20 noiembrie 1945 și 1 octombrie 1946, un Tribunal Militar Internațional, constituit pe baza unei convenții intervenite între puterile aliate, i-a judecat și condamnat pe principalii conducători ai statului hitlerist (Magazin istoric, nr. 9-12/1970; 7-8/1982). Apoi, prin dispoziția nr. 10 a Consiliului Aliat de Control, s-a hotărît ca ceilalți criminali de război naziști să fie judecați de tribunale special înființate în cele patru zone de ocupație în care era divizată Germania postbelică. Tribunalul american a continuat să-și țină ședințele la Niirnberg — oraș care făcea parte din zona de ocupație americană — și astfel acolo au mai fost judecate 12 procese, în care au compărut 185 acuzați.

Robert Kempner a contribuit, în calitatea sa de asistent al procurorului general american, la susținerea acuzării în toate cele 13 procese judecate la Niirnberg. El a jucat un rol de prim ordin în aparatul procuraturii americane, mai întîi, ca subordonat al procurorului general Robert H. Jackson, apoi al generalului Telford Taylor, care i-a succedat celui dintîi. Documentele la care a avut acces atunci și contactul direct cu fostele căpetenii ale Reichului hitlerist i-au furnizat lui Kempner un bogat și foarte interesant material pentru două cărți de mare răsunet: Eichmann und Komplizen (**Eichmann și complicii lui**), apărută în 1961, și Das Dritte Reich in Kreuzverhör (**Al treilea Reich în interogatoriu încrucișat**), publicată în 1969.

Autorul lor, care se bucură de o notorietate internațională, și-a închinat întreaga existență mai întîi prevenirii, apoi combaterii și, în fine, anchetării și judecării crimelor naziste. De aceea a și fost supranumit „acuzatorul unei epoci". Tot așa sună și titlul cărții în care publicistul vest-german Jörg Friedrich a înmănuncheat convorbirile avute de el cu Robert M.W. Kempner, în cursul cărora acesta din urmă i-a încredințat amintirile sale: un volum masiv cu titlul original Ankläger einer Epoche. Lebenserinnerungen (**Acuzatorul unei epoci. Amintirile unei vieți**), un volum bogat ilustrat, apărut în 1983, în cunoscuta editură „Ullstein", din Frankfurt pe Main.

Dar cine este de fapt Robert M.W. Kempner?

Născut în 1899, la Freiburg, într-o familie de medici — mama, Lydia Rabinovici-Kempner, a fost una dintre primele femei medic din Germania, iar naș i-a fost Robert Koch, descoperitorul bacilului tuberculozei —, tînărul Robert M.W. Kempner a studiat dreptul, după care a intrat în magistratura landului Prusia. În 1933, la venirea naziștilor la putere, era consilier juridic la Ministerul de interne prusian. Cu cîțiva ani înaintea acestui moment, el stigmatizase ivirea în viața publică germană a unui nou tip de criminalitate, sprijinită pe o ideologie ce preconiza deschis asasinatul și războiul ca mijloc de înlăturare a adversarilor politici. Își exprimase constatările și îngrijorarea într-un studiu, cunoscut astăzi sub numele de Memorialul din 1930, studiu de o incontestabilă valoare premonitorie. Ceea ce a și determinat publicarea lui, acum cîțiva ani, sub titlul Der verpasste Nazi-Stopp (**Eșuarea stopării nazismului**).

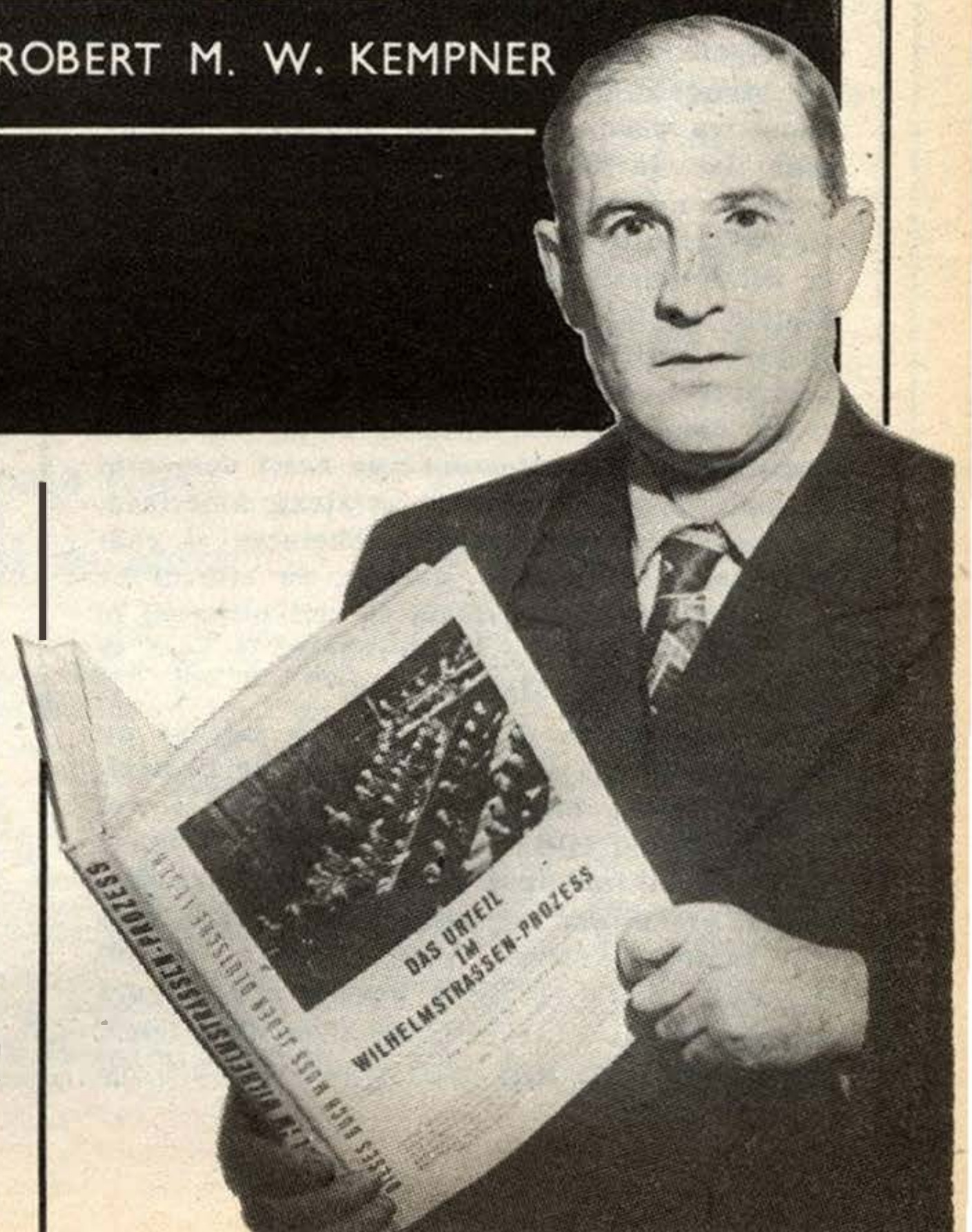

Cu astfel de antecedente este uşor de înţeles de ce, după înscăunarea naziştilor, Robert Kempner a făcut parte din primele loturi de arestaţi şi internaţi în lagăre de concentrare. Graţie vechilor sale relaţii cu importanţi funcţionari ai poliţiei berlineze, a fost eliberat după cîtva timp, practicînd avocatura şi facilitînd astfel multor evrei şi germani aflaţi în pericol formalităţile de obţinere a paşapoartelor necesare pentru părăsirea Germaniei hitleriste. Dar, după doi ani, în 1935, a fost şi el silit să se expatrieze precipitat. A plecat în Italia, iar de acolo, prin ocoluri, a ajuns în S.U.A., chiar în ziua izbucnirii celui de-al doilea război mondial. Dar nu cu mîinile goale, ci însoţit de şapte lăzi cu documente asupra activităţilor desfăşurate de hitlerişti peste hotare.

În Statele Unite a dat însă peste o serie de adversari neaşteptaţi, care desfăşurau o susţinută şi gălăgioasă campanie împotriva politicii lui Roosevelt de sprijinire a aliaţilor în războiul împotriva celui de-al treilea Reich. Cunoscînd metodele de acţiune ale naziştilor şi întemeindu-şi afirmaţiile pe documentele pe care le adusese cu sine, Robert Kempner a activat intens pentru combaterea maşinaţiunilor coloanei a cincea fasciste pe sol american. A publicat articole şi studii care l-au impus repede în cercurile juridice americane. După scurtă vreme, a fost remarcat şi de Ministerul de justiţie al S.U.A., care l-a solicitat să participe, ca principal martor al acuzării, la procesele intentate unor lideri ai organizaţiilor hitleriste din S.U.A. În destrămarea acestora, Kempner a jucat un rol de prim ordin.

Atunci cînd, în 1943, aliaţii au hotărît ca, după război să-i judece şi să-i pedepsească pe principalii vinovaţi de genocid, ca şi pe toţi cei vinovaţi de crime de război, de crime împotriva păcii, de crime împotriva umanităţii, iar la Londra s-a creat War Crime Comission (Comisia pentru anchetarea crimelor de război), Robert Kempner a fost cooptat în Oficiul naţional constituit în acest scop în Statele Unite, sub conducerea judecătorului Robert Jackson, de la Curtea Supremă a S.U.A.

Dar cea mai importantă etapă din lupta împotriva fascismului dusă de acest democrat german, devenit o vreme cetăţean american, a constat în capturarea, anchetarea şi condamnarea căpeteniilor naziste, în efortul de a-i putea aduce pe principalii şefi hitlerişti în faţa tribunalului de la Niirnberg, la care se referă pe larg confesiunea sa.

În lagărele de concentrare din Europa au fost exterminaţi circa 12 milioane de oameni. Astăzi, pentru nimeni nu mai este un secret că naziştii au trimis la moarte şase milioane de evrei. Atunci însă cînd s-a sfîrşit conflagraţia, omenirea, cutremurată de oroare, abia afla aceste adevăruri. Anchetatorii au trebuit să adune piesă cu piesă pentru a configura imaginea hidoasă a celui de-al treilea Reich, „una dintre cele mai mari organizaţii ale crimei perfecte, în care pînă şi martorii crimelor erau lichidaţi la momentul potrivit", cum îl defineşte Robert Kempner.

Absolut toate pîrghiile statului lui Hitler, într-o acţiune concertată, au fost implicate în mecanismul matematic organizat al crimelor împotriva umanităţii. Departamente despre care, la un moment dat, şi chiar la începutul anului 1947, ar fi fost greu de crezut că au participat efectiv la deportări şi exterminări aveau să se dovedească, în cadrul proceselor de la Niirnberg, direct răspunzătoare pentru ele.

Paginile ce vor urma ne vor descoperi mai cu seamă strădania lui Robert Kempner de a dezvălui rolul jucat de fostul Minister de externe nazist în săvîrşirea crimelor regimului. O strădanie ascunsă, anonimă, de fiecare zi, pentru a aduna probe, a-i interoga pe acuzaţi şi a stabili, cu deplină obiectivitate şi în cunoştinţă de cauză, gradul lor de vinovăţie.

Procesul intentat fostului Minister de externe nazist, aşa-numitul proces Wilhelmstrasse (după numele străzii pe care fusese sediul ministerului), a fost ultimul din seria proceselor judecate la Nürnberg. Cei 21 acuzaţi au trebuit să răspundă pentru crime de război, crime împotriva păcii, complicitate la linşarea unor piloţi aliaţi doborîţi de aviaţia nazistă, uciderea şi maltratarea unor prizonieri de război, crime împotriva populaţiei civile din teritoriile ocupate şi ca membri ai unui organism criminal.

Sentinţa a fost pronunţată la 11 aprilie 1949. Nouăsprezece acuzaţi au fost condamnaţi la pedepse cuprinse între 3 ani şi 10 luni şi 25 ani închisoare. Doi acuzaţi au fost achitaţi. La 31 ianuarie 1951, Înaltul comisar american din Germania, generalul McCloy, a redus pedepsele unora dintre cei condamnaţi.

Lupta lui Kempner împotriva fascismului n-a încetat odată cu terminarea dezbaterilor din procesele de la Niirnberg. Juristul a continuat să stărue de-a lungul anilor pentru osîndirea tuturor uneltelor genocidului. Asistat de un grup de alţi jurişti, a militat pentru crearea, în cadrul Organizaţiei Naţiunilor Unite, a unui organism internaţional, înzestrat cu o forţă executivă care să poată împiedica orice revenire la acte şi metode ce au făcut atîta rău odinioară. Nu demult — şi demersul său a avut larg ecou în Republica Federală Germania — cînd concernul industrial „Flick" a fost preluat de „Deutsche Bank", Robert Kempner a cerut ca unu la sută din suma cu care vor fi cumpărate uzinele să fie alocată pentru ajutorarea celor care, în timpul războiului, au fost siliţi să presteze o muncă de robi pentru maşina de război nazistă.

Prezentăm cîteva fragmente din lucrarea juristului german Ankläger einer Epoche. Lebenserinnerungen, care conţin amintirile procurorului american. Titlul şi subtitlurile aparţin redacţiei Magazin istoric.

Wannsee, 20 ianuarie 1942

În cadrul Tribunalului, eram șeful departamentului „Ministere politice" și, în februarie 1947, în atenția mea intrau Ministerul de externe, Cancelaria Reichului — pentru care se putea intenta un proces separat, împreună cu Ministerul de interne — și Serviciul de Siguranță al Reichului, care trebuia divizat în două-trei procese. Cunoșteam puține documente ale Ministerului de externe, mai puține decît ale altor organisme, referitoare la modul cum efectuase deportările Serviciul de Siguranță al Reichului. De aceea, le-am spus vînătorilor de documente că trebuie să mai existe și alte materiale. Citisem niște adrese ale Serviciului de Siguranță către Ministerul de externe.

Și, într-o bună zi, mi s-a răspuns: actele secrete ale Ministerului de externe s-au păstrat integral. Căpeteniile naziste ordonaseră să li se facă microfilme, pentru a nu se pierde nimic din acțiunile lor. Am telefonat imediat colaboratorilor mei din Berlin să-mi expedieze tot ce exista acolo. Nutream o bănuială, întrucît în timpul unor interogatorii luate unor subordonați ai lui Eichmann[1], aflasem că de cîte ori fusese vorba despre deportări, întrebaseră întotdeauna la Ministerul de externe. Care, de fiecare dată, își dăduse acordul.

Încet-încet, pe biroul meu au început să se adune vrafuri de documente ale Ministerului de externe. Am dat atunci fuga cu ele la Taylor, care nu-și putea crede ochilor:

— Cum se poate una ca asta?

— Domnule general, documentele au fost găsite în arhiva Ministerului de externe!

Evident, știam prea bine că regimul hitlerist era în stare de orice, dar nu-l bănuisem că păstrase în scris cele mai mici detalii ale mecanismului său de funcționare. Este adevărat că mulți criminali notorii și-au lăsat la locul faptei unealta ucigașă. Rareori există crimă perfectă. În cazul în speță, mai intervenise însă și o altă rațiune, de care aveam să aflu abia mai tîrziu.

Începînd din 1938, ministerul lui Ribbentrop se străduise să-i dovedească lui Hitler că era la fel de important ca însuși Gestapoul[2]. Himmler, Heydrich și chiar Göbbels îi făcuseră niște reproșuri, iar martorul meu Gaus primise din partea lui Ribbentrop misiunea să răspundă la scrisorile de amenințare ale lui Göbbels și Himmler.

„Toată lumea a fost de acord"

Taylor a fost uluit de aceste documente. Oricît părea de ciudat, se dovedea că încă nu cunoșteam bine cel de-al treilea Reich. Tîrziu după război, un eminent istoric m-a întrebat: „Cum se face că în procesele marilor criminali de război nu a existat capitolul «Soluția finală»?" Puteam să-i răspund: „Pur și simplu, pentru că acest concept nu era nici măcar bănuit. Existau morții, existau ordinele Serviciului de Siguranță al Reichului, se știa vag despre comandourile de execuții, în măsura în care unele căpetenii ne destăinuiseră cîte ceva. Nimeni nu ne relatase însă pe ce cale organizatorică devenise criminal. De obicei, răspunderea era aruncată asupra altuia, îndeosebi asupra superiorilor. Dar numai asupra „propriului" superior, ca de pildă Heydrich, nu însă și asupra complicilor lui, a întregului mecanism. Astfel, la început, nu ne-am putut face o idee exactă despre aparatul de exterminare nazist.

Într-o zi din martie 1947, am primit un telefon de la Berlin.

— Cred că am găsit ceva.

— Ce?

— Protocolul unei conferințe.

Am întrebat:

— Unde a avut loc?

— La Wannsee, la 20 ianuarie 1942[3].

— Adu-l aici. Ia avionul.

După ce am citit protocolul, mi-am convocat colaboratorii, i-am invitat și pe ei să citească, apoi am alergat la Taylor, după ce am luat

---

[1] Adolf Eichmann a fost una dintre cele mai sinistre figuri ale celui de-al treilea Reich. Și-a început cariera în cadrul S.D.-ului (Serviciul de Siguranță nazist), încă în 1934. În anul 1938 a organizat la Viena o așa-numită „Zentralstelle für jüdische Auswanderung" (Birou central pentru emigrarea evreilor), care, în mai puțin de trei ani, a alungat din Austria 150 000 evrei, jefuindu-i de tot ce posedau. În timpul războiului a condus, tot în cadrul S.D.-ului, faimosul Referat IV D 4 pentru „Jüdische Angelegenbreiten und Räumung" (Probleme evreiești și evacuare), fiind principalul organizator al deportării a circa trei milioane de evrei din Reich și țările ocupate de hitleriști.

În 1946 a izbutit să evadeze dintr-un lagăr american de prizonieri de război și, cu ajutorul unei filiere catolice, să se refugieze în Argentina, unde a trăit mulți ani nestingherit, sub numele de Richard Klement. Căutat intens și depistat pînă la urmă de agenți ai Serviciului secret israelian, el a fost răpit, transportat în Israel și judecat în cadrul unui proces care a făcut multă vîlvă. Dezbaterile au durat între 2 aprilie și 11 decembrie 1961. Condamnat la moarte, Eichmann a fost executat prin spînzurare, la 1 iunie 1962.

[2] *Magazin istoric* a publicat un articol special consacrat rivalităților dintre Ministerul de externe (Ribbentrop) și Gestapo (poliția secretă a lui Himmler) în nr. 2/1987.

[3] La 31 iulie 1941, Reinhardt Heydrich, șeful Poliției de Siguranță și al S.D.-ului, a fost numit împuternicit cu pregătirea „Rezolvării totale a problemei evreiești în Europa". În această calitate — și secondat de Eichmann — el a convocat la 20 ianuarie 1942, la Wannsee, o conferință la care au luat parte reprezentanți ai Ministerului pentru teritoriile ocupate în Răsărit, ai împuternicitului pentru Planul de patru ani, ai Guvernămîntului general (Polonia ocupată de naziști), ai Ministerului de externe, ai Serviciului de Siguranță, pe șefii Poliției de Siguranță și ai S.D.-ului din Comisariatul pentru țările baltice și din Guvernămîntul general. În cadrul acelei consfătuiri a fost pus la cale odiosul plan de exterminare a populației evreiești din Europa.

și pe cineva care să traducă documentele pe loc.

— De unde provine? m-a întrebat el.

— Din Clasorul D (Secția Deutschland) și se referă la soluția finală a problemei evreiești în Germania.

Într-adevăr, pe cotorul clasorului se putea citi: „Soluția finală a problemei evreiești". Răsfoind documentele, am văzut că respectiva conferință ar fi trebuit, de fapt, să aibă loc în decembrie 1941. Fusese însă amînată, din cauză că la Pearl Harbor începuse războiul cu Statele Unite. Așa că invitațiile au fost lansate pentru ziua de 20 ianuarie, în afara Berlinului, la Wannsee, unde se afla un sediu al Gestapoului; Interpolul își avea și el aici cartierul general (același Interpol care, mai tîrziu, nu i-a putut prinde pe naziștii fugari, sub cuvînt că statutul său nu-i îngăduia să se ocupe de cazuri politice).

Nu fusese o treabă prea simplă, invitații plecaseră la Wannsee cu mașinile, în plină iarnă. Or ninsese mult și — mi s-a relatat — era polei. Am aflat ulterior de la domnul Eichmann — care a descris aceste împrejurări, la Ierusalim, anchetatorului său, căpitanul Avner Less — că el a mai rămas și după aceea acolo, a luat masa cu Heydrich, a savurat un coniac și a fost foarte bucuros că „propunerile noastre" — cum s-a exprimat chiar el — „au fost aprobate fără rezerve de papii administrației". Pentru că, într-adevăr, n-au existat obiecții; toată lumea a fost de acord.

Punctul esențial al consfătuirii rămăsese menționat în stenograma ei. Europa urma să fie trecută prin sită, dinspre apus spre răsărit, 11 milioane de evrei să fie supuși la muncă silnică, iar aceia dintre ei care ar mai fi rezistat trebuiau exterminați. Ultima parte a planului fusese formulată doar verbal, cum a povestit Eichmann. În stenogramă, expresia prea puțin elegantă de „exterminare" fusese ocolită prin perifraza că

„Mergem în Polonia să-i batem zdravăn pe evrei", lozinci hitleriste pe vagoanele cu care Wehrmachtul transporta trupele spre răsărit

Neumann își aduce aminte

Mai tîrziu, în fața mea, participanții la conferință au căutat să se dezvinovățească. Cele descoperite de noi erau realmente înfricoșătoare, iar ei înțeleseseră, de la bun început, întreaga semnificație a planului pus la cale la Wannsee. Cînd Heydrich invita pe cineva la o asemenea treabă, nu mai putea încăpea îndoială asupra celor ce urmau. Faptul că participanții intuiseră foarte exact despre ce fusese vorba rezulta fie numai și din teama pe care le-o inspira gîndul că fuseseră prezenți. cei care supraviețuiau muncii silnice trebuiau supuși unui „Sonderbehandlung" (alt tratament).

Ce însemna însă „Sonderbehandlung" și ce expresie era aceea de „Endlösung" (Soluția finală)? Protocolul conferinței trebuia tradus de Jane Tester, colaboratoarea mea, într-o bună limbă engleză. Tocmai de aceea voiam să interoghez mai întîi cîțiva demnitari naziști, mai ales după ce îmi era clar că „soluția finală" a problemei evreiești nu fusese o rețetă exclusivă a lui Heydrich, căpetenia Gestapoului, ci circulase prin ministere ca o molimă. Puteam însă pune sub acuzare pe funcțio-

narii acestor ministere? Înainte de toate, trebuia să-i văd.

Ribbentrop era mort [din 16 octombrie 1946]. Principalul trăgător de sfori de la Ministerul de externe, subsecretarul de stat Luther, își luase viața în ultimele zile ale Berlinului. Trăiau însă subordonații lui, ca și reprezentanții altor ministere și oficine ale partidului nazist: Erich Neumann, fostul secretar al lui Göring, Gerhard Klopfer, fostul locțiitor al lui Bormann, și secretarul de stat Friedrich Wilhelm Kritzinger, de pe lîngă Cancelaria Reichului.

Am cerut deci departamentului de urmărire să-i caute prin lagărele pentru civili. Respectivul departament știa mai bine decît mine unde sînt.

— Și vedeți dacă puteți cumva să-l găsiți pe un anume Eichmann...

După cîteva zile, rezultatele au început să apară. Cîțiva participanți la conferința de la Wannsee au ajuns în fața mea. Dar nici unul nu avea habar că se ținuse o conferință despre „soluția finală" a problemei evreiești. La un moment dat, unul dintre ei și-a amintit brusc că, parcă, fusese într-adevăr convocat la Wannsee, dar la o întrunire pe probleme militare.

— Despre problema evreiască nu s-a discutat?

— Nu, nu-mi amintesc de așa ceva.

M-am adresat atunci secretarului de stat Neumann:

— Sînteți singurul care s-a ridicat atunci și a întrebat: „De ce să-i ucidem pe evrei? Mai bine să-i punem la muncă!"

Încet-încet, Neumann și-a adus aminte că luase parte la o conferință la Wannsee.

Pe un alt participant l-am întrebat:

— Nu vă amintiți să se fi discutat acolo niște lucruri cutremurătoare?

Văzînd că șovăie, am adăugat:

— Să vă citesc ceva: „În cadrul soluției finale, evreii vor fi trimiși la muncă în răsărit. Împărțiți în mari detașamente, după separarea pe sexe, cei apți de muncă vor fi folosiți, în aceste teritorii, la construcția de drumuri, cu care ocazie, printr-o selecție naturală, o mare parte dintre ei va dispărea. Restul, fără îndoială, partea cea mai rezistentă, vor trebui tratați în mod corespunzător, întrucît ei ar constitui o elită naturală care, dacă ar fi pusă în libertate, ar reprezenta nucleul unei noi renașteri iudaice.

În cursul realizării în practică a soluției finale, Europa va fi trecută prin sită de la apus la răsărit. Din cauza crizei de locuințe și din alte necesități social-politice, teritoriul Reichului, inclusiv protectoratul Boemiei și Moraviei, vor trebui să aibă întîietate.

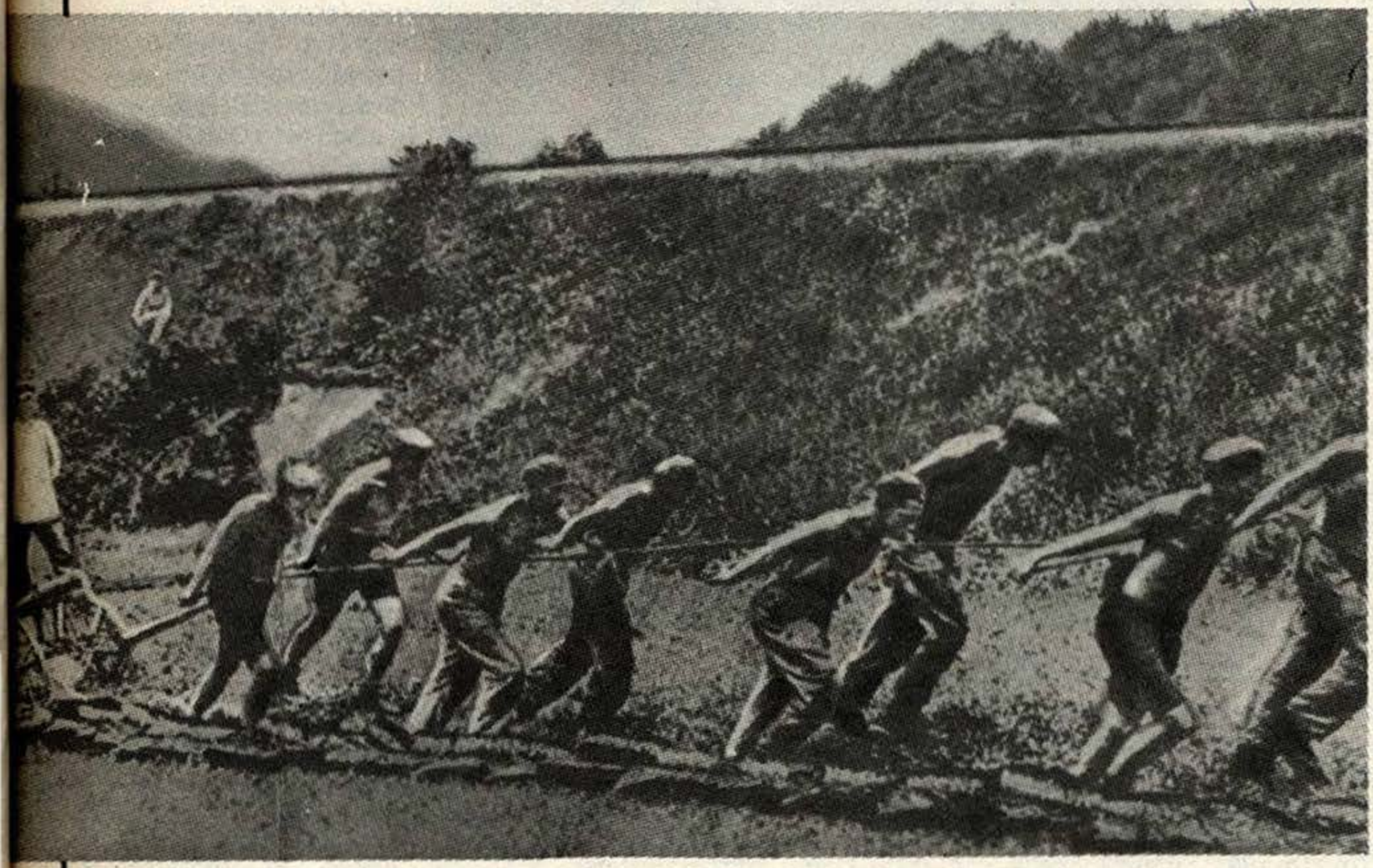

Imagine dintr-un lagăr de exterminare hitleriști

Evreii evacuați vor fi mai întîi duși, tren după tren, în așa-numite lagăre de tranzit, iar ulterior transportați mai departe în răsărit..."

Curățirea grajdurilor lui Augias

Aveam în față protocolul de la Wannsee și rezoluția lui Eichmann: „Sîntem de acord ca evreii să fie evacuați". Ca reprezentant al acuzării, voiam să știu *cine* anume de la Ministerul de externe primise asemenea cereri și cu ce prilejuri. Faptele erau clare. Fusese implicată întreaga Secție politică a ministerului, de sus și pînă jos, cu cîteva mici

excepții. Împreună cu colegii mei, am discutat cum să abordăm cazul. Trebuia să acționez cu precauție, să nu mă pripesc. Mi-a venit în ajutor o întîmplare fericită.

Mi-am amintit că un jurisconsult al Ministerului de externe, care redactase tratate încă sub Stresemann[1], se afla în închisoare, în calitate de martor. Numeroase fotografii îl arătau, în planul doi, cu cunoscuta chelie, întinzînd tocul părții germane la semnarea pactului germano-sovietic. Era un personaj care nu putea inspira decît respect unui fost tînăr jurisconsult al Ministerului de interne, cum eram eu. De aceea, mi-am zis că s-ar cuveni să-l întreb pe el, marele atotștiutor, cum stătuseră lucrurile cu politica Ministerului de externe față de evrei, politică despre care se afirma peste tot că, de fapt, nici nu existase.

Martorul se numea Gaus. S-a arătat foarte amabil.

— Am pus mîna pe toate documentele ministerului dumneavoastră, i-am spus. Aș vrea să-mi povestiți în ce măsură a fost amestecat Ministerul de externe în exterminarea evreilor.

Reacționînd ca un bătrîn profesor, Gaus mi-a ținut o mică prelegere:

— Mda, Ribbentrop s-a izbit mereu de problema ce să răspundem Serviciului de Siguranță. Acesta întreba mereu, de altfel foarte politicos, ce-o să se întîmple mai tîrziu cu respectivele țări. Au să fie anexate, devenind o parte a Germaniei? Sau incluse în teritoriile din răsărit, la o viitoare împărțire a Europei care, pe atunci, părea posibilă? Evident, într-un fel trebuia, apoi, să-i scriem lui Mussolini, pentru ca și el să se ocupe de problema evreiască, și în alt fel lui Horthy sau lui Tiso, în Slovacia. Erau considerente diplomatice care, de jos, de la referentul pentru respectiva țară, ajungeau la secretarul de stat și la „Secția germană", în frunte cu Luther sau, înaintea lui, cu Horst Wagner.

— Dar dumneavoastră ce părere aveați?

Se înțelege, răspunsul a venit prompt: „Eu n-am dat niciodată asemenea sfaturi. Eu formulam doar deciziile politice ale lui Ribbentrop, dar eram categoric contra".

— Ați fost membru al N.S.D.A.P.?

— Nu, n-am fost.

Peste două zile s-a anunțat la mine. Ne-am dus să ne plimbăm prin cartierul Pegnitz-Wiesen, în spatele clădirii Tribunalului.

L-am întrebat atunci:

— Ce s-ar putea face pentru curățirea grajdurilor lui Augias?[2] Pentru că Ministerul de externe a fost o adunătură de criminali. Despre ce vă așteaptă pe dumneavoastră, nu vă pot spune nimic. Dacă o să găsim documente care vă privesc și din care să rezulte că ați fost amestecat în problema evreiască, dați de belea; dacă nu găsim, scăpați.

— Ultimul lucru pe care-l mai pot face — mi-a răspuns Gaus — este să vă spun adevărul. Este un lucru care poate să aibă o anumită însemnătate pentru Germania.

— Așterneți totul în scris. Eu unul nu vreau să știu nimic. Scrieți o scrisoare generalului Taylor.

După aceea, i-am dat drumul lui Gaus. Nu exista nici o hîrtie cu semnătura lui și nici un martor care ar fi putut depune împotrivă-i. ■

(Va urma)

Introducere și traducere
Dumitru HÎNCU

---

[1] Gustav Stresemann (1876-1929), om politic și diplomat german, cancelar (august-noiembrie 1923) și ministru de externe (1923-1929), a semnat, din partea Germaniei, o serie de importante documente internaționale (Acordul de la Locarno, 1925, Pactul Briand-Kellogg, 1928). Laureat al Premiului Nobel pentru pace (1926).

[2] Augias, pomenit și în *Iliada* lui Homer, a fost regele Elidei care — spune legenda — avea niște grajduri ce nu mai fuseseră curățate de 30 ani. Cînd miticul erou Hercule a trecut pe acolo și a văzut murdăria din grajduri, a propus să le curețe el singur într-o zi, dacă regele Augias îi va da a zecea parte din cireada de trei mii de vite. Tîrgul a fost încheiat și atunci Hercule a abătut înspre grajduri apele rîurilor Alfeus și Peneus, care curgeau în apropiere; și astfel le-a curățat de tot gunoiul. Fapta a rămas în „istorie" și, de atunci, ori de cîte ori cineva vine cu curaj și mătură o stare de lucruri urîte sau murdare, lăsată așa de vremi îndelungate, se spune că a curățat grajdurile lui Augias.

CĂRȚI SOSITE LA REDACȚIE

Purtînd subtitlul Epoca revoluțiilor de eliberare națională și socială, de la revoluția populară din 1784 la cucerirea independenței depline, 1877-1878, *cel de-al IV-lea volum din tratatul de* Istorie militară a poporului român, *apărut recent în Editura militară, sub egida Comisiei române de istorie militară și a Centrului de studii și cercetări de istorie și teorie militară, însumează 1 108 pagini, cu aproape 500 ilustrații, schițe și hărți alb-negru și color, avînd o prezentare grafică de excepție.*

22 de autori, sub îndrumarea unei comisii de coordonare alcătuită din general-colonel Vasile Milea — *ministrul apărării naționale, academician* Ștefan Pascu, *general-locotenent dr.* Ilie Ceaușescu — *coordonator principal, profesor universitar dr.* Ștefan Ștefănescu, *conferențiar universitar dr.* Mircea Mușat, *conferențiar universitar dr.* Ion Ardeleanu, *colonel dr.* Gheorghe Tudor, *colonel* Constantin Căzănișteanu, *maior dr.* Mihail E. Ionescu *și maior dr.* Ioan Talpeș, *au efectuat o impresionantă frescă a „evoluției complexe și multilaterale a fenomenului militar românesc între anii 1784 și 1878".*

Analiza aprofundată a epocii respective, desigur prin prisma fenomenului militar, i-a condus pe autori spre concluzia generală că, marcînd „trepte ale progresului social și economic, ale modernizării societății românești, ale afirmării și maturizării luptei națiunii române pentru dreptate, unitate și independență națională, revoluțiile din 1784, 1821 și 1848, unirea Moldovei și Munteniei din 1859 și războiul pentru cucerirea independenței depline de stat a României au constituit în același timp și importante momente în dezvoltarea instituției militare românești".

Recentul volum contribuie la o exactă cunoaștere istorică a tabloului general al evoluției națiunii române pe durata unui secol, timp în care au fost puse bazele României moderne și au fost pregătite condițiile desăvîrșirii unității național-statale a românilor, în memorabilul an 1918.

1253-1255.

O CĂLĂTORIE ÎN IMPERIUL MONGOL

GUILLAUME DE RUBROUCK

La începutul secolului XIII, Europa era amenințată de o nouă invazie dinspre stepele nord-pontice. Hoardele mongole avansau spre inima continentului. Dar cum au ajuns mongolii din celălalt capăt al Asiei, tocmai din nordul Chinei, pînă lîngă Viena?

Temudjin (1196-1227) — care, din anul 1206, și-a luat titlul de Genghis han, „hanul oceanic" adică „universal" — a fost întemeietorul statului mongol. El a înglobat stăpînirii sale într-o primă fază Mongolia și teritoriile locuite de o serie de popoare turcice: karlukii, kirghizii, uigurii și tătarii. A urmat apoi China, a cărei cucerire a început în 1211, dar s-a încheiat abia în 1279, în vremea lui Kubilay. Două dintre căpeteniile lui Genghis, Djebe și Subotay, au trecut Caucazul prin pasul Derbend, năvălind în stepele din nordul Mării Negre, unde au zdrobit în bătălia de la Kalka (31 mai 1223) pe cnejii ruși, aliați cu cumanii din Kîpceak. Avansarea mongolilor a fost stopată pentru moment de moartea lui Genghis han, apreciată mai tîrziu de messire Marco Polo drept „o mare pierdere, căci fusese un om integru și înțelept".

Unul dintre fiii lui Genghis han, Ögöday, a devenit mare han (1229-1241), pe cînd ceilalți trei și-au păstrat titlurile de hani, supunîndu-se — cel puțin teoretic — autorității sale. În vremea lui Ögöday, mongolii au pornit în expediția împotriva Europei, sub conducerea lui Batu han (1227-1255), nepot de frate al marelui han. Oștile sale au ajuns, în iulie 1241, pînă la Neustadt, lîngă Viena. Dar moartea lui Ögöday și dorința lui Batu de a lua parte la adunarea (kuriltay) care urma să desemneze pe noul mare han au determinat retragerea hoardelor. Ele nu au mai revenit, dar teama de o nouă invazie s-a menținut pentru încă o jumătate de secol. Astfel se explică numărul mare de misiuni trimise, în a doua jumătate a veacului XIII, din Europa spre ținuturile mongole.

De fapt, răspunsul Europei s-a conturat destul de greu. Explicabil, dacă ținem cont că împăratul german Frederic II (1212-1250) nu a putut porni în ajutorul țărilor atacate din cauza rivalității sale cu papa Grigore IX (1227-1241), în vreme ce acesta din urmă răspîndea peste tot zvonul că Frederic II este cel care i-a chemat pe mongoli. Abia patru ani după „iarna teribilă" a invaziei (1241-1242) a reușit noul papă, Innocențiu IV (1243-1254), să trimită spre ținuturile mongole o misiune condusă de călugărul franciscan Giovanni da Pian dei Carpini. În scrisoarea pe care acesta a dus-o hanului, papa îl soma să... își ceară scuze pentru „masacrele comise".

Desigur, posibilitățile de dialog între cele două lumi erau restrînse. Totuși, cu timpul, raporturile au evoluat. Pe de o parte, amenințarea mongolă s-a estompat, pe de altă parte, mongolii au început să privească cu interes ideea unui eventual ajutor pe care europenii ar fi putut să li-l acorde contra califatului arab. În acest context politic a avut loc călătoria lui Guillaume de Rubrouck la curtea marelui han Möngkĕ (Mangu în textul lui Rubrouck), care a domnit între anii 1251-1259.

Pentru a înțelege rosturile și mai ales carac-

terul misiunii sale, sînt necesare cîteva date suplimentare.

În decembrie 1248, pe cînd regele Franței Ludovic IX (1226-1270) se găsea în Cipru, au sosit doi trimiși ai marelui han Güyük (1241-1248), care i-au adus o scrisoare. În mesaj se afirma că acesta ar fi dorit să fie cît mai util creștinătății, formulă ce i-a încîntat foarte mult pe suveranul francez, dar a stîrnit serioase dubii în rîndul istoricilor, care s-au întrebat dacă nu cumva cei doi trimiși au alcătuit chiar ei mesajul. Așa cum vom vedea și din textul lui Rubrouck, falșii ambasadori purtători ai unor scrisori contrafăcute abundau în acea vreme. Sigur este că regele Ludovic IX s-a grăbit să îl expedieze pe André de Longjumeau la curtea mongolă. Dar răspunsul primit i-a dezamăgit, căci noul han, Möngkë, nu numai că nu amintea nimic de propunerile predecesorului său, dar îi cerea monarhului francez să îi plătească tributi iată de ce Ludovic IX a hotărît să îl trimită la mongoli pe franciscanul Rubrouck — nu ca ambasador al său, pentru a nu fi pus din nou în fața unui răspuns asemănător cu cel adus de André de Longjumeau —, ci cu o misiune semioficială sau, cum i-am spune în limbajul diplomatic de azi, exploratorie. Rubrouck avea îndatorirea de a observa, de a tatona terenul, de a stabili care erau intențiile lui Möngkë. Pretextul călătoriei sale i-a constituit pretinsul zvon că Sartah — fiul lui Batu, hanul Hoardei de Aur, care era supus marelui han Möngkë — ar fi trecut la creștinism. El și-a început relatarea călătoriei odată cu plecarea din Constantinopol, la începutul lunii mai 1253, însoțit de un alt călugăr franciscan, Bartolomeu de Cremona, de fratele Gosset, de tălmaciul Homodei și de un rob. După ce a traversat Marea Neagră pînă la Soldaia, în Crimeea, a pornit spre tabăra lui Sartah, care se afla între Don și Volga, unde a ajuns la 31 iulie. Aflînd că Sartah nu avea căderea să îl permită să stea mai multă vreme și să predice în ținuturile mongolilor, Rubrouck și-a continuat drumul spre curtea lui Batu han și apoi spre Möngkë, singurul care îi putea acorda permisiunea solicitată. A rămas la curtea marelui han de la 27 decembrie 1253 pînă la 10 iulie 1254, cînd a pornit pe drumul de întoarcere. A ajuns la Antiohia — unde spera să-l mai găsească pe Ludovic IX — la 29 iunie 1255, după o călătorie care a durat doi ani, o lună și 22 zile. Și chiar dacă misiunea lui Rubrouck a avut de suferit din pricina caracterului ambiguu ce i-a fost impus, ea a constituit totuși un succes, pentru că i-a permis să se informeze temeinic despre realitățile mongole.

Dar cine a fost Guillaume de Rubrouck? Prea multe amănunte nu deținem. Știm doar că s-a născut în satul Rubrouck din Flandra franceză — de altfel, autorii germani îl transcriu numele Wilhelm van Ruysbroeck — în jurul anului 1215. Era călugăr franciscan și făcea parte din anturajul regelui Ludovic IX. Statura sa impozantă și sănătatea de fier i-au fost de mare ajutor în timpul călătoriei. Avea pasiunea descoperirilor, iar dificultățile nu îl descurajau. Perseverent, el reușea să vină de hac și celor mai încăpățînați dintre mongoli, dar atunci cînd era cazul știa să cedeze la rîndul său. Într-un cuvînt, era un ambasador înnăscut. Avea și un talent de povestitor deosebit, așa cum ne-o demonstrează relatarea sa — în fapt o lungă scrisoare-raport către Ludovic IX. Ea constituie — potrivit aprecierii lui Jean-Paul Roux, autorul prefeței la ediția îngrijită de Claude și René Kappler, apărută în anul 1985, la Paris, după care am efectuat și noi traducerea paginilor ce urmează — „un adevărat roman de aventuri" și în același timp „unul dintre cele mai exacte documente despre Asia Centrală din secolul XIII". Și tot el adaugă: „Marco Polo nu este decît un negustor, care se crede un ambasador, un trubadur dacă vreți, care scrie așa cum ar vorbi la o șezătoare, se minunează de toate și toate îl încîntă, iar în final ne lasă într-o magnifică dezordine, încît are nevoie de volume de glose... Rubrouck însă încearcă să înțeleagă, să vadă exact, să explice".

Rubrouck a adus bogate știri despre etnografia, geografia și istoria popoarelor pe care le-a întîlnit și în primul rînd a mongolilor. Exegeții textului au stabilit chiar o listă a noutăților pe care europenii le-au aflat pentru prima oară din relatarea franciscanului și din care selectăm și noi cîteva: a fost primul care a semnalat înrudirea limbilor slave, a identificat „țara Seres" cu Catay (China), a furnizat informații despre cunoștințele medicale ale chinezilor și a oferit noțiuni precise despre scrierea acestora, a restabilit adevăratul contur al țărmurilor Mării Caspice.

Să parcurgem deci cîteva pagini din acest text fundamental pentru cunoașterea realităților din imperiul mongol la jumătatea veacului XIII.

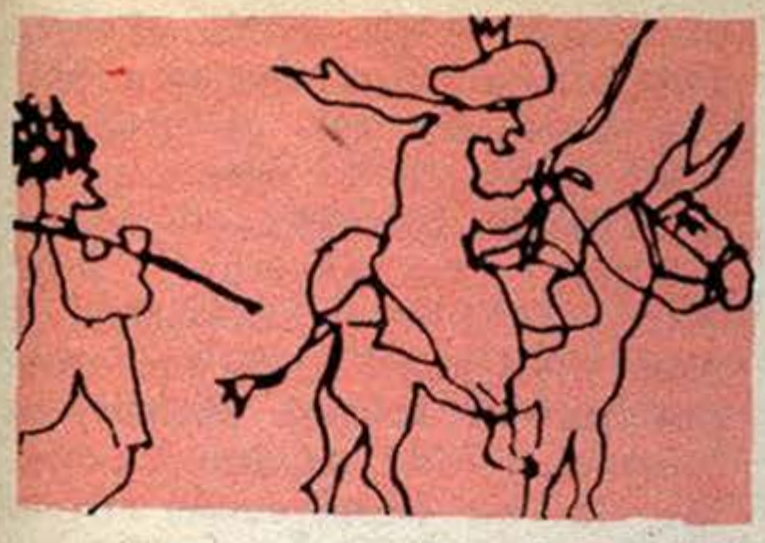

Asemenea unui mare oraş

Trei zile după ce am părăsit Soldaia, i-am întîlnit pe tătari[1]. Chiar din prima clipă, mi s-a părut că am pătruns într-o altă lume! Voi căuta să vă descriu, după priceperea mea, obiceiurile şi modul lor de viaţă.

Ei nu au un loc stabil şi nu ştiu niciodată unde se vor găsi a doua zi. Şi-au împărţit Sciţia[2], care ţine de la Dunăre pînă în Levant, şi fiecare şef de trib ştie cît de departe se întind păşunile lui, stabilite după numărul de oameni pe care îi are în ascultare. Iarna, ei coboară spre regiunile mai calde din sud, iar vara urcă spre zonele mai reci din nord.

Îşi ridică locuinţa pe un postament circular, din nuieluşe împletite. Osatura casei[3] este făcută din nuiele; ele se apropie spre vîrf, formînd un orificiu circular prin care iese un fel de coş pentru fum. Casa este acoperită cu pîslă, pe care o dau cu var sau cu humă albă amestecată cu praf de oase pentru a-i întări strălucirea.

Pîsla care înconjură deschizătura superioară este decorată cu desene frumoase, de o mare varietate. În faţa intrării atîrnă o bucată din acelaşi material, ajurată, împodobită cu figurine măiestru realizate. Ei cos, bucată peste bucată, motive colorate care reprezintă viţă-de-vie, pomi, păsări şi animale. Îşi fac case spaţioase, care ating uneori 30 picioare în lăţime. Odată, eu însumi am măsurat una: între urmele lăsate de roţile carului erau 20 picioare, iar casa respectivă, urcată pe car, îl depăşea cu cîte cinci picioare de fiecare parte. Am numărat pînă la 22 boi înjugaţi la un asemenea car. Osia lui era groasă cît un catarg de navă şi un singur om, urcat sus, în picioare, în faţa pragului casei, mîna boii.

În plus, îşi fac cufere din nuiele subţiri împletite, acoperite cu un capac bombat. În partea din spate lasă o mică deschizătură. Acoperă acest cufăr — o adevărată căsuţă — cu pîslă neagră unsă cu seu sau cu lapte de oaie, pentru a-l proteja de ploaie şi îl ornamentează, asemenea caselor lor, cu un decor prin aplicare sau cu broderii multicolore. În aceste cufere ei pun toate obiectele şi comorile lor. Le leagă cu grijă în căruţe înălţate, pe care le trag cămilele şi care sînt construite în mod special pentru a trece prin vadul rîurilor. Cuferele nu sînt coborîte niciodată din căruţe. Cînd îşi opresc casele, îndreaptă întotdeauna intrarea spre sud şi apoi plasează căruţele cu cufere de o parte şi de alta a casei, în apropiere, încît casa se găseşte între cele două rînduri de căruţe ca între două ziduri. Cei bogaţi au adesea 100 sau 200 asemenea căruţe cu cufere. Batu are 26 soţii; fiecare din ele are o casă mai mare şi în spatele ei cîteva mai mici, care sînt precum nişte camere în care locuiesc roabele. Şi fiecăreia dintre aceste case i se alătură peste 200 căruţe[4]. Atunci cînd poposesc, prima soţie îşi instalează curtea în marginea vestică a locului şi apoi se înşiră celelalte, în ordinea rangului lor, astfel încît cea din urmă se află la extremitatea estică. Distanţa dintre ele este de o zvîrlitură de piatră. Curtea unui singur tătar bogat va semăna cu un oraş mare, în care însă pot fi zăriţi puţini bărbaţi.

O singură femeie poate mîna 20 pînă la 30 care, căci drumurile sînt drepte. Căruţele trase de boi sau de cămile sînt legate una de alta; ea se aşază în prima căruţă şi porneşte. Dacă întîlneşte o porţiune de drum mai greu, căruţele sînt dezlegate şi sînt trecute una cîte una. Nimeni nu se grăbeşte şi se înaintează în pasul boilor. Cînd casele sînt instalate, cu intrarea către sud, patul stăpînului este pus spre nord. În casă, femeile se aşază întotdeauna pe partea estică, adică în stînga stăpînului, cînd acesta stă pe pat şi priveşte spre sud. Bărbaţii stau pe partea vestică, adică în dreapta sa.

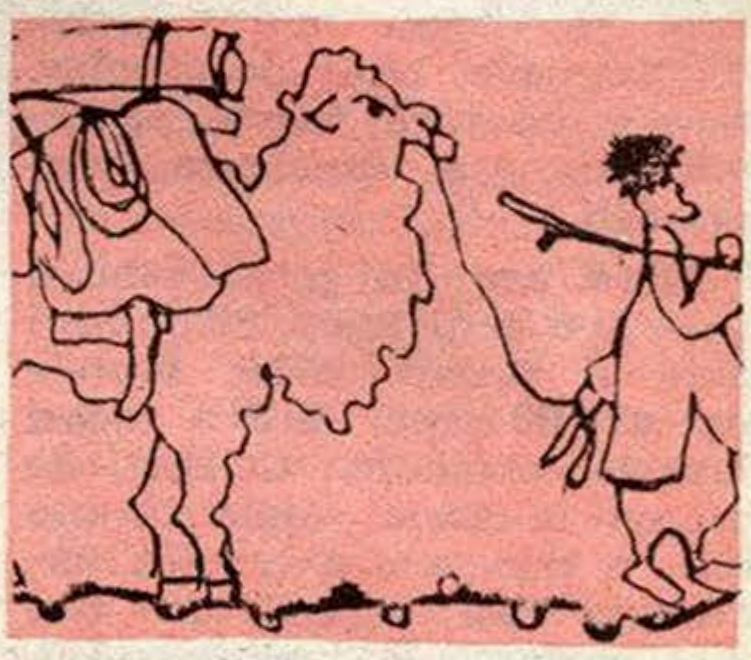

O oaie pentru 50 oameni

In timpul iernii, ei pregătesc din orez sau din mei, din grîu sau miere o băutură excelentă, limpede precum vinul. Acesta este adus din regiuni îndepărtate. În timpul verii, beau doar cumîs. Iată cum se prepară cumîsul, care este făcut din lapte de iapă: ei întind o frînghie lungă între doi ţăruşi înfipţi în pămînt şi de această frînghie leagă mînjii iepelor pe care vor să le mulgă. Atunci iepele se învîrt în jurul mînjilor şi se lasă mulse fără dificultate; dacă vreuna este prea nesupusă, un om ia mînzul, îl pune să sugă o vreme, după care

[1] Fostul trib de neam turcic — tătarii — supus de mongoli, le-a împrumutat acestora numele sub care au fost cunoscuţi apoi în Europa; ulterior, numele de tătar a desemnat toate populaţiile turco-mongole din Asia Centrală.

[2] Rubrouck desemnează astfel întreaga Asie, căci Levantul în concepţia lui corespundea nu unui orient nedeterminat, ci Oceanului Seric, adică Mării Chinei.

[3] De fapt *yurta*, cortul rotund, specific nomazilor din stepă.

In imagini: *momente din viaţa cotidiană a mongolilor (reprezentări preluate din ediţia franceză a relatării lui G. de Rubrouck).*

În p. 45: *iniţială miniată din manuscrisul relatării lui Rubrouck, păstrat la Cambridge.*

[4] La începutul secolului următor, călătorul arab Ibn Battuta (*Magazin istoric*, nr. 12/1981) număra în cortegiul celei de a treia soţii a lui Uzbek han, succesorul lui Batu han, circa 400 căruţe şi 2 000 cai. Ea pornise să facă o vizită tatălui ei, împăratul Bizanţului, şi nu-şi luase decît strictul necesar!

începe să o mulgă din nou. Cînd au obţinut o cantitate mare de lapte — acesta este tot atît de dulce ca şi laptele de vacă proaspăt — îl răstoarnă într-un burduf mare sau în alt recipient şi încep să-l bată cu un băţ destinat acestui scop, gros în partea de jos cît capul unui om şi găurit pe dedesubt. Îl bat cît pot de repede şi el începe să fiarbă ca vinul nou şi să fermenteze. Şi continuă să-l bată aşa pînă ce scot tot untul. Apoi îl gustă şi, cînd a devenit un pic înţepător, îl beau. Pişcă la limbă; în prima clipă, asemenea vinului proaspăt tescuit. Te bine-dispune, poate chiar zăpăci capetele slabe. Prepară, de asemenea, şi kara-cumîs, adică cumîs negru, în felul următor: laptele de iapă nu se prinde; de aceea, ei bat laptele pînă ce toată grăsimea se lasă la fund, precum drojdia vinului; ceea ce este limpede rămîne deasupra. „Drojdia", foarte albă, este destinată robilor şi te face să dormi mult. Lichidul limpede, băut de stăpîni, este o băutură foarte agreabilă şi are excelente proprietăţi.

Batu are, în jurul taberei sale, la o zi de mers, 30 oameni care îi trimit zilnic laptele de la 100 iepe, fără a socoti laptele obişnuit. Ceilalţi, la fel ca în Siria, unde ţăranii dau o treime din recolta lor, trebuie să aducă la trei zile o dată, la curtea stăpînului, laptele iepelor lor.

În legătură cu hrana lor trebuie să ştiţi că ei mănîncă, fără deosebire, carnea animalelor. Totuşi, în timpul verii, atîta vreme cît au cumîs, nu au nevoie de altă hrană. De aceea, dacă se întîmplă să moară un bou ori un cal, ei păstrează carnea acestuia uscată. Taie carnea în bucăţi mici pe care le agaţă în bătaia soarelui şi a vîntului, astfel încît se usucă imediat, fără sare şi fără să răspîndească cel mai slab miros. Din intestinele cailor pregătesc cîrnaţi, mai buni decît cei de porc, pe care îi mănîncă proaspeţi. Celelalte cărnuri le păstrează pentru iarnă. Din pieile de bou obţin mari burdufuri, pe care le usucă într-o manieră surprinzătoare, cu fum. Din partea anterioară a pieii de cal fac foarte frumoşi pantofi.

Din carnea unei singure oi hrănesc 50 pînă la 100 oameni. O taie mărunt într-o strachină şi o amestecă cu sare şi apă, fără a-i adăuga altfel de sos. Cu o mică furculiţă — în genul celor pe care noi le folosim pentru a mînca perele sau merele coapte în vin — sau cu vîrful unui cuţit, oferă fiecăruia o bucată sau două, în funcţie de numărul meseniilor. Înainte de a-i servi pe ceilalţi, stăpînul alege ceea ce îi place.

Din laptele de vacă ei extrag mai întîi untul, pe care îl fierb bine şi-l pun apoi în burdufuri de oaie special destinate acestui scop. Nu-şi sărează untul şi totuşi, datorită îndelungatei fierberi, el nu se strică. Astfel îl păstrează pentru iarnă. Ceea ce rămîne din lapte după obţinerea untului îl lasă să se acrească cît mai mult şi îl fierb apoi. El se prinde şi ceea ce rezultă este uscat la soare pînă devine tot atît de dur ca şi zgura fierului. Îl păstrează în saci, pentru iarnă, cînd, nemaiavînd lapte proaspăt, pun din acesta prins numit *grut* într-un burduf, toarnă deasupra apă caldă pînă se topeşte complet, iar apa devine acidă. O beau în locul laptelui, căci se feresc să bea apă simplă.

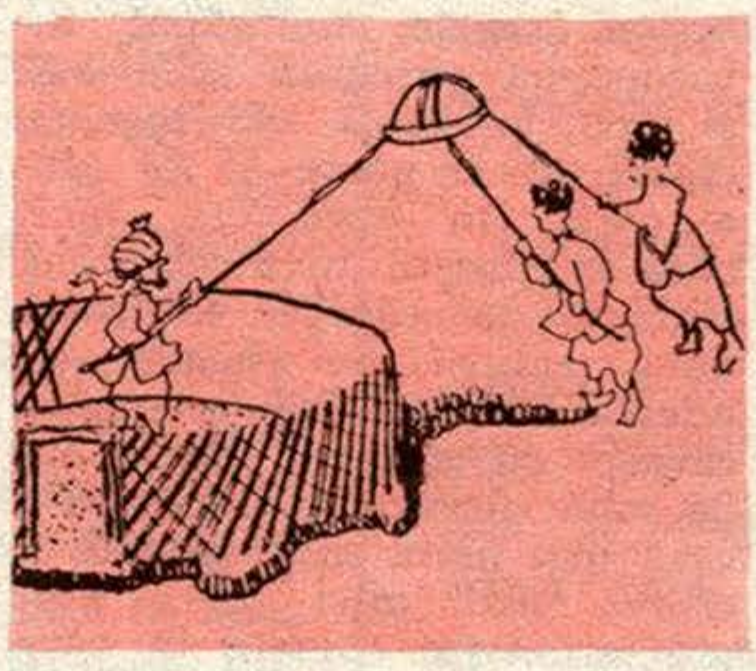

Un spectacol grozav pentru ei

Am ajuns pe malul Etiliei, [Volga], un fluviu de patru ori mai mare decît Sena şi foarte adînc. El curge dinspre nord, din Bulgaria Mare, spre sud, unde se varsă într-un lac sau un fel de mare, numită acum Marea Siroan, după numele unui sat de pe malul ei, din Persia. Isidor o numeşte Marea Caspică, dar el greşeşte cînd spune că ea este un golf la Ocean. Nicăieri ea nu se întîlneşte cu Oceanul, fiind înconjurată din toate părţile de uscat[1]. În locul unde am atins noi fluviul Etilia, tătarii au întemeiat un sat nou, populat de un amestec de ruteni şi de sarazini. În grija lor cade transportarea ambasadorilor care merg la curtea lui Batu şi a celor care revin de acolo, căci Batu şi-a stabilit reşedinţa sa pe celălalt mal, spre răsărit şi nu depăşeşte — atunci cînd urcă spre păşunile de vară — locul atins de noi. Din ianuarie pînă în august, el şi ai lui urcă spre regiunile reci, iar în august revin.

Noi am coborît din acel sat cu bărcile pe fluviu, spre curtea lui Batu. Am fost uimit cînd am zărit-o, căci casele sale păreau asemenea unei mari cetăţi. Fiecare ştia în ce parte a curţii trebuie să se aşeze. De aceea, curtea se numeşte în limba lor „orda"[2], ceea ce înseamnă mijloc, căci ea este întotdeauna plasată în mijlocul oamenilor, cu excepţia părţii sudice, unde nimeni nu se aşază, căci într-acolo se deschid porţile curţii hanului. Dar în stînga şi în dreapta se pot întinde cît doresc, în funcţie de natura terenului, cu condiţia să nu se plaseze drept în faţa sau în spatele curţii.

În prima zi am fost conduşi la un sarazin, care nu ne-a dat nimic de mîncare. A doua zi am mers la curtea lui Batu. Acesta pusese să se ridice un cort mare, căci în casa lui nu încăpeau atîţia bărbaţi şi femei cîţi veniseră. Călăuza noastră ne-a avertizat să nu spunem nimic pînă ce Batu nu ne dă cuvîntul şi atunci să vorbim

[1] Pînă la Rubrouck, primul călător occidental care restabileşte adevăratul contur al Mării Caspice, s-a crezut, pe baza informaţiilor furnizate de Pliniu şi Isidor şi neglijîndu-se *Cosmografia* lui Ptolemeu, că ea era doar un golf adînc al „Oceanului Arctic".

[2] Călătorul confundă cuvîntul mongol *ordo (ordu)*, care înseamnă *palat, tabără regală*, cu cel turc *orta* adică *mijloc*. Aceasta ar fi o dovadă — potrivit lui Pelliot, unul dintre cei mai avizaţi exegeţi ai călugărului — că „în jurul său se vorbea turceşte".

foarte scurt. Ne-a condus în faţa cortului. Stăteam acolo, în ţinuta noastră, în picioarele goale, descoperiţi, oferind un spectacol grozav pentru ei.

Am fost apoi introduşi pînă în mijlocul cortului; nu ne-au cerut să îngenunchem, potrivit obiceiului pentru ambasadori. Am rămas deci în picioare în faţa lui o vreme. Toţi păstrau o linişte profundă. El era aşezat pe un tron lung şi mare cît un pat, aurit în întregime, la care se ajungea urcînd trei trepte; una dintre soţiile lui stătea lîngă el. Bărbaţii erau împrăştiaţi în dreapta lui, iar femeile în stînga. Partea femeilor nu era ocupată în întregime, căci erau prezente doar femeile lui Batu. La intrarea în cort se afla o bancă pe care era cumîs şi mari cupe de aur şi argint, bătute cu pietre preţioase.

Hanul ne-a privit cu atenţie, ceea ce am făcut şi noi; mi s-a părut că este de aceeaşi statură cu mesir Joan de Beaumont[1]. În sfîrşit, mi-a poruncit să vorbesc. Călăuza ne-a cerut să îngenunchem. Am îndoit un genunchi, cum se obişnuieşte dinaintea unui om, dar el mi-a făcut semn să-i îndoi pe amîndoi, ceea ce am şi făcut, nevrînd să mă cert asupra acestui punct[2]. Atunci mi-a poruncit să vorbesc. Şi eu mi-am început cuvîntarea cu o rugăciune. Dar auzindu-mi cuvintele, el a surîs, iar ceilalţi mongoli (moal) au început să bată din palme şi să rîdă de noi. Tălmaciul meu era mut de uimire. A trebuit să-l încurajez ca să-şi revină. Odată restabilită liniştea, am spus: „Am fost la fiul vostru [Sartah] pentru că am auzit spunîndu-se că ar fi creştin şi i-am adus scrisori din partea regelui Franţei. El m-a trimis la dumneavoastră. Asta este cauza pentru care mă aflu aici".

Mi-a făcut semn să mă ridic, m-a întrebat care este numele vostru [al regelui Franţei] şi al meu, cel al tovarăşului meu şi al tălmaciului şi a pus să fie scrise. A întrebat, de asemenea, împotriva cui vă aflaţi în război, căci a aflat că aţi ieşit din ţară în fruntea unei armate. M-a întrebat şi dacă i-aţi trimis deja ambasadori. „Niciodată" — i-am răspuns. Ne-a permis să stăm jos şi a poruncit să ni se dea să bem lapte. Ei consideră că nu este onoare mai mare decît să bei cumîs cu cineva sub propriul acoperiş. În vreme ce stăteam cu ochii plecaţi, mi-a cerut să ridic capul, fie că vroia să mă mai privească, fie că se temea să nu îl deochi. Ei consideră drept un semn rău faptul că cineva, aşezat în faţa lor, ţine capul plecat ca şi cum ar fi trist, mai ales dacă îşi sprijină obrazul sau bărbia în palmă.

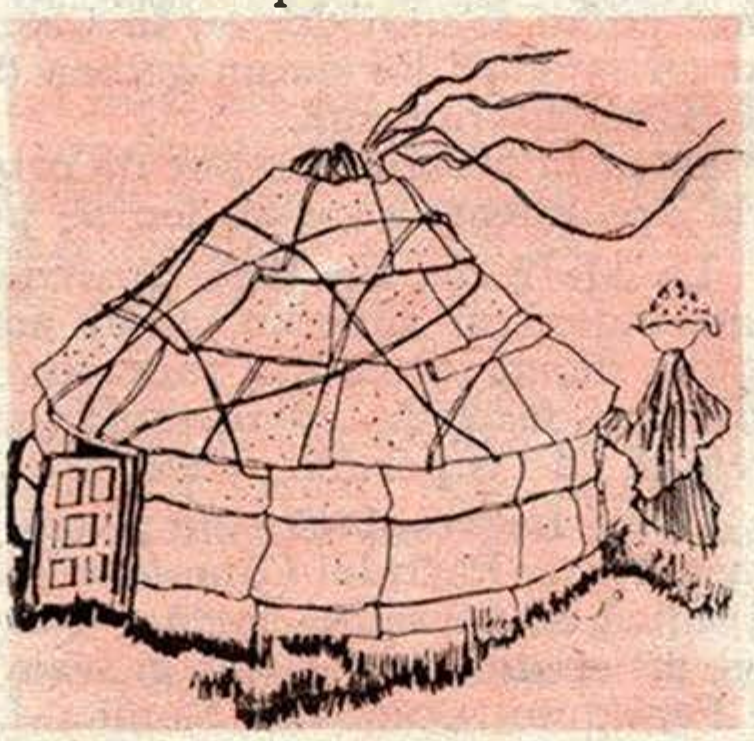

Crăpau pietrele de frig

Scurt timp după ce am ieşit, călăuza a venit să ne caute; conducîndu-ne spre locul nostru, el mi-a spus: „Regele, stăpînul vostru, cere ca voi să rămîneţi în ţară, ceea ce Batu nu poate permite fără consimţămîntul lui Mangu han. Tovarăşul tău şi celălalt om care este cu tine se vor întoarce la curtea lui Sartah, unde vor aştepta pînă ce veţi reveni de la Mangu". Atunci tălmaciul Homodei a început să se lamenteze, considerîndu-se pierdut, iar tovarăşul meu cerea să i se taie capul înainte de a se separa de mine. Eu însumi am spus că nu pot merge acolo fără el şi că vom avea nevoie de doi slujitori, căci dacă se va întîmpla ca vreunul din noi să se îmbolnăvească, să nu rămînă singur pe drum. Călăuza s-a reîntors la curte şi i-a transmis spusele noastre lui Batu. El a decis astfel: „Cei doi preoţi să meargă mai departe, împreună cu tălmaciul, iar însoţitorul lor să se întoarcă la Sartah".

Am fost conduşi la altă gazdă, care trebuia să ne asigure adăpost, hrană şi cai. Dar pentru că nu aveam ce să-i dăruim, s-a purtat tare urît. L-am însoţit timp de cinci săptămîni pe Batu, care cobora cu căruţele de-a lungul fluviului Etilia. Uneori, tovarăşul meu suferea într-atît de foame, încît îmi spunea, aproape plîngînd: „Am senzaţia că nu o să mai apuc vreodată să mănînc". Un iarmaroc urma întotdeauna curtea lui Batu, dar se afla departe de noi şi nu puteam să ajungem pînă acolo, mai ales că ar fi trebuit să mergem pe jos din lipsă de cai.

În sfîrşit [la 15 septembrie 1253] veni la noi un mongol foarte bogat, al cărui tată stăpînea peste 1 000 oameni, rang important la ei. El ne-a spus: „Eu trebuie să vă conduc la Mangu han. Călătoria durează patru luni şi frigul este atît de puternic acolo, încît crapă pietrele şi arborii se îndoaie. Gîndiţi-vă dacă sînteţi în stare să rezistaţi". I-am răspuns: „Sper că vom suporta şi noi ceea ce pot îndura şi alţi oameni". El a mai adăugat: „Dacă nu rezistaţi, vă voi lăsa pe drum". La care i-am răspuns: „Asta n-ar fi corect, căci noi nu pornim din proprie iniţiativă, ci trimişi de stăpînul vostru; dacă sîntem încredinţaţi în grija voastră, nu ne puteţi părăsi". Atunci el a spus: „Totul o să meargă bine". A cerut să-i arătăm hainele noastre şi ce i s-a părut de prisos a lăsat în seama gazdei. Ne-au adus fiecăruia cîte o şubă şi nădragi din blană de oaie, cizme — de fapt, nişte jambiere şi carîmbi, după obiceiul lor — din pîslă şi capişoane.

Şi a doua zi ne-am început călătoria. ■

(Va urma)

Prezentare şi traducere:

Dorin MATEI

---

[1] Şambelan al regelui Ludovic IX.

[2] Şi pe bună dreptate, căci Rubrouck aflase probabil de păţania lui Nicolas Ascelin, cel ce condusese în 1245 o misiune trimisă de papă la mongoli. Acesta refuzase să îndoaie ambii genunchi în faţa hanului, care, furios, l-a ameninţat că va fi spintecat şi împăiat. Pînă la urmă, spiritele s-au calmat; dar solii au mai fost reţinuţi încă multă vreme de mongoli.

MARTIE 1938

MICROARHIVA MAGAZIN ISTORIC

ÎN BUCUREȘTI, ACUM 50 ANI

Cronică măruntă

● Simbătă 19 martie, are loc, la Muzeul Național de Antichități din București, adunarea generală anuală a asociației academice „Vasile Pârvan" a foștilor membri ai Școlii Române din Roma. Cu această ocazie, Timpul din 27 martie publica articolul lui Radu R. Rosetti Accademia di Romania, care rememorează istericul acestei și în care se subliniază între altele: „Întîmplarea a făcut să citesc scrisoarea trimisă de Duiliu Zamfirescu lui Titu Maioreacu purtînd data 8 aprilie 1889: «Mă gîndesc de mult la un lucru de care n-am îndrăznit să vă vorbesc. Nu știu dacă la Facultatea noastră de litere există vreo bursă specială pentru istorie. În toate cazurile eu nu cunosc să fi venit vre-un laureat de-al nostru la Roma, spre a studia epigrafia veacului al II-lea, atît de bogată și de importantă pentru noi»".

Visul lui Duiliu Zamfirescu a devenit realitate: „Accademia di Romania, cum i se zice așezămîntului cultural — scrie în continuare R.R. Rosetti — e tot o creație a d-lui Iorga. În 1920, cînd d-sa a prezentat Parlamentului Legea pentru întemeierea Școlii Române din Fontenay aux Roses, a făcut să fie votată și Legea pentru înființarea școlii române din Roma, a cărei conducere a fost încredințată lui Pârvan.

Dacă am avut nenorocul ca Pârvan să ne părăsească prea devreme, am avut cel puțin mîngîierea că a fost înlocuit cu Panaitescu, sub a cărui inimoasă priceperе școala s-a înfiripat într-un mod neașteptat. Acum este instalată într-un palat propriu, pe Valle Giulia, de la poalele Pincinului, în imediata vecinătate a celorlalte institute similare înființ-

Timpul n-a dezmințit calendarul care pe fila de ieri anunță începutul primăverii, notează *Universul* din 13 martie. Pe stradă, în grădini, la șosea, bucureștenii ies la aer, la soare, bucurîndu-se că iarna și-a aruncat, în sfîrșit, cele nouă cojoace. Au înmugurit pomii și unii din ei, în Cișmigiu și pe aleele șoselei Kiseleff, par cu mugurii lor de un galben deschis niște imenși arbori de mimoză mediteraneană.

Bucuria acestui început de primăvară este umbrită însă de gravele evenimente care au loc pe plan internațional.

La 11-12 martie 1938, Austria încetează să mai existe ca stat independent și suveran, fiind anexată celui de-al III-lea Reich. Opinia democratică din țara noastră condamnă cu indignare noua agresiune fascistă, manifestîndu-și deschis simpatia față de cauza dreaptă a poporului austriac.

Ca de fiecare dată cînd pacea și independența popoarelor sînt amenințate, Partidul Comunist Român — deși aflat în ilegalitate — își ridică cu deosebită forță glasul, înfierînd actul brutal al Germaniei hitleriste, dezvăluind gravele sale implicații. Organul teoretic al Partidului Comunist Român *Lupta de clasă*, nr. 1, din martie, scrie: „Fascismul german a întins laba sa asupra Austriei. Hitler a declarat și va declara că vrea pacea etc., dar muncitorii austrieci, poporul austriac, ca și popoarele din toate țările, care sînt în contra fascismului și în contra războiului, văd clar cum această primă lovitură a lui Hitler, devenită posibilă mulțumită pasivității guvernelor francez și englez, amenință nu numai independența Austriei, dar și pe cea a Cehoslovaciei, Iugoslaviei, Ungariei, României, Poloniei, statelor baltice și este la un pas spre dezlănțuirea războiului pentru reîmpărțirea lumii"[1].

Referindu-se la același eveniment, organul central de presă al P.C.R., *Scînteia*, tipărită în condiții de ilegalitate, scrie o lună mai tîrziu: „Ocuparea Austriei marchează cea mai însemnată etapă pentru dezlănțuirea războiului. Ocuparea Austriei dă lui Hitler cheia pentru sugrumarea Cehoslovaciei și pentru subjugarea economică și politică a tuturor țărilor din Bazinul Dunărean și din Balcani". Dînd glas indignării opiniei publice, numeroase ziare, oameni politici, intelectuali condamnă agresiunea hitleristă[2]. Drama austriacă are un vădit caracter internațional, Europa trecînd „prin cea-mai grea criză din cîte a cunoscut de la război încoace", relatează, de exemplu, într-un editorial apărut în *Timpul* din 13 martie, Grigore Gafencu. „Tratatele care au pus capăt marelui război

[1] Pentru a ușura lectura, nu am mai marcat cu puncte de suspensie întreruperile de text la extrasele preluate din ziare și celelalte surse. Precizăm, de asemenea, că în redarea acestor extrase am păstrat, cu unele excepții, cerute de normele ortografice actuale, scrierea din original.

[2] *Magazin istoric*, nr. 5,6/1979, 4,5/1980, 1,3/1981, 2,5/1986.

Reprezentantul României, N. Petrescu-Comnen (x), la sesiunea anuală a Consiliului Permanent al Înţelegerii Balcanice

Nicolae Iorga îndreptîndu-se spre Universitate

au suferit pînă azi nenumărate nesocotiri în ceea ce priveşte clauzele lor financiare, politice şi militare. Niciodată însă pînă azi nu a fost încălcat, printr-un act de forţă şi de violenţă, noul statut teritorial european care asigură nu numai siguranţa şi neatîrnarea statelor, dar şi echilibrul de forţe, adică pacea continentului nostru".

În ziua de 12 martie, la Palatul regal are loc o consfătuire restrînsă în legătură cu consecinţele care decurg din Anschluss, la care participă Carol II, Armand Călinescu şi Gh. Tătărăscu. Iată ce notează Armand Călinescu în însemnările sale zilnice din această zi: „Evenimentele din Austria nu sînt întîmplătoare. Ele sînt o etapă în planul de expansiune germană care cuprinde: stat naţional integral şi cucerirea de debuşeuri şi materii prime în răsărit. Dunărea [este un] bulevard comercial şi strategic între est şi vest. Toate statele care au fost aşezate aici au suferit mari presiuni — Austria, apoi Cehoslovacia, ar urma România, care are baza aeriană prin petrol".

În situaţia existentă capătă o semnificaţie politică decizia Ministerului de interne de la Bucureşti care — anunţă *Timpul* din 6 martie — trimite organelor în subordine o circulară prin care interzice „arborarea drapelului cu svastica".

Presa bucureşteană din această lună martie 1938 continuă să se ocupe de sesiunea anuală a Consiliului Permanent al Înţelegerii Balcanice, desfăşurată la Ankara la sfîrşitul lunii precedente. Cele patru state participante hotărăsc continuarea eforturilor în vederea atragerii Bulgariei la politica de bună vecinătate şi de securitate regională promovată de Înţelegerea Balcanică.

Ziarele publică, între altele, telegrama pe care, după Conferinţa de la Ankara, N. Petrescu-Comnen, ministrul afacerilor străine, a trimis-o ministrului de externe al Turciei, Tevfik Rüstü Aras, şi în care se relevă: „Rezultatele fecunde ale lucrărilor noastre constituie o dovadă în plus a forţei şi a dinamismului Înţelegerii Balcanice şi a solidarităţii legăturilor care uneşte din ce în ce mai intim ţările noastre". La rîndul său, Rüstü Aras, ca răspuns la „cuvintele atît de amicale ale Excelenţei voastre", transmite: „Sînt fericit să constat o dată mai mult forţa şi dinamismul Înţelegerii Balcanice, cum şi solidaritatea care uneşte din ce în ce mai intim ţările noastre."

Reîntors în ţară de la Ankara, N. Petrescu-Comnen face presei române următoarele declaraţii asupra lucrărilor Consiliului Permanent al Înţelegerii Balcanice: „Nu a fost regiune din Europa în care pacea să fi fost mai primejduită în cursul veacului al XIX-lea ca Balcanii. Acele timpuri au intrat azi în domeniul istoriei mai îndepărtate, căci, în zilele noastre, politica statelor balcanice ar pu-

• Cronică măruntă

ţate de Franţa, Anglia şi Germania — mai frumoasă, mai impozantă şi mai modernă decît toate! Trimişi ai diferitelor ţări ne vizitează şcoala — organizată mai sistematic decît toate — şi chiar în momentul acesta iau note la faţa locului profesori din Tokio, Suedia şi Egipt".

● Asociaţia editorilor de ziare din Statele Unite a publicat obişnuitul raport anual asupra presei americane. Din acest raport reiese că, „în cursul anului 1937, 221 de ziare şi-au încetat apariţia.

● Paraschiv Dumitru, fiu de ţăran, a lucrat stema României numai din boabe de cereale. Lucrarea a durat 5 luni.

● În cursul acestei primăveri, s-a organizat în Egipt, la Cairo şi Alexandria, o expoziţie de broderii naţionale româneşti. Expoziţia s-a bucurat de un real succes, atrăgînd un numeros public.

● La Londra. este vîndut un timbru românesc „un cap de bour", cu 400 lire sterline (aproximativ 400 000 lei).

● Prin jurnalul Consiliului de Miniştri nr. 366, guvernul român a încuviinţat participarea României la Expoziţia Universală, care va avea loc la New York, în primăvara anului 1939. Concomitent cu prezentarea principalelor aspecte ale civilizaţiei contemporane, expoziţia va pune în lumină drumurile de mîine ale acestei civilizaţii. Comisar general al organizării participării româneşti este numit profesorul Dimitrie Gusti.

MARTIE 1938

Trupe hitleriste pregătindu-se să invadeze Austria

Cronică mărunță

● Universul prelua după ziarul Cumhuriyet următoarea știre: „În Turcia trăiesc 30 bătrîni care au trecut vîrsta de 150 ani. Cei mai mulți dintre aceștia trăiesc în estul Asiei Mici. Ei sînt țărani care s-au hrănit aproape numai cu laurt și cu ceai de mușețel, fără să bea vreodată alcool. Cel mai în vîrstă dintre ei are 157 ani și a participat la războiul greco-turc de acum 110 ani și la războiul din Crimeea".

● În ședința din 6 martie a Academiei de agricultură din Praga, prof. Ionescu-Sișești, ministrul agriculturii, a fost ales membru de onoare al acestei Academii.

● Invitată de Alianța franceză și de Cercul relațiilor intelectuale și al amicilor franco-români, scriitoarea Elena Văcărescu, membră a delegației române la Societatea Națiunilor, a ținut o conferință în marele amfiteatru al Universității din Lyon despre Marca poetă, contesa de Noailles.

● Gr. Filipescu anunță în ziarul Epoca din 13 martie încetarea activității politice a partidului conservator: „Dacă s-au înșelat greșeli în trecut, clipele sînt prea serioase ca să se comită altele. Crescuți în doctrina conservatoare, noi n-am considerat partidele ca scopuri în sine, ci ca mijloace vremelnice de realizare a scopurilor naționale permanente".

● Scriitorul polonez Jan Rembielinski, în urma unei călătorii efectuate în România, publică în presa polonă o suită de articole cu impresii despre țara noastră. Jan Rembielinski scrie printre altele că „farmecul și frumusețile ei fac ca România să albă o mare

tea să servească cu folos de exemplu prin cordialitatea relațiilor dintre acele state, prin gîndul comun ce inspiră pe conducătorii lor de a asigura progresul intelectual și economic al populațiilor din Balcani, prin consolidarea păcii și a bunei înțelegeri.

Am ajuns fără nici o dificultate la hotărîri unanime care sintetizează interesele comune ale celor patru state, ținînd seamă, în același timp, și de interesele speciale ale fiecărui stat, izvorîte din situația sa particulară din punct de vedere politic și geografic".

Referindu-se, între altele, la „Chestiunea Societății Națiunilor", diplomatul român menționează că „Înțelegerea Balcanică a ținut să reînnoiască declarația sa de lealitate față de Societatea Națiunilor. Statele Înțelegerii Balcanice nu concep acțiunea Societății Națiunilor decît în cadrul respectării independenței lor politice și a egalității lor depline față de celelalte state.

Ele au declarat, de asemenea, că, hotărîte a nu se amesteca în afacerile interne ale altor state, nu vor tolera nici o imixtiune în treburile lor interne".

La 12 martie 1938 se împlinesc 100 ani de la apariția *Gazetei Transilvaniei*, cel mai vechi periodic românesc din Transilvania, editat la Brașov, publicație cu mari merite în lupta românilor pentru libertate și unitate. Consemnînd evenimentul, ziarul *Timpul* din 27 martie reproduce două documente ce evocă momente emoționante din activitatea publicației transilvănene pusă în slujba marilor idealuri ale poporului nostru: o scrisoare pe care Mihail Kogălniceanu o adresa directorului *Gazetei Transilvaniei* cu ocazia jubileului de 50 ani al acesteia și în care se spunea: „Doresc ca *Gazeta* să ajungă la jubileul său de 100 ani! Facă Dumnezeu și energia voastră ca acel jubileu să se serbeze în mijlocul unei națiuni fericite, adică ajunse la culmea împlinirii dreptelor sale aspirațiuni". Și o altă scrisoare adresată aceluiași director de Comitetul societății „Carpați", din București, cu prilejul unui alt moment jubiliar, împlinirea a 70 ani de la apariția publicației și care se încheia cu urarea: „Fie ca pînă la centenarul *Gazetei Transilvaniei* să se fi îndeplinit *visul de aur* al celor care au înființat-o acum 70 de ani!"

Urările, comentează *Timpul*, s-au împlinit. *Visul de aur* s-a realizat la 1 Decembrie 1918, cînd Transilvania s-a unit pe veci cu patria mamă, România.

O cuprinzătoare evocare a activității gazetei editată la Brașov, ca și a altor publicații românești, citim în numărul din martie-aprilie 1938 al revistei de cultură *Gînd românesc*, tipărită de ASTRA. Revista informează despre expoziția periodicelor românești din Transilvania apărute pînă la Unire, expoziție organizată de Biblioteca Universității din Cluj.

Fanfară militară pe străzile Capitalei

Premieră în presa românească: instalarea în redacția ziarului Timpul a unui aparat de belinografie

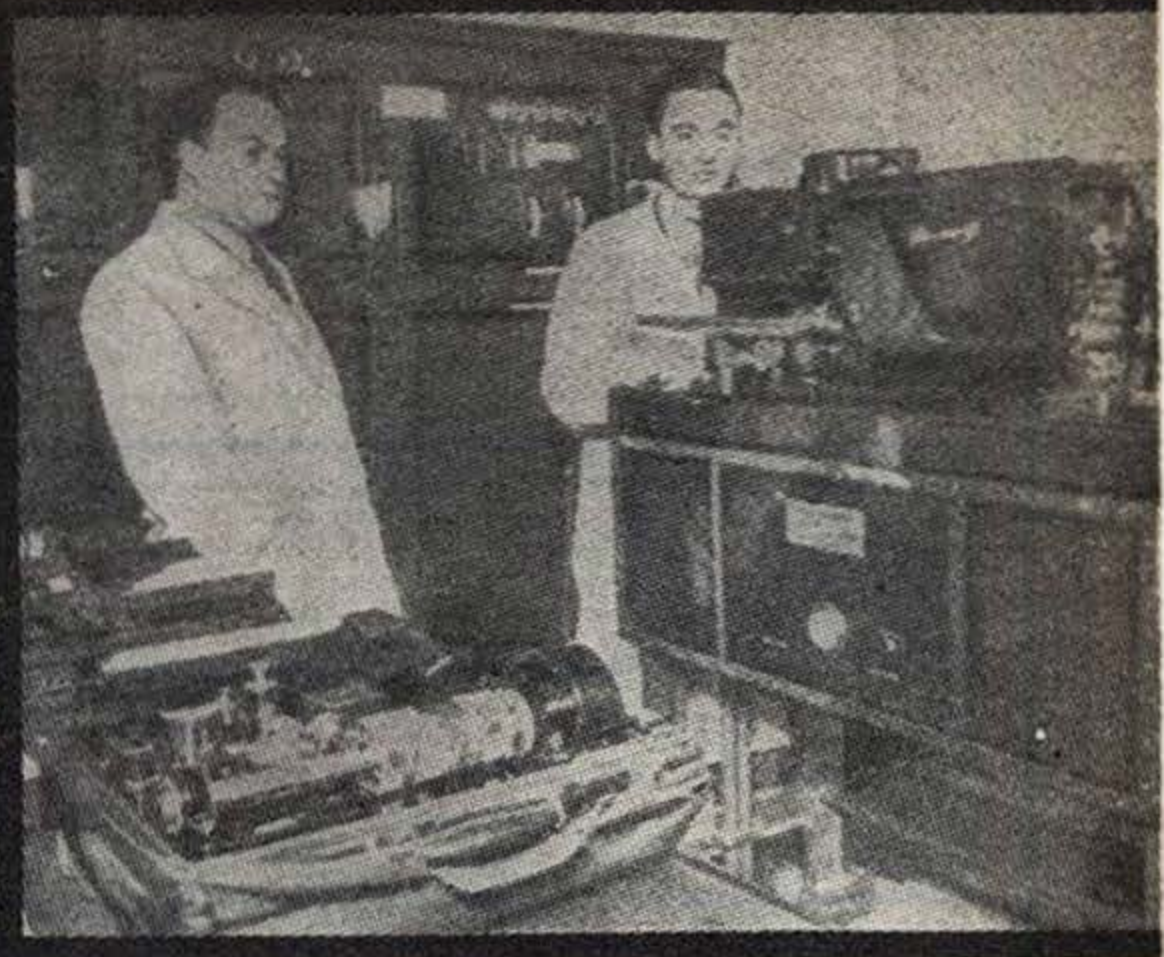

La expoziția amintită, după cum citim, în continuare, în revista amintită au fost expuse exemplare „ce ne fac să tresărim la gîndul trecutului", în filele acestui periodic fiind „încrestate cele mai importante momente din istoria Ardealului: numărul din 3/15 mai al *Gazetei* cu Adunarea de la Blaj, cel din 15 mai 1894 cu procesul memorandului, cu sentința celor aproape 28 ani de temniță, apoi cel din 24 august 1916 cu frontispiciul tricolor anunțînd «orașul Brașov sub stăpînire românească»".

Activitatea *Gazetei Tran ilvaniei* a fost cunoscută și apreciată și peste hotare. Într-un articol apărut în revista *Fundațiilor Regale* din 3 martie 1938, sub semnătura dr. Tr. Ionescu-Nișcov, despre „relațiunile româno-cehoslovace", se menționează, între altele, că, la 18 decembrie 1846, Karel Havliček-Borovský (1821-1856), unul dintre luptătorii cehi pentru cucerirea drepturilor națiunii sale de la începuturile veacului XIX, propunea redacției *Gazeta Tran ilvaniei* și *Foaiei pentru minte*... un schimb cu ziarele sale din Praga, *Pražské Noviny* și *Česká Weda*. „Foile mele se ocupă în mod principal cu interesele naționale și lingvistice ale națiunii boeme, precum ale d-voastră cu cele ale nației române — scria Havliček-Borovský. Schimbul acesta va fi un prim pas de apropiere între noi".

Citim în *Timpul* din 30 martie următorul comunicat: „D. ministru de stat prof. Nicolae Iorga, primind din partea d-lui Corneliu Zelea Codreanu, printr-un agent, o scrisoare în termeni ofensatori, a restituit-o cu următoarea mențiune: «Se trimite înapoi cu cea mai îndreptățită indignare, aceste cuvinte nesocotite din partea cuiva care amintindu-și cît sînge s-a vărsat de el și de pe urma faptelor sale ar trebui să se coboare în conștiința sa pentru a se pocăi, evitînd țării primejdiile ce adună asupra ei». Totodată, d. prof. Iorga a sesizat parchetul militar spre a se deschide acțiune publică pentru ultragiu față de un ministru în exercițiul legal al funcției sale". La 16 aprilie, Codreanu este arestat. La proces, condamnînd vehement acțiunile antinaționale ale legionarilor, pe care le califica drept „crimă de înaltă trădare", Nicolae Iorga, în depoziția sa, precizează: „Nu-mi pot reține indignarea față de o acțiune-criminală pe care a o îngădui înseamnă a lăsa însăși existența statului român... la discreția unei cete de agitatori, ale căror sentimente față de țară sînt la același nivel scăzut ca și inteligența lor". Prin sentința pronunțată la 19 aprilie C.Z. Codreanu este condamnat la 6 luni închisoare. ■

Rubrică de: Ioana URSU, Ioan LĂCUSTĂ

Selecția fotografiilor: Radu Ion POPESCU

Cronică măruntă

putere de atracție și să trezească o deosebită simpatie. Populația românească, atît de veche pe aceste plaiuri, utilizează pînă azi în ceramică și în alte manifestări artistice motive ce se găsesc în săpăturile arheologice. Îmbrăcămintea săteanului, broderiile sale, muzica sa, totul dovedește o cultură atît de armonioasă și plină de eleganță și distincție, încît cu greu ar putea fi ea depășită de celelalte popoare din Europa".

● **Timpul din 18 martie scrie despre „o surpriză extraordinară menită să ridice presa românească, în general, la nivelul presei apusene: instalarea în redacția noastră a unui aparat de belinografie (transmiterea instantanee a fotografiilor la mare distanță prin telefon) — unicul în România și în țările Europei Orientale".**

● **Un grup de scriitori francezi, de toate nuanțele politice, lansează un manifest în favoarea unului național „față de amenințarea care apasă asupra țării noastre și asupra culturii franceze". Primii semnatari sînt: François Mauriac, membru al Academiei franceze, Louis Aragon, André Malraux, Lucien Descaves, de la Academia Goncourt, Jules Romains.**

● **Arhiva lui Maksim Gorki, care se află instalată într-o clădire specială la Moscova, conține 62 000 de manuscrise, scrisori și alte documente privitoare la viața, opera și relațiile marelui scriitor. Manuscrisele lui Gorki nu sînt expuse nicăieri, ci sînt păstrate într-o sală specială, construită din oțel — un fel de casetă pentru cele mai mari valori.**

1939-1945.

CORESPONDENȚĂ SECRETĂ

CASA ALBĂ — DOWNING STREET 10

Dr. EUGEN PREDA

O cohortă de generali și diplomați britanici și americani așteptau, de mai bine de o oră, în torida vineri de 11 august 1944 pe aeroportul Pomigliano, din apropiere de Napoli[1]. În sfîrșit, la ora 17.15, din avionul care aterizase, a descins Winston Churchill, cu nelipsitul lui trabuc. Ministrul rezident pentru Mediterana centrală, Harold Macmillan, care era și membru al cabinetului britanic, l-a condus pe Churchill la Vila Rialta, unde a și rămas la dineu și și-a notat în aceeași noapte în jurnalul său: „P[rimul] M[inistru] arată foarte obosit".

La bordul distrugătorului „USS Cummings", în drum între Alaska și baza de la Bremerton, președintele Roosevelt fusese avertizat încă la 5 august de Churchill că va pleca pe teatrul de operații din Mediterana, iar într-un mesaj separat, din aceeași zi, premierul îi scrisese: *„Dragul meu Franklin. Îți mulțumesc foarte mult pentru copia înrămată a Declarației Națiunilor Unite din 1 ianuarie 1942"*. Declarația purta semnăturile lui F.D. Roosevelt, W. Churchill, a ambasadorului U.R.S.S., M. Litvinov, a ministrului de externe al Chinei, T.V. Soong, care o iscăliseră în cabinetul de lucru al președintelui, la ora 22.00, în 1 ianuarie 1942. Semnăturile reprezentanților celorlalte 22 țări, care figurează sub Declarație, fuseseră puse la 2 ianuarie. la o ceremonie de la Departamentul de Stat. *„Sînt foarte bucuros* — continua premierul — *să am în posesia mea acest document istoric"*[2].

Luni, 14 august, Churchill a plecat în Corsica. A doua zi, a urmărit pe distrugătorul „HMS Kimberley" primele operații de debarcare ale „Dragonului" între Cannes și Nyères, dar, cu toate insistențele sale, comandantul navei a refuzat să se apropie de țărm la mai puțin de trei mile și jumătate. Macmillan, prezent la reîntoarcerea premierului la Napoli, în 16 august, a notat: „Nu i-a prea plăcut călătoria. Necazul este că n-a văzut suficiente împușcături și lupte". Ecoul acestei stări de spirit s-a făcut chiar Churchill, care, în aceeași zi, i-a comunicat lui Roosevelt: *„Tocmai m-am întors de la observarea asaltului la o distanță considerabilă. Totul pare să funcționeze aici cu precizia mecanismului de ceasornic. Au fost puține pierderi și, pînă acum, nici una în rîndul masei de vapoare desfășurate. Toate aranjamentele pentru «Octagon[3]» se efectuează pentru data pe care ați menționat-o"*.

Grijile colonelului Kent

Mesajele trimise de W. Churchill de la reședința sa de la Marrakech, în Maroc, fuseseră semnate *colonel Warden*. Acum, din Italia, premierul, care se ocupa personal de atribuirea denumirilor codificate pînă și pentru cele mai minore acțiuni, folosea iscălitura *colonel Kent*. Venind la cartierul general al teatrului de operații din Mediterana, instalat oficial de la 21 iulie 1944 în palatul regal de vară de la Caserta, în apropiere de Napoli, Churchill, sub pretextul

---

[1] Corespondența secretă completă dintre Roosevelt și Churchill, apărută la New York în trei volume (1984).

[2] Chiar în toiul controverselor politice, care cîștigă teren, gesturile prietenești, menite să păstreze relațiile personale pe linia de plutire, nu lipsesc. La 1 mai, Churchill scrisese: *„Dragul meu Franklin. Cu afecțiune mi-ai trimis recent un portret al tău, care îmi place foarte mult și l-am pus în dormitor. Cu promptitudine îți trimit un portret al meu"*. La 20 mai, Roosevelt răspunde: *„Acest portret al tău îmi place în mod deosebit. Atît de mult încît se află pe peretele dormitorului meu. Sînt extrem de bucuros să-l am"*.

[3] Denumirea codificată a întîlnirii Roosevelt-Churchill, preconizată pentru luna septembrie 1944.

dorinței de a fi martor ocular al declanșării „Dragonului", era preocupat, de fapt, în perspectiva noii întîlniri cu Roosevelt, de relansarea strategiei sale de pătrundere în Balcani — „pîntecul moale" al Germaniei naziste, cum îi spunea — și de asigurarea pozițiilor britanice postbelice în întreaga zonă a Mediteranei.

Asupra acestei întîlniri bilaterale, înaintea alegerilor prezidențiale, planau unele incertitudini. La 8 august, Roosevelt, invocînd că I.V. Stalin declinase propunerea premierului pentru o întîlnire tripartită la Scapa Flow[1], îi scrisese premierului: *„Puteți să-mi acordați încă o săptămînă pentru a studia toate implicațiile «Octagonului»? Mă gîndesc acum că, din mai multe motive — sînt sigur că veți înțelege — ar fi o greșeală din partea mea să merg în Scoția, mai ales că Unchiul Joe nu poate veni... După cum știți, problemele interne pentru următoarele trei luni vor fi, din păcate, dificile. Sper să faceți o călătorie minunată și mi-aș dori să pot să fiu cu Dv. Spuneți-i lui Clemmie că pe această cale ordon să nu vă expuneți unor riscuri inutile"*.

La 10 august, Churchill a răspuns: *„Regret profund că nu puteți vizita Scoția. Regele s-a arătat foarte dezamăgit cînd i-am dat această veste"*. Premierul a propus ca ei să se revadă la Quebec, *„dar sper ca întîlnirea să nu fie amînată după prima parte a lunii septembrie. Sînt cîteva probleme serioase în sfera militară, care trebuie aplanate de statele noastre majore. În ce mă privește, aș saluta bucuros cîteva discuții deschise cu Dv. în probleme dificil de așternut pe hîrtie"*.

Tocmai problemele „dificil de așternut pe hîrtie" explicau agenda încărcată a premierului, de îndată ce sosise în Italia. La 12 august, Churchill a avut o lungă convorbire cu președintele Comitetului național de eliberare a Iugoslaviei, mareșalul I. Broz Tito, care se afla în Italia, în legătură cu ajutorarea armatei de eliberare națională și colaborarea în domeniul operațiilor. Churchill dorea: *pe plan militar*, prezența trupelor britanice pe ruta Ljubljana-Maribor-Graz, inclusiv în orașul Pola cu aerodromul, ca bază de aprovizionare pentru unitățile ce ar fi urmat să înainteze spre Austria și Ungaria; *pe plan politic*, o colaborare activă între Tito și guvernul în exil și revenirea regelui Petru în Iugoslavia.

Tito a refuzat însă o întîlnire cu monarhul, aflat la Cairo. A doua zi, Churchill s-a întîlnit din nou cu Tito și dr. Ivan Subasič, care devenise prim-ministru al guvernului în exil, la 1 iunie. Subasič fusese ban al Croației înaintea ocupării Iugoslaviei de către trupele germano-italiene, în primăvara anului 1941, refugiindu-se apoi în Statele Unite. Încă în aprilie, Churchill — convins de rapoartele diplomatice britanice că „partizanii vor fi conducătorii Iugoslaviei" și că generalul D. Mihailovici, conducătorul cetnicilor din Serbia, colaborationist cu forțele de ocupație și ministru al apărării în guvernul în exil, este „piatra de moară atîrnată de gîtul micului rege" — acționa pentru o formulă de compromis, care să-i permită să asigure unele poziții acelor forțe ale vechii Iugoslavii care să sprijine politica britanică în Balcani.

La 26 aprilie, premierul, invocînd că Subasič *„este esențial"* în *„planurile de formare a unui guvern cu o bază largă care să nu fie antipatic partizanilor"*, solicita președintelui: *„N-ați putea să-l găsiți pe acest domn și să-l îmbarcați într-un avion* [spre Londra — *n.n.*], *cît mai curînd posibil?"*. Roosevelt a dat instrucțiuni Departamentului de Stat să-l găsească pe Subasič, care, după demiterea lui Mihailovici, a acceptat să formeze noul guvern în exil[2]. După convorbirile de la Caserta, cu Tito și Subasič, Churchill i-a transmis, la 14 august, lui Roosevelt: *„Cei doi lideri au ajuns la un acord satisfăcător, într-un număr de chestiuni practice"*.

Revenit din decepționanta escapadă a urmăririi preludiului la „Dragon", premierul a atacat una dintre temele centrale pentru el, decurgînd din preocuparea provocată de creșterea influenței mișcării de rezistență grecești, condusă de comuniști, și de posibilitatea controlării Atenei de către această mișcare, în cazul că trupele germane de ocupație ar fi fost nevoite să se retragă. Împărtășindu-i aceste îngrijorări lui Roosevelt, într-un mesaj din 17 august, Churchill evoca planul de a avea *„pregătită o forță britanică, nedepășind 10 000 oameni, care să poată fi trimisă prin cele mai rapide mijloace în capitală* [Atena — *n.n.*], *cînd vor fi coapte condițiile. Această forță va include trupe de parașutiști, pentru care ajutorul forțelor Dv. aeriene este necesar"*.

Următoarele zile premierul le-a consumat în discuții cu comandanții militari britanici răspunzători de teatrul de operații din Mediterana și de pe frontul italian, a inspectat unități aflate în zona luptelor la Leghorn, de unde, în 21 august, la amiază a sosit la Roma. La ora 18.00, la Ambasada britanică, Churchill l-a primit pe șeful guvernului grec în exil, Giorgios Papandreu[3], căruia i-a propus transferarea cabinetului său de la Cairo la Salerno (Italia), fără însă a-i preciza că luase decizia de a avea pregătite o brigadă aeropurtată britanică la Bari și alte două în Orientul Mijlociu pentru a fi trimise la Atena, cînd „germanii din Grecia vor capitula sau se vor retrage", și că ceruse președintelui Roosevelt, la 17

---

[1] Bază navală în nordul Scoției. Mesajul lui I.V. Stalin, din 9 august 1944, către Churchill, după ce menționa „că o întîlnire a șefilor celor trei guverne este, fără doar și poate, de dorit", adăuga: „Trebuie să vă spun însă că în actualele condiții de pe frontul sovieto-german nu am, din păcate, posibilitatea de a pleca și de a mă îndepărta de front nici o săptămînă". Chiar la 9 august, eliberînd Vîborgul, trupele sovietice încheiaseră cu succes ofensiva din Karelia, începută la 10 iunie. La 29 iulie, ele forțaseră Vistula, în zona orașului Sandomir, aflîndu-se la circa 600 km de Berlin. La 1 august a fost eliberat Kaunas (Lituania). Erau în toi pregătirile în vederea operației Iași-Chișinău, care avea să fie declanșată la 20 august.

[2] Prima întîlnire Tito-Subasič a avut loc între 14 și 17 iunie 1944 în insula Vis, în teritoriul eliberat al Iugoslaviei.

[3] Lider al partidului social-democrat, Georgios Papandreu (1888-1968), tatăl actualului prim-ministru Andreas Papandreu, acceptase să devină șeful guvernului grec la 27 aprilie 1944, funcție deținută în 1944-1945 și 1963-1965.

august, mijloace aeriene de transport pentru acest desant.

Problema cel mai dificil de aşternut pe hirtie

Nu s-a reuşit încă să se dea un răspuns precis cînd şi unde a fost folosită pentru prima oară noţiunea de „sfere de influenţă", devenită curentă în vocabularul diplomatic şi în corpul multor tratate ale ultimului pătrar al veacului trecut. După o opinie exprimată încă în 1907, de lordul Curzon[1], cea dintîi menţiune ar putea fi într-o depeşă din 1869, adresată de prinţul Gorceakov[2] lordului Clarendon[3] şi prin care îl asigura că Afganistanul se afla „complet în afara sferei înăuntrul căreia Rusia ar putea fi chemată să-şi exercite influenţa sa"[4].

Politica „sferelor de influenţă" a recăpătat pentru Churchill prioritate încă din primăvara anului 1944, cînd armatele sovietice au depăşit frontiera apuseană din 1941, pe o foarte mare parte din întreaga ei lungime. Pe acest fundal şi al continuării impasului pe frontul italian, unde ofensiva aliaţilor avea să înceapă abia la 11 mai, Churchill, alarmat de evenimentele în legătură cu Grecia, a căutat să-l asocieze pe Roosevelt, încă din aprilie, politicii sale faţă de această ţară şi în general faţă de Balcani. Pe data de 16 a acelei luni, l-a informat pe larg despre *„dezordinile din armata de uscat elenă* [dislocată în Egipt — *n.n.*], *care au cuprins şi marina*[5], *luînd proporţiile unei adevărate răscoale în ambele forţe armate"*. În mesaj, premierul amintea:

Octombrie 1944. Desant britanic în Grecia

„Am dat totodată instrucţiuni autorităţilor militare [britanice — *n.n.*] *din Orientul Mijlociu să adopte o atitudine intransigentă faţă de indisciplină în rîndurile armatei greceşti de sub comanda lor. Ordinea în armata şi marina greacă nu a fost complet restabilită, însă izolînd elementele dizidente şi arestînd grupul de conducere, revolta va fi rapid înăbuşită"*. De fapt, la data respectivă se pregăteau dezarmarea şi internarea în lagăr a unităţilor armate greceşti care ceruseră abdicarea regelui (asociat cu prăbuşirea statului în 1941), demisia guvernului în exil şi formarea unui guvern cu participarea E.A.M. (Frontul Naţional de Eliberare), iniţiat de comunişti după ocuparea Greciei.

Reacţia lui Roosevelt, comunicată la 17 aprilie, a fost aprobativă, deşi în termeni prudenţi, punînd accentul pe necesitatea unităţii în lupta împotriva Germaniei naziste. Premierul o consideră, probabil, chiar un sprijin pentru orientarea generală a politicii sale în Balcani. La 4 mai, Churchill a solicitat ca Foreign Office să pregătească o notă despre problemele politice de rezolvat cu guvernul sovietic în privinţa Italiei, României, Bulgariei, Iugoslaviei şi, mai ales, a Greciei: „În general vorbind, problema este următoarea: vom accepta noi comunizarea Balcanilor şi poate a Italiei?"

Semne ingrijorătoare

A doua zi, la 5 mai, ministrul de externe A. Eden l-a invitat pe ambasadorul sovietic F.T. Gusev, căruia i-a sugerat „ca cele două ţări ale noastre să cadă de acord, ca, în perioada războiului, Marea Britanie să ia iniţiativa în Grecia şi Uniunea Sovietică în România". La 18 mai, Gusev l-a informat pe Eden că guvernul său ar dori să ştie

---

[1] Fost vicerege al Indiei (1898-1905), din 1907 — cancelar al Universităţii din Oxford, iar între 1919 şi 1924 — ministru de externe.

[2] A.M. Gorceakov (1798-1883), ministru de externe al Rusiei (1856-1882).

[3] 1800-1870. Ministru de externe (1852-1858, 1865-1866 şi 1868-1870).

[4] Cf. studiului lui Paul Keal din volumul *Dominant Powers and Subordinate States*, edited by J.F. Triska, Duke University Press, Durham, 1986.

[5] Referire la cinci nave de război greceşti ancorate la Alexandria (Egipt).

dacă guvernul american a fost consultat. Fără a pomeni de sus-menționatele conciliabule, Churchill, într-un mesaj expediat în 19 mai, în care se ocupa de numeroase chestiuni, afirma în treacăt că sovieticii *„ne-au spus azi că acceptă pe deplin principiul ca ei să ia conducerea în afacerea românească și să ne-o dea nouă în Grecia. Sînt pe deplin mulțumit"*. Concomitent, lordul Halifax, ambasadorul britanic la Washington, era instruit să discute problema cu secretarul de stat C. Hull, dar *fără* să-i precizeze că ea fusese abordată cu U.R.S.S. În cursul convorbirii din 30 mai, secretarul de stat a respins punctul de vedere britanic, ca fiind de natură să ducă la o împărțire a Balcanilor în sfere de influență. Pentru a preveni excluderea Statelor Unite de la problemele acestei regiuni, a propus instituirea unui mecanism tripartit. Chiar a doua zi, Churchill a intervenit personal, adresîndu-se președintelui: *„Au apărut recent semne îngrijorătoare ale unei posibile divergențe politice între noi și ruși cu privire la țările balcanice și îndeosebi la Grecia. De aceea, noi i-am sugerat ambasadorului sovietic de aici să convenim între noi, ca o chestiune de ordin practic, ca guvernul sovietic să preia rolul principal în problemele României, în timp ce noi ne-am ocupa de cele ale Greciei, fiecare guvern ajutînd pe celălalt în țările respective. Un astfel de aranjament ar fi o evoluție normală a situației militare existente, deoarece România cade în sfera de acțiune a armatelor rusești, iar Grecia în zona de sub comandamentul aliat, condus de generalul Wilson din regiunea Mediteranei.*

Ambasadorul sovietic de la Londra i-a spus lui Eden la 18 mai că guvernul sovietic a fost de acord cu această sugestie însă, înainte de a da ultima asigurare în această problemă, ar dori să știe dacă am consultat guvernul Statelor Unite și dacă acesta și-a dat și el acordul pentru aranjamentul respectiv.

Sper să puteți da acestei propuneri binecuvîntarea Dv. Nu dorim, desigur, să împărțim Balcanii în sfere de influență, iar convenind asupra acestui aranjament noi vom preciza că el se aplică numai pe perioada războiului și nu va afecta drepturile și răspunderile pe care fiecare din cele trei mari puteri le va avea la stabilirea păcii și după aceea în ceea ce privește întreaga Europă"[1].

Răspunsul lui Roosevelt, din 10 iunie, relua substanța poziției comunicate de Hull lui Halifax și insista *„să se depună eforturi pentru a se crea un mecanism consultativ care să înlăture neînțelegerile și să reducă tendința de creare a unor sfere exclusive"*. În cîteva ore, Churchill declara că o asemenea propunere *„mă îngrijorează foarte mult. Acțiunea se blochează dacă fiecare trebuie să consulte pe toți ceilalți despre orice, în inte de a o iniția"*. În schimb, premierul propunea *„să convenim ca aranjamentul pe care l-am expus în telegrama nr. 687* [din 31 mai — *n.n.*] *să aibă o perioadă de încercare de trei luni, după care să fie revăzut de cele trei puteri"*.

La 12 iunie, Roosevelt comunica acordul la ultima propunere, ceea ce îl făcea pe Churchill, după două zile, să se declare *„profund recunoscător"* și să anunțe: *„Am cerut ministrului de externe să transmită lui Monsieur* [în original — *n.n.*] *Molotov că motivul pentru limita de trei luni are în vedere să nu se prestabilească problema sferelor de influență postbelice"*. Dar, la 22 iunie, Roosevelt se declara *„îngrijorat"* și continua: *„Consider că trebuie să vă spun deschis că noi sîntem neliniștiți că oamenii voștri au ridicat această problemă, după ce o puseseră rușilor și ei s-au interesat dacă noi am fi de acord. Ministerul vostru de externe pare să fi simțit aceasta și explică acum faptul că propunerea «s-a născut dintr-o remarcă întîmplătoare» pe care guvernul sovietic ar fi transformat-o într-o propunere formală. Totuși, sper că probleme de asemenea importanță pot fi împiedicate să se dezvolte într-o astfel de manieră în viitor"*. Astfel de argumente i-au provocat lui Churchill, la 23 iunie, următoarea precizare: *„Eu vă țin la curent constant și sper să am încrederea și ajutorul Dv. înăuntrul sferei de acțiune în care inițiativa ne este atribuită"*[2].

Se pare că aluzia la înțelegerea de la Casablanca și-a făcut efectul, deoarece, la 26 iunie, președintele a reconfirmat asentimentul dat cu exact două săptămîni în urmă, considerîndu-l *„adecvat deocamdată"*[3]. După alte trei zile, Roosevelt l-a avertizat însă pe Churchill: *„Nu pot să fiu de acord cu folosirea de trupe S.U.A. împotriva Istriei și în Balcani și nu văd cum ar fi de acord francezii cu o astfel de folosire a trupelor lor"*. Editorul corespondenței complete, profesorul W. Kimball, explică această precizare ca fiind „conformă cu poziția pe termen lung a lui Roosevelt că Europa răsăriteană, spre deosebire de cea apuseană, era dincolo de sfera de influență a Americii".

Cînd, la 25 august, Churchill a insistat să-i dea un răspuns la telegrama sa din 17 august privind cererea de avioane americane pentru transportul proiectatului desant britanic în Grecia, Roosevelt a comunicat: *„Nu am nici o obiecție la pregătirile voastre de a dispune de o forță*

---

[1] La 8 iunie, Churchill l-a prevenit pe Halifax ca în convorbirile sale să împiedice crearea impresiei că ar fi vorba de „sfere de influență". Totodată, el a extins cadrul problemei, arătînd că ar fi rațional ca „rușii să se ocupe de români și bulgari", iar britanicii de Grecia și Iugoslavia.

[2] La 20 ianuarie 1943, în timpul Conferinței de la Casablanca, Statele Unite și Marea Britanie, într-un document comun, „au căzut de acord că Turcia se afla în teatrul de responsabilitate britanică și că toate problemele referitoare la Turcia vor fi tratate de Marea Britanie, în același fel în care problemele referitoare la China erau tratate de Statele Unite". Analistul american C.L. Sulzberger crede a ști că la Casablanca „Roosevelt și Churchill au aranjat o înțelegere nescrisă strict secretă. Aceasta prevedea că, dacă Churchill va accepta formula „capitulării necondiționate" a inamicului, Roosevelt va permite britanicilor să joace rolul conducător în timpul războiului în deciziile diplomatice și, după cum doreau, militare în legătură cu Europa răsăriteană și estul Mediteranei".

[3] Deși la 12 iulie, Churchill l-a informat pe Stalin de asentimentul lui Roosevelt, liderul sovietic, în răspunsul din 15 iulie, a anunțat că așteaptă încă un răspuns al guvernului american. Pentru premierul britanic aceasta a însemnat că nu se putea ajunge încă „*la un acord definitiv (subl. ns.)* asupra împărțirii responsabilităților în Peninsula Balcanică".

britanică suficientă pentru păstrarea ordinii în Grecia, cînd trupele germane vor evacua această țară. De asemenea, nu există nici o obiecție ca generalul Wilson să folosească avioane de transport americane, care îi sînt disponibile în prezent și de care se poate dispensa de la alte operații"[1]. Încîntat, Churchill a scris: *„Îți mulțumesc foarte mult pentru telegrama referitoare la Grecia"*.

A treia pneumonie

Prima parte a zilei de miercuri 23 august 1944 a avut pentru Churchill un program în ritm de cavalcadă. La ora 11.00 s-a dus la Vatican pentru o întrevedere cu papa. A revenit la Ambasada britanică pentru o conferință de presă la amiază. La 13.30 a luat prînzul cu prințul de Piemont, locotenent-general al regatului, pentru ca între 15.30 și 16.30 să primească întregul guvern italian.

Anul 1944 începuse sub semnul insistențelor lui Churchill de menținere a monarhiei și a guvernului mareșalului Badoglio, care erau ținta unor atacuri publice în Statele Unite, în legătură cu lunga lor asociere cu dictatura fascistă mussoliniană[2]. La 3 februarie, premierul insistase: *„Sper sincer că actualului regim din Italia i se va permite să funcționeze cel puțin pînă cînd marile bătălii pe care le duc acum trupele noastre vor avea ca rezultat capturarea Romei"*. Președintele a acceptat și, la 11 februarie, l-a informat pe Churchill: *„Am dat instrucțiuni Departamentului de Stat să nu întreprindă nici o acțiune care ar avea drept consecință vreo schimbare în actualul guvern italian"*[3]. Dar, la 7 martie, Roosevelt a revenit: *„Informațiile pe care le-am primit din Italia ne indică o rapidă deteriorare a situației în dezavantajul nostru și că o hotărîre imediată pentru depășirea impasului intervenit între actualul guvern și cele șase partide de opoziție este absolut necesară ... După cum știți, noi preferăm programul prezentat de cele șase partide de opoziție care implică abdicarea lui Victor Emmanuel și delegarea puterilor succesorului său ca «locotenent» al regatului, acceptabilă celor șase partide politice"*. A doua zi, Churchill, declarîndu-se *„îngrijorat"*, s-a opus unei schimbări *„în mijlocul bătăliei"*, dar pentru viitor opina ca *„prințul moștenitor să devină locotenent al regatului. Nu am nici o încredere nici în Croce*[4]*, nici în Sforza*[5] *pentru acest post"*. Roosevelt a atras atenția din nou premierului, la 13 martie: *„Opinia publică americană nu va înțelege niciodată menținerea toleranței noastre și sprijinul vădit pe care îl dăm lui Victor Emmanuel"*.

Pentru a cîștiga timp, Churchill a pledat încă o dată (15 martie), că *„ar fi mult mai bine să așteptăm pînă ce vom fi stăpînii Romei"* și nu a existat să facă aluzie la implicațiile pe care le-ar avea aducerea în public a *„divergențelor de vederi, care ar exista între cele două guverne ale noastre"*. În 48 ore, Roosevelt era *„pe deplin de acord cu Dv. că nu trebuie să permitem punctelor de vedere divergente să devină cunoscute public, îndeosebi în prezent. Totuși, încă consider că dacă presiunea celor șase partide de opoziție atinge un punct care ar putea avea un efect nefavorabil asupra situației, noi trebuie să sprijinim programul lor"*.

La 10 aprilie, în urma insistențelor americane, i s-a comunicat lui Victor Emmanuel să abdice, cerere căreia el i-a dat curs după două zile, abdicarea urmînd să devină efectivă odată cu eliberarea Romei. În aceeași zi, 12 aprilie, Badoglio, care rămînea în fruntea guvernului, a inclus în componența cabinetului pe Croce, Sforza și Palmiro Togliatti (1893-1964), conducătorul Partidului Comunist Italian, ca miniștri fără portofoliu.

Într-adevăr, după eliberarea Romei, prințul Umberto a devenit „locotenent" al regatului, dar încercarea sa, sprijinită de britanici, de a-l menține premier pe Badoglio n-a reușit și Ivanoe Bonomi (1873-1951), lider al Comitetului italian de eliberare națională, a format noul guvern al partidelor antifasciste. În cele din urmă, la 17 iunie, Churchill a acceptat noua situație.

Despre întîlnirea cu Bonomi din 22 august și de a doua zi, cu întreg guvernul italian, nu se menționează în corespondență. Zilele următoare, premierul a avut ample convorbiri cu comandanții militari britanici, în vederea pătrunderii în nordul Italiei și în Balcani, apoi s-a întors la Londra. Sosit acasă, a făcut febră, declanșîndu-i-se a treia pneumonie de la începutul războiului. A fost tratat prompt și eficient cu un nou antibiotic sulfonamid — M & B (de la May & Baker, firma producătoare), încît, în ultima zi de august, l-a putut anunța pe Roosevelt că va fi prezent peste zece zile la „Octagon". ■

(Va urma)

Traducerea documentelor
Dan GHIBERNEA

---

[1] Generalul american Ira C. Eaker (1896-1987) era din decembrie 1943 comandantul forțelor aeriene aliate (anglo-americane) în Mediterana, fiind, astfel, în subordinea generalului H.M. Wilson. Fără autorizarea însă a șefilor de stat major americani, generalul I.C. Eaker nu ar fi pus la dispoziție avioane de transport americane pentru o acțiune exclusiv britanică și care nu avea legătură cu operațiile militare împotriva Germaniei.

[2] La sfîrșitul lunii ianuarie, cele șase partide antifasciste italiene, de la democrat-creștini la comuniști, au cerut ca regele Victor Emmanuel III să abdice, iar prințul Umberto să-i succeadă la tron, în schimbul promisiunii de a nu-și folosi prerogativele pînă la formarea unei Adunări Constituante, care să reglementeze soarta monarhiei.

[3] La 7 februarie, britanicii au aflat că reprezentanții politici americani la Caserta fuseseră instruiți de Departamentul de Stat să acționeze pentru înlăturarea regelui și înlocuirea guvernului Badoglio.

[4] Benedetto Croce (1866 - 1952), filosof, istoric, estetician celebru, cunoscut antifascist, fusese evocat de Roosevelt, la 7 martie, ca posibil candidat la funcțle. Pentru Churchill *„Croce este un rofesor pigmeu de circa 75 ani, care a scris cărți bune despre estetică și filosofie"*. „Pigmeu" se referă nu atît la dimensiunile fizice, cît la cele politice, deși Croce era, într-adevăr, foarte scund.

[5] Contele Carlo Sforza (1873-1952) fusese ministru de externe (1921-1922), ambasador în Franța (1922) și trăise, de la instaurarea regimului mussolinian, în exil, o mare parte a timpului în Statele Unite.

20 OCTOMBRIE 1827: BĂTĂLIA DE LA NAVARINO

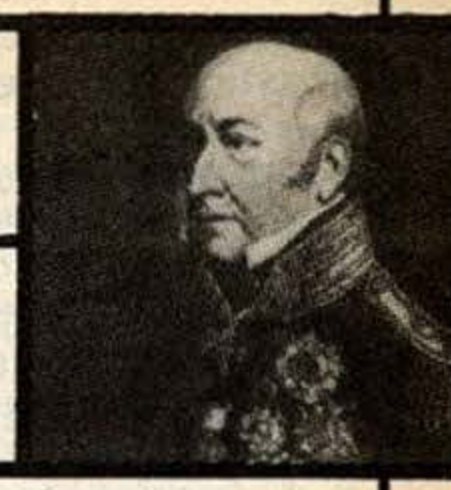

C. M. WOODHOUSE

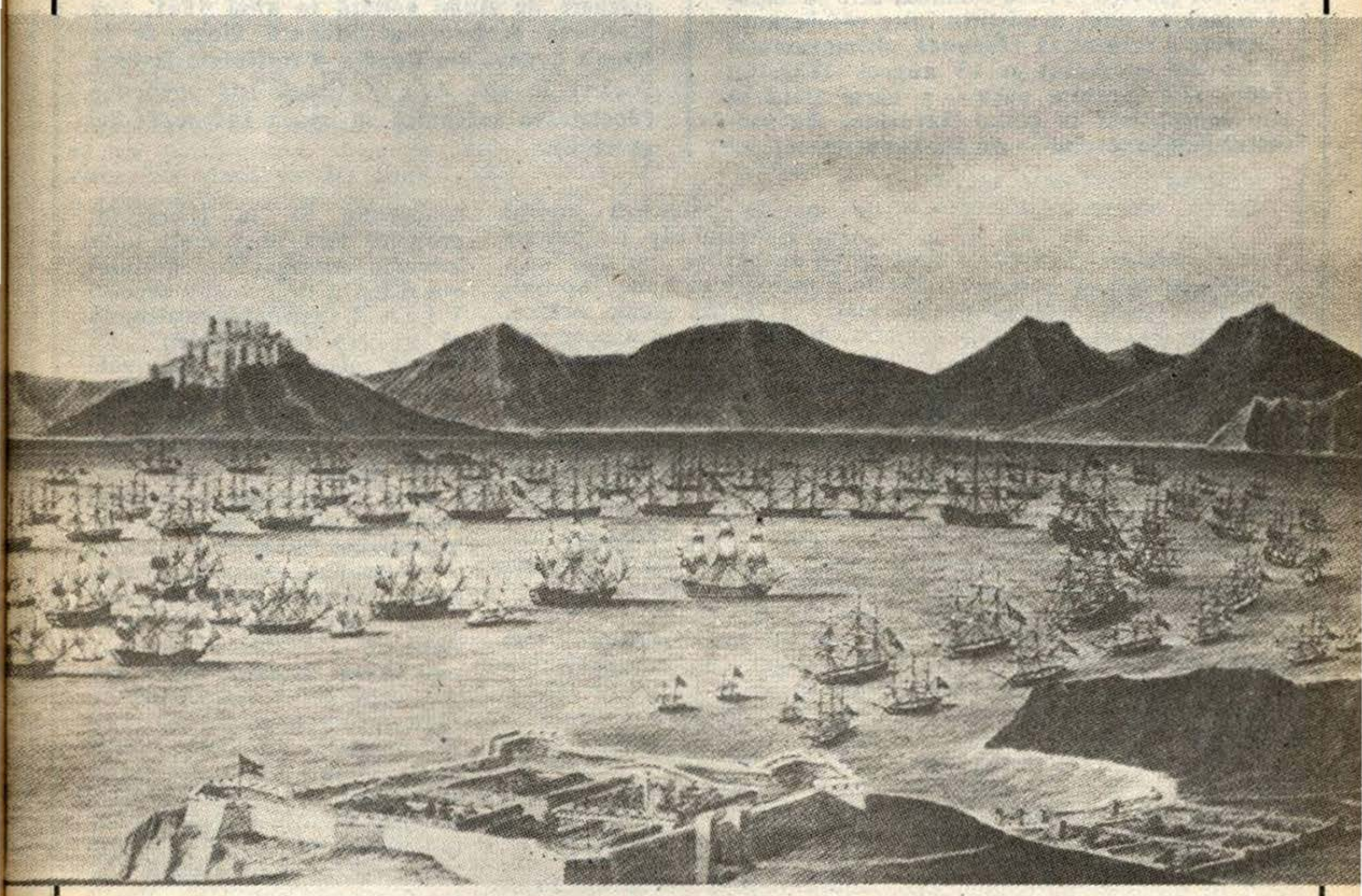

Flota aliată pătrunde în golful Navarino (reprezentare de epocă); în medalioane: cei doi protagoniști, Ibrahim pașa și viceamiralul Codrington

În luna martie a anului 1821 a izbucnit în Moreea (Pelopones) războiul de independență al grecilor, ce avea să se încheie abia în anul 1829. În ianuarie 1822, cînd s-a proclamat independența Greciei, întreaga peninsulă peloponesiacă se afla sub controlul forțelor insurgente. Rivalitățile interne — ce n-au întîrziat să apară între diversele facțiuni politice — i-au împiedicat pe greci să-și extindă controlul și asupra altor zone ale țării. În plus, Poarta a făcut apel la pașa de Egipt, care l-a trimis, în anul 1824, pe fiul său Ibrahim pașa cu o puternică flotă, pentru a înăbuși revolta. Beneficiind de sprijinul acestuia, otomanii au obținut o serie de succese care puneau în pericol soarta războiului de independență.

În acel moment a survenit intervenția marilor puteri. Ele au fost determinate să acționeze atît de propriile lor interese, cît și de atitudinea opiniei publice din statele respective, net favorabilă luptei de eliberare dusă de poporul grec. De altfel, încă de la izbucnirea conflictului, puterile europene își precizaseră pozițiile. Anglia, susținătoarea dintotdeauna a Imperiului otoman, nu manifestase prea multă simpatie față de cauza grecilor. Abia

mai tîrziu, sesizînd că printr-o atitudine mai activă, eventual de comun acord cu Rusia, ar putea evita consecinţe mai grave pentru aliatul său, guvernul englez a angajat tratative cu Petersburgul şi Istanbulul pentru a găsi o soluţie de compromis. Rusia, obligată să dezavueze iniţial acţiunea grecilor din cauza aderării ei la Sfînta Alianţă — ce urmărea tocmai înăbuşirea unor asemenea mişcări revoluţionare — a privit războiul de independenţă al Greciei drept un pretext ideal pentru a-şi rezolva proprille diferende cu Imperiul otoman. Franţa s-a menţinut într-o atitudine de expectativă, pînă la 6 iulie 1827. Atunci s-a semnat Tratatul de la Londra, prin care Anglia, Franţa şi Rusia se angajau să trimită în largul coastelor greceşti o flotă comună, care să impună semnarea unui armistiţiu între combatanţi.

Poarta a refuzat să răspundă ultimatumului ce i-a fost prezentat pe 18 august 1827. La rîndul său Ibrahim paşa — a cărui flotă se afla concentrată în golful Navarino, din sud-vestul Peloponesului — nu s-a supus mesajului viceamiralului Codrington, comandantul flotei aliate, care îi cerea să înceteze aprovizionarea garnizoanei otomane din oraşul Patras, aflat în sud-vestul Greciei. Şi astfel s-a ajuns la bătălia de la Navarino, din 20 octombrie 1827, ultima mare confruntare dintre corăbii de lemn, propulsate cu ajutorul velelor. Înfrîngerea suferită de flota otomană a devenit într-un fel un preludiu la independenţa Greciei, întrucît a favorizat, indirect, recunoaşterea ei de către Poartă, prin Tratatul de la Adrianopol (14 septembrie 1829).

Prezentăm în continuare, într-o versiune prescurtată şi cu subtitlurile redacţiei Magazin istoric, articolul consacrat evenimentului de istoricul englez C.M. Woodhouse, publicat într-o culegere de studii editată în anul 1981, sub îngrijirea profesorului Richard Clogg de la King's College din Londra şi intitulată Balkan Society in the Age of Greek Independence (Societatea balcanică în epoca independenţei greceşti).

Cu ajutorul lui Tucidide

Cea mai scurtă şi mai faimoasă referire la bătălia de la Navarino aparţine ducelui de Wellington. În discursul pronunţat la deschiderea Parlamentului, la 29 ianuarie 1828, el a inserat următoarele fraze: „În portul Navarino s-a produs o ciocnire, cu totul neaşteptată de maiestatea sa, între flotele puterilor contractante şi flota Porţii otomane. În pofida bravurii dovedite de flota combinată, maiestatea sa deplînge faptul că a trebuit să se producă acest conflict cu forţa navală a unui vechi aliat; ea continuă să nutrească speranţa că acest nefericit eveniment nu va fi urmat de alte ostilităţi şi nu va stînjeni reglementarea amicală a diferendelor existente între Poartă şi greci, ceea ce este evident în interesul lor comun să accepte".

Principalii protagonişti ai evenimentului au fost Ibrahim paşa, fiul lui Mehmed Ali, paşa de Egipt, de origine albaneză, şi viceamiralul Sir Edward Codrington, comandantul suprem al flotei din Mediterana.

În iulie 1824, cînd părăsea portul Alexandria pentru a-şi asuma conducerea paşalîcului nou creat, alcătuit din Peloponez, Creta şi insulele adiacente, Ibrahim avea 35 de ani. Fiul lui Codrington, aspirant de marină pe nava amiral „Asia" a tatălui său, l-a descris ca pe un bărbat „nu mai înalt de 5 picioare şi 7 inci [aproximativ 1,70 m], deloc arătos, ba, dimpotrivă, cu aspect mătăhălos, cu multe semne de vărsat şi gras ca o dropie". Pe uscat, unde era comandant suprem, şi-a impus autoritatea cu eficienţă brutală, mai întîi în Creta, iar apoi, din ianuarie 1825, în Peloponez. Pe mare însă, împărţea comanda cu un amiral otoman. Ibrahim şi-a stabilit cartierul general la Modon (Methoni în greceşte), în extremitatea sud-vestică a Peloponesului, cam la opt mile sud de Navarino. În mai 1825 a pus stăpînire pe fortul care străjuia intrarea în golful Navarino. Aceasta a fost prima dintr-un şir de victorii otomane care i-au împins pe greci, în anii 1824-1827, spre ultimele extremităţi încă libere ale Peloponesului.

Viceamiralul Codrington avea 57 de ani şi era un veteran al bătăliei de la Trafalgar. Era un om corect şi foarte competent, încăpăţînat, lipsit de diplomaţie şi imaginaţie, adept al unei discipline severe. Provenea dintr-o familie din Gloucestershire[1] cu preocupări intelectuale: un membru al familiei sale fondase Biblioteca Codrington de la Oxford. El însuşi purta cu sine o ediţie de buzunar a lui Tucidide, de la care a studiat, fără îndoială, topografia de la Navarino, probabil fără prea mult folos întrucît configuraţia golfului era diferită de cea din secolul V î.e.n. A susţinut întotdeauna că nu era un „filoelen"; nu nutrea sentimente personale faţă de greci sau faţă de otomani, fiind călăuzit, spunea el, „doar de îndatoririle mele de ofiţer englez".

Cînd Codrington a preluat comanda flotei engleze din Mediterana, nu se contura încă o intervenţie armată în conflictul dintre greci şi otomani. Abia după semnarea Tratatului de la Londra, cinci luni mai tîrziu, viceamiralul a primit ordinul ca, împreună cu flota franceză şi cu cea rusă, să oprească proviziile venite de la Istanbul sau din Egipt să ajungă în Grecia. Ordinul preciza că obiectivul trebuia îndeplinit fără ca flota aliată „să participe la ostilităţile dintre părţile în conflict". Marile puteri urmăreau în continuare reconcilierea şi „orice acţiune ostilă ar fi în dezacord cu calea paşnică pe care au hotărît s-o urmeze". Tunurile nu trebuiau folosite decît dacă otomanii „persistă în a forţa punctele de trecere pe care le-au interceptat ei [comandanţii flotei aliate]". Englezii însă au aflat că o nouă flotă egipteană ridicase ancora cu trei zile mai înainte, pentru a se alătura lui Ibrahim. O altă flotă era în curs de pregătire la Istanbul. Aceste forţe nu

[1] Comitat din sudul Angliei.

numai că demonstrau hotărîrea otomanilor de a opune rezistență, dar îi asigurau lui Ibrahim o superioritate în efective și putere de foc față de flota aliată, aflată în curs de constituire.

Pe de altă parte, înclinația personală a lui Codrington de a reglementa întreaga situație prin ceea ce el numea „un singur act puternic de constrîngere" a fost întărită de două scrisori pe care Stratford Canning — ambasadorul Angliei la Istanbul — i le-a expediat din proprie inițiativă. În prima din ele, datată 19 august, el îi spunea lui Codrington că era autorizat să-și interpună forțele între beligeranți și să „mențină pacea cu porta-vocea, dacă se poate; iar, dacă va fi cazul, cu ceea ce este nevoie pentru a menține o blocadă atît împotriva amicilor, cît și a inamicilor... mă refer la *forță*". Cuvîntul *forță* era subliniat chiar de Canning. În a doua scrisoare, datată 1 septembrie, ambasadorul îi comunica lui Codrington că nu trebuia să acționeze „de o manieră ostilă", dar că ordinele primite de la Londra „trebuiau în ultimă instanță puse în aplicare, dacă era cazul și cînd vor fi fost epuizate toate celelalte mijloace, prin lovituri de tun".

„Un bombardament zdravăn, domnilor"

Evenimentele s-au precipitat, ducînd la deznodămîntul final: bătălia de la Navarino. Sultanul, sfătuit de ambasadorul austriac, s-a menținut pe o poziție fermă. Întăririle trimise din Egipt și cele pornite din Istanbul au ajuns la Navarino pe 8, respectiv 9 septembrie.

Codrington a sosit trei zile mai tîrziu, aruncînd ancora în largul golfului. Mai multe tentative ale flotei otomane de a ieși în larg, ca să transporte provizii pentru trupele ce luptau la Patras, au fost dejucate de flota engleză, căreia din 21 septembrie i s-a alăturat și cea franceză; flota rusă a ajuns abia pe 13 octombrie. Atît Ibrahim pașa, cît și Tahir, comandantul flotei otomane, au refuzat orice tratative cu flota aliată. Conștient că ciocnirea era inevitabilă, Codrington și-a aranjat navele în dispozitiv de luptă încă din 14 octombrie.

El încă mai spera să-l convingă pe Ibrahim să renunțe la vărsare de sînge. Dar pe 20 octombrie, un dregător otoman îi spunea dragomanului ambasadorului englez la Istanbul: „O să avem război! Dumneata crezi lucrul acesta, după cum cred și eu! În clipa aceasta poate a și început!" Avea perfectă dreptate.

În dimineața zilei de 20 octombrie, flotele aliate s-au pregătit de luptă. Vremea era frumoasă, cu briză slabă. Spre amiază, „Asia", nava amiral a lui Codrington, a pornit spre golf. Comandantul egiptean a trimis un mesaj prin care i-a cerut să se retragă. Codrington a răspuns că a venit să dea ordine, nu să primească. Celelalte nave britanice, franceze și ruse se pregăteau să pătrundă și ele în zonă cînd, între orele 14.25 și 14.30, s-a produs un incident fatal.

Căpitanul Fellowes, de pe nava „Dartmouth", a avut impresia că otomanii pregăteau de luptă o navă incendiară. A trimis într-o pinasă[1] pe primul ofițer pentru a le ordona să se oprească. Preocupat să nu provoace ostilități, a ordonat să meargă și un aspirant de marină, care a scos sabia din teacă pentru ca apoi s-o bage la loc, gest semnificînd bunele lor intenții. Cînd mica ambarcațiune a ajuns lîngă nava incendiară, otomanii au tras primele focuri, ucigîndu-l pe cîrmaci și rănind alți marinari. Căpitanul Fellowes a trimis apoi o altă ambarcațiune încercînd să-i descurajeze. Otomanii au deschis din nou focul, ucigîndu-l pe locotenentul aflat la comandă. Englezii au ripostat și în scurtă vreme lupta s-a generalizat.

Bătălia de la Navarino s-a desfășurat între nave care au luptat la ancoră, bord la bord. Pentru otomani, lupta s-a transformat într-un măcel. Este limpede că nici amiralul otoman, nici cel egiptean nu au urmărit o confruntare, pentru că ambii și-au angajat navele amiral abia în momentul în care acțiunea devenise generală. Pentru englezi, ea a constituit ceea ce ducele de Wellington ar fi numit „un bombardament zdravăn, domnilor", care a durat trei ore și jumătate, de la 14.30 la 18.00. La căderea nopții, cel puțin 60 de nave otomane erau distruse. Dintre navele aliate, doar cîteva erau grav avariate. Pierderile totale ale aliaților s-au cifrat la 174 de morți și 475 de răniți. De partea cealaltă, pierderile au fost estimate la 6 000 morți și 4 000 răniți.

[1] Barcă cu 14 rame, folosită în marina militară.

„Ați înțeles ordinele altfel decît mine"

Navele otomane și egiptene au explodat, cuprinse de flăcări, în tot cursul nopții. A doua zi, amiralul otoman Tahir pașa a urcat la bordul navei amiral a lui Codrington. Nu se știa prea bine de ce venise. Cert este că a fost întîmpinat de Codrington cu puternice reproșuri, îndeosebi legate de încălcarea de către Ibrahim a angajamentului asumat. Lui Tahir, care nu-l putea suferi pe Ibrahim, nu i-a părut probabil rău auzind că vina era aruncată pe umerii acestuia. Ibrahim a fost acuzat de cele întîmplate și i s-a atras atenția să nu reînceapă ostilitățile. În această privință, nu mai exista însă nici un pericol. Era limpede că navele sale care supraviețuiseră bătăliei nu puteau să mai lupte. Cîteva săptămîni mai tîrziu, Codrington le-a îngăduit să părăsească Navarino nevătămate.

Veștile despre bătălie au ajuns în Malta și la Istanbul, pe 29 octombrie, iar la Alexandria pe 2 noiembrie. La Londra, Paris și St. Petersburg, ele au ajuns o săptămînă mai tîrziu. Reacțiile au fost paradoxale. Ambasadorii marilor puteri angajate în bătălia din golful Navarino au găsit de cuviință să exprime regrete sultanului. Acesta a cerut despăgubiri, denunțînd Convenția de la Akkerman din 1826, prin care fuseseră stabilite relații amicale cu Rusia. În luna decembrie, a emis o proclamație care anunța un război sfînt, dar pentru moment nu a împins lucrurile mai departe.

Subordonaţii săi au fost mai puţin afectaţi de înfrîngere. Ibrahim şi-a continuat cu succes cariera militară. Cînd Mehmet Ali, tatăl lui Ibrahim, a aflat de înfrîngere, unicul său comentariu a fost: „Aşa a fost să fie!" De fapt, bătălia a contribuit aproape în egală măsură la independenţa Egiptului, ca şi la aceea a Greciei. Cîţiva ani mai tîrziu, pe cînd Tahir paşa era guvernator al Izmirului, a primit vizita fiului amiralului Codrington, care la data aceea ajunsese ofiţer superior de marină. Fostul amiral otoman i-a arătat un tablou în ulei reprezentînd scena bătăliei, l-a îmbrăţişat cu căldură şi a exclamat: „Figlio di Codrington, figlio mio!" (fiul lui Codrington este şi fiul meu).

Ţarul a fost încîntat la aflarea veştii, folosind prilejul pentru a intra în război cu Poarta, un război care n-a mers prea bine la început, dar care s-a încheiat în cele din urmă cu Tratatul de la Adrianopol din 1829, prin care sultanul consimţea, în sfîrşit, să recunoască independenţa Greciei. Metternich, care se străduise din răsputeri să instige Imperiul otoman, a caracterizat bătălia de la Navarino drept „o catastrofă înspăimîntătoare".

Cel mai afectat a fost însă Codrington. O primă măsură împotriva lui a fost aceea că de la Foreign Office i s-au expediat o serie de întrebări, menite a-i da de înţeles că-şi depăşise instrucţiunile. Apoi, în Camera Comunelor a fost pusă întrebarea: de ce a permis navelor lui Ibrahim să se retragă de la Navarino, ducînd cu ele femei şi copii greci. Realitatea era că majoritatea femeilor plecaseră de bunăvoie, dar lucrurile puteau fi prezentate drept eşecul lui Codrington în a duce la îndeplinire ordinele transmise. În cele din urmă, în iunie 1828, Codrington a fost rechemat, după ce deţinuse comanda doar 18 luni, fără să i se explice vreodată clar motivele. Ducele de Wellington i-a spus doar: „Se pare că aţi înţeles ordinele altfel decît mine şi colegii mei şi am considerat că nu mai putem continua aşa". ■

Prezentare şi traducere
Rodica Mihaela SCAFEŞ

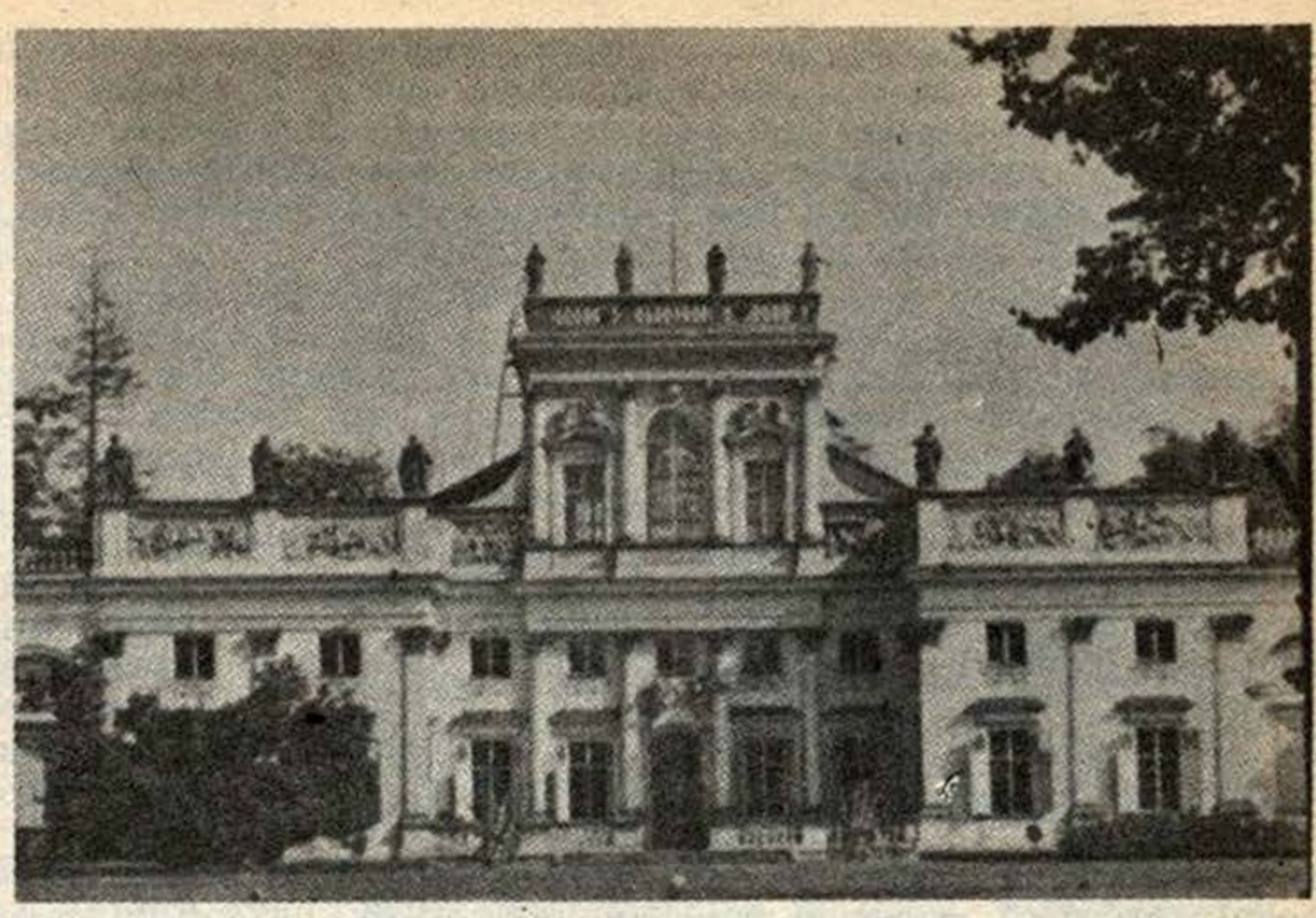

ISTORIE ŞI ARTĂ LA WILANÓW

Greu încercat în cursul ultimei mari conflagraţii mondiale, patrimoniul istoric al Poloniei înscrie la loc de frunte castelul de la Wilanów. Reşedinţă a lui Jan III Sobieski rege al Poloniei între 1674-1696, complexul arhitectural de lîngă Varşovia reprezintă o capodoperă a barocului polonez. În 1677 regele Sobieski a achiziţionat domeniul Milanów, căruia i-a schimbat numele în Wilanów, adică *villa nova* (oraşul nou). Pe domeniu a fost ridicată o construcţie originală, „un veritabil Versailles polonez". O faţadă monumentală îmbină, într-un tot unitar, pilaştri de inspiraţie corintică, coloane şi arcuri de triumf romane, aticuri imense. Arhitectul Augustyn Locci, care a conceput-o, a condus o echipă de artişti plastici, formată din francezul Claude Callot, italienii Martino Altomonte, Michele Angelo Palloni şi polonezii Jerzy Siemiginowski şi Jan Reyzner.

Decoraţia bogată a interioarelor conferă castelului o aureolă de opulenţă. Mozaicuri, picturi, busturi, vase de porţelan şi alabastru, piese de mobilier de inspiraţie poloneză, italiană, franceză şi flamandă ornează marile lui saloane. Sînt reunite laolaltă picturi de Rembrandt, Rubens, Rafael, Van Dyck, argintărie şi orfevrărie din Gdansk, Paris, Augsburg şi Nürnberg, tapiserii şi covoare de Persia, stofe de damasc şi velur, obiecte de artă din Extremul Orient. Sub îngrijirea sculptorului Richter din Gdansk, au fost amenajate două terase, decorate cu flori şi arbori, mulţi dintre ei exotici, jeturi de apă, grote, bazine şi fîntîni frumos împodobite.

În secolele XVIII-XIX, castelul a devenit succesiv reşedinţă a lui August III, elector al Saxoniei şi rege al Poloniei între 1733-1763, apoi al familiilor nobiliare Sieniawski, Czartoryski, Lubomirski şi Potocki. În această perioadă, multe interioare au fost transformate şi redecorate, cu concursul pictorului Bernardo Belotto (Canaletto). În 1803, Stanislaw Kostka Potocki, primul istoric polonez al artei, a organizat în galeriile castelului o celebră colecţie de artă, în care regăsim tablourile unor maeştri consacraţi, obiecte decorative, schiţe, gravuri, poterie, de inspiraţie orientală. Fosta reşedinţă regală a adăpostit şi primul muzeu al afişului din lume.

Grav afectat de distrugerile şi jaful ocupantului hitlerist în anii celui de-al doilea război mondial, după 1945, castelul de la Wilanów a fost supus unui complex program de refaceţe, ce i-a redat valoarea artistică şi istorică. Astăzi este un muzeu căutat de turiştii din întreaga lume, în care noul şi vechiul, tradiţia şi inovaţia se regăsesc la tot pasul.

Mihai MANEA

POSTA MAGAZIN ISTORIC

SĂRBĂTORIREA UNIRII LA NĂSĂUD, ÎN 1919

Prof. TRAIAN PAVELEA, din Năsăud, ne comunică cîteva date inedite referitoare la sărbătorirea de către năsăudeni a celei de-a 60-a aniversări a Unirii din 1859.

Astfel, prof. Emil Domide, redactorul Anuarului Liceului român grăniceresc din Năsăud pe anul şcolar 1918-1919, consemna: „Acest an şcolar este cel mai însemnat în viaţa şcoalei noastre, întrucît, sfîrşindu-se războiul şi învingînd dreptatea, s-a putut înfăptui idealul visat de moşii şi strămoşii noştri: libertatea naţională şi unirea tuturor românilor". Prof. Emil Domide arăta, în continuare, că şi liceul năsăudean ajunsese a se număra printre „şcolile adevăratei noastre patrii, în care se vor putea cultiva fără frică datinile străbune şi limba noastră românească, vom putea cînta cîntecele noastre naţionale şi ne vom putea sărbători marile evenimente istorice".

În ţara unită, la puţine zile după realizarea Marii Uniri, profesorii şi elevii liceului năsăudean au luat parte, alături de întregul popor, la aniversarea Unirii din 1859. Într-un manuscris autograf inedit, redactat de dr. Nicolae Drăganu, directorul substitut al liceului din Năsăud, aflăm că: „În baza ordinului Consiliului dirigent român şi a hotărîrii congresului profesorilor români ţinut în Sibiu la 6/19-8/21 ianuarie 1919, ziua de 24 ianuarie a fost decretată de sărbătoare naţională în amintirea Unirii Principatelor româneşti şi a celei a tuturor românilor. În amintirea acestui eveniment, de o însemnătate epocală în viaţa poporului românesc, liceul nostru va aranja o serbare şcolară".

LA ALBA IULIA

Prof. NICOLAE HILLINGER, din Reşiţa: La Marea Adunare Naţională de la Alba Iulia, din 1 Decembrie 1918, cînd reprezentanţii românilor transilvăneni şi-au exprimat hotărîrea unanimă de unire a acestui străvechi pămînt român cu patria mamă, România, au participat şi cinci reprezentanţi ai minerilor din Doman, jud. Caraş Severin. Aceştia au fost: Gherguţă Traian, Colojoară Marius, Purcăriţă Toma, Mircea Ion Andrei şi Dragalină Traian. Alături de ceilalţi delegaţi ai aşezărilor transilvăncne şi minerii din Doman şi-au rostit, astfel, voinţa de unire cu fraţii de peste munţi.

CITITORII NOŞTRI DE LA I.U.C. „GRIVIŢA ROŞIE"

Am prezentat, şi cu alte prilejuri în cadrul acestei rubrici, numele unor cititori ai revistei noastre, care şi-au donat colecţiile lor complete Magazin istoric unor biblioteci şcolare sau comunale, altor aşezăminte de cultură, instituţii etc.

Iată, acum, un alt asemenea gest plin de semnificaţii, relatat într-o scrisoare trimisă redacţiei noastre de Comitetul de partid şi Comitetul sindicatului de la I.U.C. „GRIVIŢA ROŞIE", din Bucureşti: Gîndurile pe care dorim a vi le împărtăşi, sincerele sentimente de mulţumire care ne animă sînt generate de gestul prin care unul dintre cititorii revistei — conf. univ. dr. VASILE ASANACHESCU — ne-a oferit colecţia completă **Magazin istoric.**

Intrînd în posesia unui atît de bogat material documentar, vă asigurăm că articolele publicate în cele peste 250 numere ale revistei vor constitui un material de preţios ajutor în activitatea noastră politico-educativă, de ridicare a nivelului de cultură a oamenilor muncii din colectivul nostru. **Semnează:** ec. GHEORGHE DRAGOMIR, **secretarul Comitetului de partid şi** ec. NICOLAE FLOREA, **preşedintele Comitetului sindicatului.**

Împreună cu mulţumirile oamenilor muncii din cadrul I.U.C. „Griviţa Roşie" adresăm călduroase felicitări conf. univ. dr. Vasile Asanachescu pentru iniţiativa sa frumoasă, expresie a ataşamentului şi preţuirii pentru istorie.

ÎNCĂ O DEZMINŢIRE

În nr. 2/1985, Magazin istoric a publicat articolul 1920. Un fals diplomatic şi substratul său politic, demascînd practicile diplomaţiei revizioniste horthyste. În cuprinsul articolului sînt reproduse citate din documente oficiale, române şi franceze, care infirmă existenţa unui tratat politic franco-ungar ale cărui prevederi, sub o formă sau alta, ar fi pus sub semnul întrebării justeţea tratatelor de pace încheiate după primul război mondial.

Colaboratorul nostru dr. EUGEN PREDA ne-a pus la dispoziţie următoarea completare: L' Indépendance Roumaine, din 23 iulie 1921, publică în pagina 1, sub titlul **Franţa-Ungaria. O dezmînţire,** următoarea precizare primită din partea Legaţiei Franţei la Bucureşti: „Un ziar român de dimineaţă a reprodus textul unui pretins acord politic ce ar fi fost semnat între guvernul francez şi guvernul ungar, în iulie 1920, şi prin care Franţa, în schimbul avantajelor economice, s-ar fi angajat să susţină pe lîngă Liga Naţiunilor revendicările teritoriale ale acestei ţări [Ungaria] împotriva vecinilor săi şi, în special, a României.

Documentul reprodus este un fals vulgar. Nici un acord politic între Franţa şi Ungaria n-a fost avut în vedere (envisagé) şi nici semnat, nici în iulie 1920, nici la oricare altă dată.

Existenţa acestui de necrezut (invraisemblable) acord a fost, de altfel, dezminţită de însuşi guvernul român în mai multe rînduri şi, în special, în Parlament, la 4 aprilie [1921].

Este cel puţin surprinzător faptul că, o singură clipă măcar, s-a putut crede posibilă existenţa lui".

PRECIZARE

Locotenent-colonel (r) STERIAN ŞTEFĂNESCU, din Bucureşti, ne semnalează că generalul Arthur Văitoianu a comandat, în bătăliile din vara lui 1917, Corpul 2 armată român şi nu Corpul 1 armată român, cum eronat a apărut în nr. 9/1987, p. 14 al revistei noastre.

POŞTA CONCURSULUI

În continuarea celor publicate în numerele anterioare, alte cîteva fragmente din scrisorile trimise de participanţi la ultima ediţie a concursului Magazin istoric, dedicată tineretului şi al cărui cîştigători au apărut în nr. 1 şi 2/1988. ŞTEFAN SILAGHI, cl. VI. Şcoala generală, nr. 4, din Oradea: Ajutat de bunicul meu, care are întreaga colecţie a revistei, particip pentru prima dată la un concurs **Magazin istoric.** Mă voi strădui să particip şi pe viitor, deoarece concursurile sînt binevenite, ajutîndu-ne să ne îmbogăţim cunoştinţele. ● **LUMINIŢA PRUNDEANU, cl. IX, Liceul industrial, nr. 3, din Medgidia:** Am fost foarte bucuroasă cînd am citit despre noul concurs şi m-am hotărît să particip. De fapt, participarea mea înseamnă un modest omagiu adus revistei care în 1987 a împlinit două decenii de apariţie. Mulţumim, Luminiţa! ● **DARIAN D. RUSU, cl. XI, Liceul „Calistrat Hogaş", din Piatra Neamţ:** Am participat şi la alte concursuri organizate. Lecturile mele din **Magazin istoric** mi-au fost de un real folos, mai ales la istorie, reuşind să trec examenul de treaptă. ● **ADRIANA PONIA, cl. XII, Liceul de mat matică-fizică „C.D. Loga", din Timişoara:** Am întreaga colecţie **Magazin istoric** şi citesc şi recitesc cu deosebită plăcere numerele ei. Vă mulţumesc pentru interesul pe care-l arătaţi tinerei generaţii, transmiţîndu-ne prin paginile revistei dragostea faţă de trecutul nostru şi al altor popoare. ● **Din Timişoara, împreună cu buletinele de participare, am primit noi veşti de la prietenii noştri tineri din prestigioase colective muncitoreşti. Astfel, COMITETUL U.T.C. AL T.A.G.C.M.T. îşi exprimă bucuria şi satisfacţia de a fi dezlegat răspunsurile la concurs. ● Din cadrul ORGANIZAŢIEI U.T.C.-TESA a Staţiei de utilaj transport—Timişoara ne-au scris economiştii NATALIA POPESCU, GABI POPOVICI şi LIVIA SORESCU:** Pe lîngă activitatea profesională cu rezultate deosebite, tinerii din unitatea noastră desfăşoară o bogată activitate pe linie politico-ideologică şi cultural-educativă. În semn de dragoste faţă de trecutul poporului nostru, de preţuire faţă de revistă, ne-am hotărît să participăm la acest concurs, organizat în mod special pentru noi, tinerii.

● **Alte gînduri trimise pe adresa concursului. MARIAN AUREL CIOREI, din Bucureşti:** Am reuşit, prin intermediul revistei, să insuflu dragostea pentru istoric şi fiului meu, în vîrstă de 12 ani. Participăm împreună la concursurile organizate, avînd satisfacţia să dăm răspunsuri exacte. ● **MIHAI COMŞA, muncitor la I.N.C.O.V., din Alba Iulia:** Istoria m-a ajutat să înţeleg multe din trecutul patriei noastre. M-a format ca om. Noua formulă a concursului a fost foarte interesantă şi atractivă. Aş dori să corespondez pe teme de istorie cu tineri din alte localităţi, pe adresa mea de acasă: com. Mihalţ, str. Principală, nr. 328, jud. Alba, cod. 3311.

Cristian POPIŞTEANU

CONTENTS (Romanian History) D. Protase The Romanians' Permanence in Their Homeland ● P. Cornea Gazeta de Transilvania — 150 Years; C. Botoran 1882. The Egyptian Revolution Featured in That Transylvanian Journal ● V. Răpeanu V. Papacostea — A Historian of Romanian Civilization ● N. Adăniloaie The Peasant Uprising of March-April 1888 ● R. Dima C. Dobrescu-Arges ● N. Kretzulescu, A.D. Xenopol Historical Recollections (II) ● N. Cajal, G. Brătescu G.A. Polizu (1819-1886) — A Pioneer of Medical Education ● I. Popescu-Puțuri Confluences of Ancient Civilizations (XXIII) ● P. Cernovodeanu Family Chronicles: Bălăceanu (II) ● In Bucharest 50 Years Ago

SOMMAIRE (Histoire roumaine) D. Protase La Permanence des Roumains sur leur lieux d'origine ● P. Cornea Gazeta de Transylvania — 150 ans; C. Botoran 1882. La révolution égyptienne vue par ce journal transylvain ● V. Răpeanu V. Papacostea — un historien de la civilisation roumaine ● N. Adăniloaie La révolte des paysans de mars-avril 1888 ● R. Dima C. Dobrescu-Arges ● N. Kretzulescu, A.D. Xenopol Souvenirs historiques (II) ● N. Cajal, G. Brătescu G.A. Polizu (1819-1886) — un pionnier de l'enseignement médical ● I. Popescu-Puțuri Confluences de civilisations anciennes (XXIII) ● P. Cernovodeanu Chronique de la famille Bălăceanu (II) ● A Bucarest il y a 50 ans

СОДЕРЖАНИЕ (Румынская история) Д. Протасе Постоянство румын на земле предков ● П. Корня Газета Трансильвании — 150 годовщина; К. Боторан 1882. Египетская революция отражена в этой трансильванской публикации ● В. Рэпяну В. Папакостя — историк румынской цивилизации ● Н. Аданилоаие Крестьянское восстание марта-апреля 1888 г. ● Р. Дима К. Добреску-Арджеш ● Н. Кретзулеску, А.Д. Ксенопол Исторические воспоминания (II) ● Н. Кажал, Г. Брэтеску Г.А. Полизу (1819-1886) — зачинатель медицинского образования ● И. Попеску-Пуцурь Слияние древних цивилизаций (XXIII) ● П. Черноводяну Семейные летописи: Бэлэчану (II) ● В Бухаресте 50 лет тому назад

INHALT (Rumänische Geschichte) D. Protase Die Kontinuität der Rumänen auf dem Urväterboden ● P. Cornea Gazeta de Transilvania — 150 Jahre; C. Botoran 1882. Die ägyptische Revolution in dieser siebenbürgischen Publikation ● V. Răpeanu V. Papacostea — Historiker der rumänischen Zivilisation ● N. Adăniloaie Der Bauernaufstand von März-April 1888 ● R. Dima C. Dobr cu-Arges ● N. Kretzulescu, A.D. Xenopol Erinnerungen aus der Geschichte (II) ● N. Cajal, Gh. Brătescu Gh. A. Polizu (1819-1886), ein Pionier des medizinischen Unterrichts ● I. Popescu-Puțuri Konfluenzen antiker Zivilisationen (XXIII) ● P. Cernovodeanu Familienchroniken: Bălăceanu (II) ● In Bukarest vor 50 Jahren

SUMARIO (Historia rumana) D. Protase La permanencia de los rumanos en las tierras de los antepasados ● P. Cornea Gaceta de Transilvania — 150 años; C. Boto an 1882. La revolución egipcia en esta publicación transilvana ● V. Răpeanu V. Papacostea — historiador de la civilización rumana ● N. Adăniloaie La revuelta de los campesinos de marzo-abril de 1888 ● R. Dima C. Dobrescu-Arges ● N. Kretzulescu, A.D. Xenopol Recuerdos históricos (II) ● N. Cajal, Gh. Brătescu Gh. A. Polizu (1819-1886), un pionero de la enseñanza médica ● I. Popescu-Puțuri Confluencias de civilizaciones antiguas (XXIII) ● P. Cernovodeanu Crónicas de familias: Bălăceanu (II) ● En Bucar t, hace 50 años

ABONNEMENTS : ROMPRESFILATELIA — Sectorul export-import presă, Bucureşti, Calea Griviţei, nr. 64—66, P.O.BOX 12—201, telex : 10376 prsfir.

magazin istoric

Bucureşti, Intrarea Ministerului nr. 2, parter — Sectorul 1, Oficiul poştal nr. 1, Căsuţa poştală 1-702, Cod 70 100. Telefon 150 200, interior 406 ; 917.

REDACŢIA : Gheorghe David, Florentina Dolghin, Ioan Lăcustă, Dorin Matei, Ioana Ursu Năstăsel, Marian Ştefan
TEHNOREDACTOR : Anton Tănase
CORECTURA : Georgeta Apreotesei, Constanţa Avram

PREZENTAREA ARTISTICĂ : Radu Ion Popescu

Apare lunar, se găseşte de vînzare la chioşcurile de difuzare a presei. Abonamentele se fac la oficiile P.T.T.R., factorii poştali şi difuzorii din întreprinderi, instituţii, şcoli etc., de la oraşe şi de la sate. Preţul unui număr — 6 lei, abonamentul pe 6 luni — 36 lei, pe un an — 72 lei.

Tiparul executat la Combinatul poligrafic „Casa Scînteii" — Bucureşti

42 427

magazin istoric